EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Cînd se va fi descoperit acest adevăr banal că există o artă literară, aşa cum există o artă picturală şi una muzicală; cînd scriitorii — singurii în măsură s-o facă — vor înceta să mai trateze de sus „literatura" (şi care uneori la rîndu-i se răzbună de minune), opera lui Montherlant va dovedi că arta timpului nostru a cunoscut şi ea însoţirea, deosebit de rară, dintre ironie şi un scris regesc.

ANDRÉ MALRAUX

Lei 5,75

53

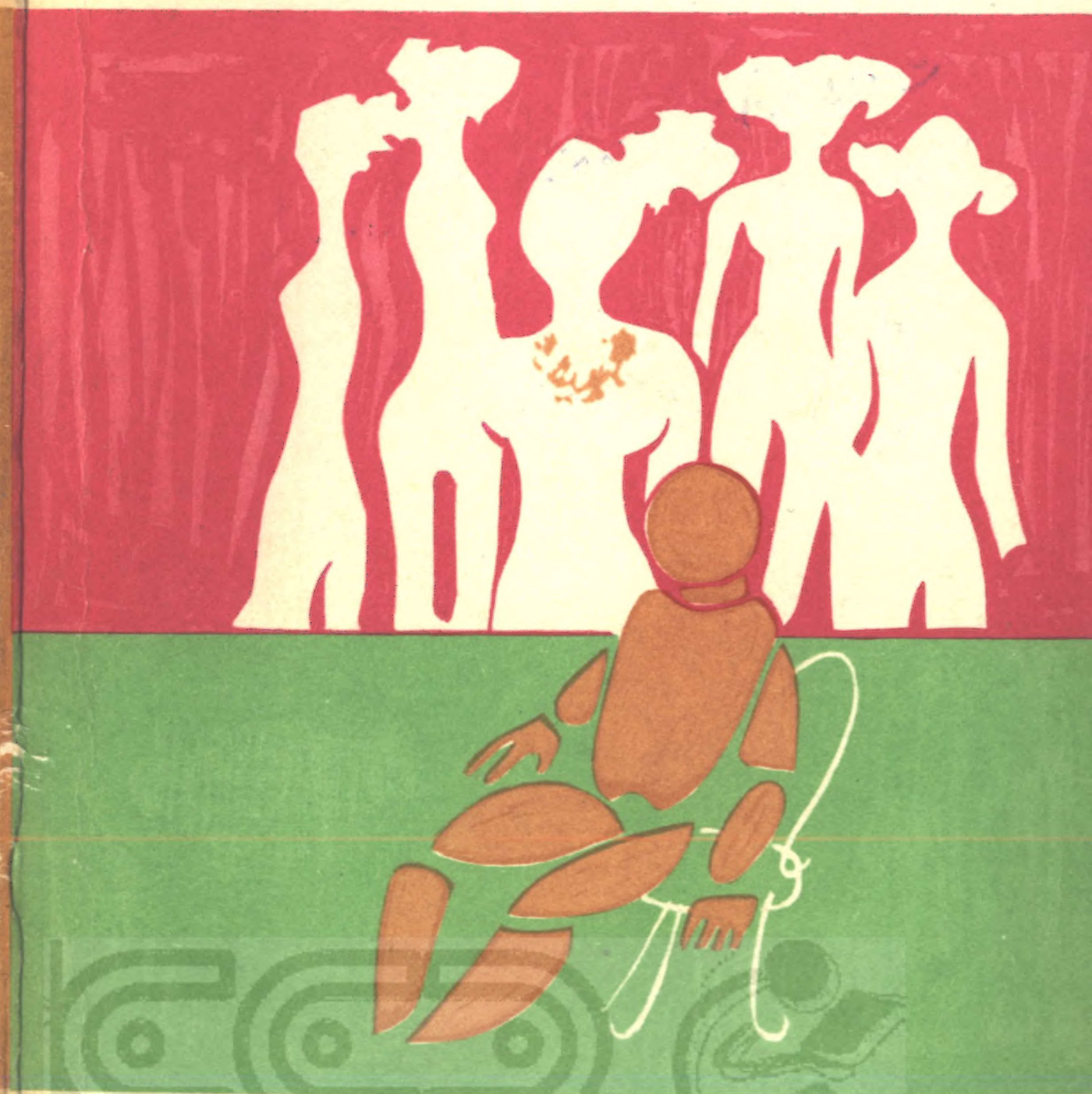
1968

HENRY DE MONTHERLANT • CELIBATARII

ℳ

HENRY DE MONTHERLANT

CELIBATARII

COLECŢIA MERIDIANE

ℳ

Desenul copertei de *Ion Bănulescu*

Henry de Montherlant

Celibatarii

În româneşte de I. IGIROŞIANU

Editura Pentru Literatură Universală

Bucureşti • 1968

PARTEA ÎNTÎI

I

În seara aceea rece de februarie 1924, pe la ceasul şapte, un bărbat părînd să aibă şaizeci de ani bătuţi pe muche, cu barbă căruntă, încîlcită, cam murdară, stătea proptit pe un picior în faţa unei frizerii de pe strada Glacière, nu departe de bulevardul Arago, şi citea ziarul la lumina galantarului, cu ajutorul unei lupe mari, dreptunghiulare, de filatelist. Era îmbrăcat într-un soi de manta neagră jerpelită, care-i cobora pînă aproape de glezne, şi pe cap purta o şapcă de culoare închisă, de felul celor ce se vindeau prin 1885 : cu două clape ce se leagă sub bărbie, acum ridicate şi prinse în creştet. Cineva care l-ar fi cercetat mai cu luare aminte ar fi văzut că fiecare amănunt al înfăţişării sale era „ca la nimeni". Şapca era demodată cu treizeci de ani ; mantaua, încheiată la gît cu două ace de siguranţă trecute unul prin altul, în chip de lănţişor ; gulerul cămăşii albe, scrobite, destrămat ca o dantelă, lăsînd să se vadă pînza dinăuntru ;

cravata, mai curînd o sfoară acoperită din loc în loc de o stofă neagră, veştejită ; pantalonii, în care înota, aveau încheietura cu cincisprezece centimetri mai jos decît ceea ce croitorii numesc „furca" ; la una din ghete (nişte ghete uriaşe) îşi pusese, în loc de şiret, un capăt de sfoară pe care cineva încercase să-l înnegrească cu cerneală.

Dacă ar fi împins mai departe indiscreţia, observatorul ar fi descoperit că tot o sfoară groasă ţinea loc de cingătoare personajului nostru şi că pe sub pantaloni nu purta nimic. Pe dinăuntru, hainele erau ghintuite cu ace de siguranţă ca straiele arabilor. Pe fiecare picior avea cîte doi ciorapi de lînă, unul peste altul (din care pricină, fără îndoială, şi mărimea botforilor). Întorcîndu-i buzunarele, iată ce ar fi aflat observatorul în ele, vrednic de a fi amintit : un colţ uscat de franzelă, două bucăţi de zahăr, un amestec dezgustător de fire de tutun negru şi de firimituri pietrificate de miez de pîine şi un ceas de aur masiv care i-ar fi dat de gîndit. Un ceas de demult, plat, radiind din toată făptura lui frumuseţea lucrurilor scumpe şi desăvîrşite ; capacul îi era în întregime acoperit de o reţea întortocheată care forma un blazon foarte încărcat cu embleme (leu, flăcări şi toată recuzita heraldică), încununat cu o coroană de baron. În sfîrşit, încheind inspecţia cu portofelul (un portofel în zdrenţe şi cu locul creionului fără creion), observatorul ar fi găsit într-o parte cam o sută de franci, iar în cealaltă parte un carton-reclamă al casei „Jenny, farduri de teatru etc.",

și trei cărți de vizită care trebuiau să zacă acolo de vreo zece ani, fiindcă erau atît de îngălbenite încît ajunseseră aproape cafenii pe margini. Ele purtau, tipărită ieftin, inscripția: *Elie de Coëtquidan, nr. 11, strada Lisabona*. Și, printr-o raritate care nu se mai vede decît în provincie și, încă, poate numai în Bretania, deasupra inscripției era o coroană de baron.

Înșurubat pe un picior, îmbrîncit de trecători, dar fără să se sinchisească, domnul Elie de Coëtquidan își citi pînă la ultimul rînd ziarul, la lumina frizeriei, în fața căreia îl citea în fiecare seară, la același ceas, cu toate că foarte multe dintre celelalte galantare erau mult mai bine luminate — și asta de nouă ani. Cele citite îi smulgeau, din cînd în cînd, un mormăit, un *Hrrr...* foarte caracteristic, după care l-ai fi putut recunoaște, sau chiar cîte o exclamație: „Ticăloșii!" — „Ticăloșie!" — „Hrrr, asta sînt tinerii!" În cele din urmă, ținînd de un colț ziarul despăturit, se urni spre bulevardul Arago. Din cînd în cînd, își încetinea pasul, ca să cerceteze cu vîrful bastonului vreo hîrtie sau alte gunoaie de pe trotuar, cu gestul clasic al celor ce adună, cu țepușa, resturi de pe străzi.

Pe bulevardul Arago, se opri în fața unui grilaj, îndărătul căruia se deslușea, prin întuneric, o grădiniță și, mai în fund, o vilișoară cu înfățișare banală, cu fațada neluminată, ca și cînd ar fi fost nelocuită. Domnul de Coëtquidan scoase o legătură de chei, prinse și ele — ca pantalonii și gheata — cu o sfoară, toată scămoșată de veche ce era, și deschise portița. Pe

urmă, smulgînd o frunză dintr-un arbust și vîrîndu-i codița între dinți, ocoli casa și intră în singura încăpere luminată — bucătăria — în care o femeie osoasă, cu cap de găină și trecută de cumpăna vîrstei trebăluia la mașina de gătit.

— Ah, bine că v-ați întors ! spuse femeia și, după tonul ascuțit al glasului ca și după felul de a se exprima — Mélanie îi vorbea de obicei la persoana a treia — domnul de Coëtquidan își dădu seama că trăsese o dușcă.

Cu un gest larg, cu brațul întins și cu un fel de *aer nobil* de actor de provincie, oferi Mélaniei ziarul desfăcut și mototolit, pătat de degetele lui întotdeauna unsuroase, nu se putea ști de ce, și întotdeauna murdare.

— Poftim ! Ți-l dăruiesc !

Gestul ca și acel : „Ți-l dăruiesc !" n-ar fi fost mai mărețe dacă i-ar fi oferit o diademă. Dar cercetînd bucătăria cu o privire îngrijorată, aproape rătăcită, domnul de Coëtquidan întrebă :

— Minine nu-i aici ? Unde e Minine ?

— Minine ? De, hoinărește ! Da' Sura era adineauri aici. Mi-a făcut o necuviință. Chiar în locul în care vă aflați. Mai pute și acum !

— Aș ! Nu pute de loc ! spuse domnul de Coëtquidan pe un ton fără replică.

— Păcat că n-ați fost aici adineauri ! Of, pisicile astea... Cînd te gîndești că le avem de patru ani și tot mai fac murdărie peste tot !

— La mine nu ! spuse bătrînelul, pe același ton. Dar dintr-o dată fața i se lumină, i se transfigură și cu un „Ei, auzi-l pe Minine !" străbătu

repede bucătăria, îmbrîncind-o aproape pe Mélanie, și deschise ușa unui pisoi care se prelinse înăuntru, sări pe un scaun dintr-un salt și din alt salt pe umărul domnului de Coëtquidan, unde începu să se alinte.

Domnul de Coëtquidan se bucura de mare trecere la pisici. Știa să le mîngîie la rădăcina cozii, între labe etc., cu o întreagă artă de a umbla cu ele, cunoscută numai de celibatari. Le înnebunea.

— Ei, dar astă-seară nu mîncăm? întrebă el deodată, răstit.

— Aștept pe domnul de Coantré. A fost la notar. De-abia s-a întors. S-a dus să se schimbe.

Fără o vorbă, bătrînul luă un clopoțel, întredeschise ușa care dădea spre camerele de locuit și scutură nervos clopoțelul cu un fel de frenezie senilă și în același timp cu o expresie foarte hotărîtă, ca și cum ar fi dat semnalul unui atac armat sau ar fi poruncit: „Toată lumea pe punte!" Tot mai ținea însă frunza în gură, ca un țap bătrîn. Un glas strigă de sus: „Cobor! Cobor!"

Bucătăria era mare și foarte bine întreținută; era, de altfel, singura încăpere bine întreținută din casă. Două rînduri de vase și tingiri de aramă străluceau ca tot atîția sori. În mijloc, pe masa așternută cu o față de masă de foarte bună calitate, erau puse două tacîmuri, pahare și carafe de cristal; în zilele de ger mare, masa se servea la bucătărie ca să nu se mai aprindă focul în sufragerie, unde căldura sobei mari, care încălzea toată casa, nu izbutea să mai ajungă.

Argintăria, fața de masă, șervetele purtau coroane de conte. Pe spătarul unuia dintre scaune era înnodat un capăt de sfoară. Pretutindeni sfoara domnului de Coëtquidan! Cum de nu se afla pînă și în blazonul lui? Însemna că scaunul vechi era scaunul *lui*. Într-adevăr, din zece scaune ale sufrageriei, unul singur, se pare, nu șchiopăta de loc și domnul de Coëtquidan îl trecuse în stăpînirea sa; dacă Mélanie se înșela și-i punea un altul, se isca un mare tărăboi. Chiar și acum, înainte de a se așeza, și cu toate că văzuse sfoara, domnul Elie verifică desăvîrșita stabilitate a scaunului său. În acest timp, un domn mărunțel intră și spuse repede:

— Nu te-am făcut să mă aștepți, unchiule? Nu cred să fie mai mult de șapte și jumătate. Cît arată ceasul dumitale, doamnă Mélanie?

(Spunea „doamnă Mélanie", pe cînd domnul de Coëtquidan spunea doar „Mélanie".)

— Nu, domnule, este fix șapte și jumătate. Dar domnul de Coëtquidan era grăbit!

— Vin de la notar, spuse domnul cel mărunt și adăugă, coborînd glasul: Am să-ți povestesc totul după cină. Se așeză și, după ce amîndoi își petrecură un colț al șervetului sub guler, ca văcarii, începură să mănînce.

Contelui de Coantré i-ai fi dat cam patruzeci și opt de ani, cu toate că avea cincizeci și trei: obraz destul de plin, mustăți și cioc fără un singur fir alb, părul tuns foarte scurt, perie. Era îmbrăcat într-o haină de casă atît de roasă în față, încît ai fi zis că purta pe piept o platoșă mare, albicioasă: era însă urzeala hainei care

ieşea la iveală. Cămaşa era de muncitor : de flanelă groasă kaki, cu gulerul slinos. Papucii de pîslă erau amîndoi găuriţi şi pantalonii arătau ca şi ai domnului de Coëtquidan : cu cei cincisprezece centimetri reglementari sub furcă. În vreme ce mîinile domnului Elie, ciudat tărcate cu zgîrieturi de pisici, erau fine, aproape feminine (lucru de care era foarte mîndru, ca şi de picioarele sale sensibile care-l sileau să poarte, vara şi iarna, două perechi de ciorapi de lînă, trase una peste alta), mîinile domnului de Coantré erau aproape bătătorite, mai ales la vîrful degetelor, pline toate de mici crăpături pe care praful, încrustat în ele, le făcea cenuşii : mîini de salahor.

În timpul mesei, cei doi domni desfăşurară, în conversaţia lor, cea mai bogată colecţie de aberaţii care poate fi închipuită. Domnul de Coëtquidan recită tot ce citise în gazetă, şi domnul de Coantré îşi recită educaţia sa. Aberaţia nu consta în spusele lor care cuprindeau şi foarte multe adevăruri, cît în faptul că vorbeau de lucruri de care habar n-aveau. Şi cu ce patimă vorbeau amîndoi ! Numele lui Briand fiind pronunţat, le scoase fulgere din ochi. Hughenoţii căsăpiţi de Montluc fură măcelăriţi pentru a doua oară de domnul Elie. Nimic, în spusele lor, care să nu fie definitiv : oameni, evenimente, păreri — totul era judecat într-o frază, condamnat aproape automat şi fără apel. Se iviseră totuşi două scurte acalmii. Una, cînd domnul de Coëtquidan descrisese nasturii uniformelor gărzii franceze, şi cînd tot ce spusese fusese exact. Cea-

laltă, cînd domnul de Coantré explicase un anumit dispozitiv inventat de el și destinat să împiedice șobolanii să vină să mănînce hrana celor două găini cărora li se făcuse o împrejmuire în fundul grădinii. În timpul acestor acalmii, cei doi domni se arătaseră interesanți, fiecare în specialitatea lui.

În cele din urmă, domnii se ridicară de la masă. Domnul de Coantré aprinse o lampă cu petrol (cu siguranță, pe tot bulevardul Arago, era singura casă, în 1924, fără electricitate, de teama atît a cheltuielii cît și a noutății) și spunînd unchiului său : „Îți cer iertare că trec înaintea dumitale din pricina lămpii", ieși din bucătărie. Casa era cufundată în beznă și lampa lumină slab o scară îngustă cu treptele acoperite cu un covor tocit. O sobă mare cu cărbuni încălzea toată casa prin deschizătura scării. Domnul de Coantré urcă cel dintîi, ținînd lampa. La jumătate drum, observînd că domnul de Coëtquidan nu-l urma, se opri :

— Nu vii, unchiule ?

— Tț ! Mă încălzesc, răspunse bătrînul, care rămăsese jos lîngă sobă. Și cum celălalt șovăia, adăugă, pe un ton protector :

— Instalează-te la mine. Vin într-o clipă.

Domnul de Coantré urcă la primul cat și intră în camera unchiului său. Domnea acolo un miros puternic și searbăd, ca cel răspîndit de sugarii prost îngrijiți. Baza o constituia un fel de briantină ieftină, cu care bătrînul își dădea pe păr. Pe masa pe care se îngrămădeau cărți și re-

viste pătate şi îngălbenite, nu rămăsese decît un mic locşor oarecum liber ; dar şi el era ocupat de obiectele, proprii domnului Elie, care acum sînt pentru noi vechi cunoştinţe : bucăţi de zahăr, coji de pîine, fire de tutun şi, bineînţeles — dacă mai este totuşi nevoie s-o mai spunem — capete de sfoară. Cea mai mare parte din obiectele de pe masă — cărţi, pachete de ţigări, cutii de chibrituri, cutii cu specialităţi farmaceutice — purtau lipite pe ele timbre vechi cu ştampila poştei. Fiindcă domnul de Coëtquidan nu putea vedea un timbru pe o scrisoare (se ducea în fiecare seară să scotocească cu bastonul în lăzile de gunoi, ca să vadă dacă nu găseşte vreun plic) fără să-l dezlipească, cu o întreagă artă, şi să-l lipească apoi cu scuipat, pe vreun obiect din camera sa.

În întuneric, pe pereţi, se zăreau nedesluşit sumedenie de tablouri, de statuete — în imitaţie de bronz — panoplii militare, cu săbii, şi pieptare de piele ; un Isus deasupra patului ; o bibliotecă. La vederea tuturor acestor atribute militare, observatorul nostru n-ar fi stat mult pe gînduri : „Avem de-a face cu un fost comandant de zuavi în retragere. De altfel, barba e tipică.“ Dar domnul de Coëtquidan nu făcuse în viaţa lui nici opt zile de serviciu militar. „Nu s-ar putea nega că a fost măcar vînător !“ s-ar fi răzgîndit atunci omul nostru, descoperind într-un colţ o puşcă şi o taşcă pentru vînat şi, pe masă, trei Almanahuri ale vînătorului francez, vechi de patru, şapte şi unsprezece ani. Dar domnul de Coëtquidan nu ştia nici măcar cum

se încarcă o puşcă, şi taşca de vînătoare nu conţinuse niciodată altceva decît pachete de mahorcă. Dar dacă observatorul ar fi deschis biblioteca şi ar fi văzut, în rafturile de jos (cele ascunse de lemnărie) seria de romane Claudine, albume ilustrate de Willette şi de Léandre, cărţi poştale cu „nuduri artistice“, cărţi de Maizeroy şi de Champsaur, ar fi triumfat : „M-am lămurit în sfîrşit ! Este un bătrîn care se dedă la blestemăţii, în taină.“ Numai că domnul de Coëtquidan, la şaizeci şi patru de ani, era neprihănit.

Domnul de Coantré puse lampa pe masă şi păru iarăşi să şovăie. Faptul că „unchiul“ rămăsese jos liniştit să se încălzească şi-l lăsa să aştepte, cînd el îi spusese că avea să-i vorbească despre lucruri serioase, i se părea o dovadă de uşurinţă nelalocul ei. Dar era atît de obişnuit să-l respecte, că nu se simţi jignit. Ar fi putut, între timp, să se aşeze în singurul jilţ din încăpere, aflat în faţa mesei ; dar nici prin gînd nu-i trecu aşa ceva : era jilţul unchiului ! Celălalt scaun din cameră era ocupat de mai multe kilograme de numere din revista *Ledunca,* ceea ce părea să arate că nu se afla acolo ca să se aşeze cineva pe el şi că protocolul cerea ca vizitatorii domnului de Coëtquidan să rămînă în picioare, domnul de Coëtquidan, bineînţeles, păstrînd jilţul pentru el. Aşteptarea ameninţînd să dureze, domnul de Coantré, nu fără să fi trecut printr-o luptă care i se putea citi pe obraz, se hotărî, în cele din urmă, să mute *Leduncile,* pe care le aşeză în aceeaşi ordine unele peste altele, cît putu mai bine, pe masă. Pe urmă, sco-

ţînd din buzunar o hîrtie şi punînd-o şi pe ea pe masă, se aşeză pe scaun şi aşteptă.

Auzea, jos, pufăitul, gîlgîind de salivă, al lulelei domnului de Coëtquidan. Într-adevăr, bătrînul avea obiceiul să saliveze tot timpul în lulea, unde se aduna o asemenea cantitate de lichid, încît adesea îl vedeai întorcînd ciubucul cu gura în jos ca să scurgă pe pietrele grădinii un şuvoi lung de zeamă negricioasă. Pe urmă, domnul de Coantré auzi un alt zgomot caracteristic şi, de mînie, i se încordară trăsăturile.

Zgomotul îl făcuse domnul de Coëtquidan răsucind cheia sobei, pentru ca focul să se înteţească şi el să se încălzească mai bine. Iar acest gest al domnului de Coëtquidan, gest ritual, ca atîtea alte gesturi şi cuvinte din acea casă, fusese întotdeauna pricina unor drame, şi ele rituale, bineînţeles. Pe vremea cînd casa era condusă de contesa de Coantré, mama domnului de Coantré şi sora domnului de Coëtquidan (vreme nu atît de îndepărtată : erau numai şase luni de cînd contesa murise), domnul de Coëtquidan plătea surorii sale o pensie de cinci sute de franci pe lună, sumă plătită acum fiului ei. Faptul că bătrînul întorcea pe ascuns cheia sobei mărea consumaţia de cărbuni : *inde irae*. Astfel, se întîmpla destul de des ca, de sus, din capul scării, doamna de Coantré să-şi certe fratele mai mic ca pe un băieţaş : „Elie, iar ai umblat la sobă !"

— Tţ !

— Nu minţi ! Te-am auzit !

— Dacă-ţi spun că tţ ! Asta-i !

(Să salutăm în treacăt pe acest *asta-i* foarte tipic ideii pe care ne-o facem despre secolul al şaptesprezecelea. Afară numai dacă nu e, mai curînd, o expresie tipică de foarte bătrîn maior pensionar.)

Acum, cheia sobei era unul din lucrurile care întreţineau o nelinişte permanentă în mintea slabă a bietului conte. Trăia cu teama să nu audă zgomotul acela fatal şi să trebuiască, atunci, ori să se învoiască cu această risipă a cărbunilor, ori să-i facă observaţie unchiului său, eventualitate care, în mintea lui, lua proporţii tragice. După masa de prînz pîndea plecarea bătrînului şi, de îndată ce auzea uşa de la intrare închizîndu-se, cobora cele două caturi şi închidea soba. Seara, cînd tocmai începea să adoarmă, se trezea speriat : i se părea că auzise zgomotul cheii de la sobă.

Într-un tîrziu, domnul de Coëtquidan urcă scara. Cam nesigur pe picioare, se agăţa atît de tare de balustradă, încît ai fi spus că avea s-o smulgă cu totul ; balustrada se zguduia de la parter pînă la cel din urmă cat al casei.

Domnul de Coantré îi ieşi înainte pentru a-i face lumină. Domnul de Coëtquidan intră în cameră.

— Unchiule, pentru întîia oară voi fi silit să-ţi vorbesc despre afaceri...

Domnul de Coantré se opri brusc. Privirea unchiului căzuse pe scaun : *Leduncile* nu mai erau pe el. Şi, într-o clipă, privirea lui se răsuci, căutîndu-le prin toată încăperea, cu aceeaşi expresie de rătăcire de adineauri cînd, aruncînd

o privire circulară în bucătărie, întrebase : „Unde e Minine ?"

— Iată-le aici ! spuse domnul de Coantré, arătînd masa.

Domnul Elie pipăi revistele cu degete înfrigurate. Şi oricît de obişnuit ar fi fost cu unchiul său, domnul de Coantré rămase totuşi înmărmurit văzînd gestul : bătrînul număra revistele ca şi cînd s-ar fi temut că nepotul i-ar fi furat vreuna. Pe urmă se aşeză şi scoase un : „Hrrr..." Aceste „Hrrr"-uri, aducînd cu mîrîiturile cu care anumite maimuţe subliniază tot ceea ce fac, erau întotdeauna la el pline de grele semnificaţii şi, de obicei, ameninţătoare.

O undă de tulburare trecu pe faţa domnului de Coantré. Pleoapele i se zbătură repede şi spuse :

— Unchiule, de la moartea mamei nu am vrut niciodată să-ţi vorbesc despre afaceri. Gîndindu-mă întotdeauna la ceea ce ar fi făcut mama, am vrut, înainte de toate, să nu-ţi tulbur cu nimic liniştea.

— Bine-ai făcut, băiatul meu, spuse domnul de Coëtquidan cu un cinism de care, atît el cît şi nepotul său, nu-şi dădură seama.

— Vine totuşi un moment cînd trebuie să priveşti în faţă realităţile. În viaţă, trebuie să fii realist, spuse contele pe un ton doctrinar (cuvîntul *realist* era pe atunci la modă în ziare ; cînd vom cunoaşte mai bine pe domnul de Coantré, ne vom da seama că, rostit de el, avea un haz cu totul deosebit). Am vorbit şi astăzi cu Bourdillon (omul de încredere al lui Lebeau, notarul fa-

miliei), şi a venit momentul să te pun la curent cu situaţia. La moartea mamei, activul, evaluat de Lebeau, a însumat, fără averea mobilă, şaptezeci de mii de franci (contele de Coantré aruncase o privire spre hîrtia pe care o pusese pe masă). Adaugă la asta cele două mii de franci pe care le-am găsit în biroul din camera ei: deci şaptezeci şi două de mii de franci. Mititica (era vorba de nepoata lui, Simone de Bauret) şi cu mine am fost de acord să acceptăm moştenirea sub beneficiu de inventar. Totuşi, de îndată ce succesiunea a fost deschisă, Antoni a valorificat la Lebeau o creanţă de treizeci de mii de franci. Cu dobînzile respective — patruzeci de mii de franci.

— Mama ta împrumutase treizeci de mii de franci de la Antoni? întrebă domnul de Coëtquidan, holbînd ochii şi arătîndu-şi astfel în întregime pupilele sale de un albastru foarte spălăcit.

— Da, între anii 1909 şi 1914... Cînd trei mii de franci, cînd cinci mii...

— Şi ce făcea cu banii ăştia? întrebă domnul Elie, sfredelindu-şi nepotul cu o privire ciudată.

— Ei, şi dumneata, unchiule Elie! Ştii foarte bine. Ca să pună în ordine trecutul.

Într-adevăr, domnul de Coëtquidan ştia foarte bine sau, mai curînd, bănuia: împrumuturile fuseseră făcute de doamna de Coantré ca să plătească restanţele datoriilor răposatului său soţ. Dar bătrînul nu voia să scape un prilej atît de nimerit de a reaminti domnului de Coantré greşelile tatălui său.

— Tot la deschiderea succesiunii, continuă domnul de Coantré, s-a ivit o nouă datorie. Doamna de Saint-Huberty a pretins şaisprezece mii de franci împrumutaţi de tatăl ei, domnul d'Aumagne, mamei, în 1912, plus patru mii de franci dobîndă. Am găsit în hîrtiile mamei o scrisoare, trimisă în 1916, în care domnul d'Aumagne îi spunea : „Să nu mai vorbim despre banii aceia". Dar se pare că scrisoarea nu are valoare legală. Am restituit toată datoria lui Antoni, vînzînd acţiuni. Cu doamna de Saint-Huberty am făcut o tranzacţie şi ea a renunţat la dobîndă : am vîndut alte acţiuni şi i-am plătit şi ei. Deci, în total o deducere de cincizeci şi şase de mii din şaptezeci şi două. Rămîn şaisprezece mii. Ai înţeles ?

— Hrrr... mormăi domnul de Coëtquidan, care găsea încurcat tot ceea ce era precis.

— Din aceste şaisprezece mii, am cheltuit, de la moartea mamei, pentru casă, pentru înmormîntare etc., opt mii de franci, cifră rotundă. Mai sînt de plătit cheltuielile şi onorariul lui Lebeau : le evaluez la două mii de franci. Rămîn şase mii, şi asta dacă nu se descoperă noi creditori. Toată averea nepotului dumitale se ridică, deci, în cel mai bun caz, la şase mii de franci. Fiindcă nu merită să mai socotim şi cele cinci sute de franci pe lună, pe care mi le dai pentru întreţinerea dumitale. Mai sînt şi cele patru mobile din camera mea. Partea mea din mobila mamei o dăruiesc mititicăi. Ocupă foarte mult loc, şi, ştii, reprezintă lucruri demodate, pe jumătate stricate. Mititica va face cu ele ce va

voi ; va păstra ceea ce-i va putea folosi cînd se va mărita. Restul îl va vinde.

Domnul de Coantré se opri și urmă o tăcere. Domnul de Coëtquidan făcu doar :

— Hrrr...

Un naiv ar fi fost, poate, uluit de termenii tehnici semănați de conte în expunerea simplistă pe care o făcuse, cu ochii tot timpul țintă pe peticul de hîrtie de pe masă : „a valorificat o creanță... dobînzi... deducere", fără să uităm nici acel „evaluez" care putea da impresia unui om sigur pe sine. Cineva mai pătrunzător ar fi ghicit masca sub care domnul de Coantré ascundea ignoranța și nepriceperea sa totală în materie de cifre și de afaceri.

El continuă :

— Înțelege-mă bine, unchiule : cînd toată averea ți se reduce la șase mii de franci, mari și lați, ca să trăiești și cînd, pe de altă parte, nu mai ai decît cele șase mii pe care mi le dai dumneata pentru întreținere, nu poți continua să plătești o chirie de cinci mii de franci ! Trebuie deci să înțelegem că este neapărat necesar să plecăm din casa asta de pe bulevardul Arago la expirarea contractului, adică la 15 octombrie, și să ne descurcăm apoi fiecare pe socoteala lui. De azi în opt luni, avem tot timpul să găsim o soluție.

Urmă o nouă tăcere. După care domnul de Coëtquidan spuse cu voce șoptită :

— Nu-mi mai rămîne decît să crăp.

— Haide, unchiule ! *Sursum corda !* Nu știu care este averea dumitale personală și asta nu mă privește. Dar dumneata ai totuși ceva. Nu

ești un om care să nu aibă în fața lui decît șase mii de franci și căruia, după ce-i va fi mîncat, să nu-i mai rămînă nimic. Afară de asta, știi foarte bine că unchiul Octave nu te va părăsi niciodată.

— Fratele meu! M-ar trimite mai curînd la azilul de bătrîni decît să mă primească în casa lui.

— O să ți se găsească o pensiune bună de familie. Ai bani. Ai putea poate contracta o rentă viageră...

Domnul de Coantré se opri. Unchiul scosese un „Hrrr" care însemna: „Pînă aici, băiete! Acum începi să te amesteci în ce nu te privește."

— Cele șase mii pe care le am și cele trei mii cinci sute pe care mi le vei da pentru întreținere, de azi pînă la 15 octombrie, iată tot activul meu pînă la plecarea noastră din casa asta. Din acest activ trebuie să scot două mii pentru Lebeau, două mii cinci sute pentru cele două rate de chirie. Îmi rămîn deci numai cinci mii cu ce s-o mai duc încă opt luni.

— Și de la 15 octombrie, ce-ai să faci?

— Va trebui să muncesc, bineînțeles. Încep de mîine să mă interesez, să găsesc ceva. Nu știu... poate infirmier...

— Hrrr... făcu domnul de Coëtquidan, cu degetul în nas.

Domnul de Coantré nu înțelese semnificația acestui mormăit care voia să spună: „Tu, să muncești! N-ai să găsești nimic, fiindcă nu ești bun de nimic. Ai să cazi din nou pe capul fratelui meu Octave și ceea ce va fi nevoit să facă

pentru tine îl va îndemna să facă cu atît mai puţin pentru mine."

— Eu, spuse bătrînul cu acreală, îi voi cere lui Octave să mă ia paznic de noapte la banca lui...

Făcu o pauză :

— ...şi mă va da pe uşă afară.

Ochii săi ficşi se măriră şi se ivi în ei o umezeală vecină cu lacrimile. Lacrimi de celibatar : lacrimi de înduioşare de sine.

Domnul de Coantré văzu acest văl de lacrimi. Şi lacrimi se urcară şi în ochii lui ; dar nu lacrimi de celibatar : era mişcat nu de soarta lui, ci de a unchiului. Plin de compătimire, se ridică pe picioarele lui scurte.

— Curaj, unchiule ! Nu ştiu în ce măsură ţi-aş putea fi de folos, dar acum eşti pentru mine reprezentantul mamei pe pămînt. Orice s-ar întîmpla, n-am să te părăsesc.

— Şi bine vei face, băiatul meu, spuse domnul de Coëtquidan.

— Unchiule, lasă-mă să te sărut, exclamă domnul de Coantré.

Îşi apropie faţa de faţa bătrînului şi-şi lipi buzele pe obrazul lui, la marginea bărbii hirsute. Gura domnului de Coëtquidan schiţă, în gol, un vag, foarte vag sărut, fără zgomot.

Emoţia îi produse domnului de Coantré un rîs scurt şi sacadat, şi spuse pe un ton jovial :

— Deci, Arago kaput ! Să ştii că era şi timpul ! Ai să vezi, unchiule : plecarea din afuri-

sita asta de cocioabă o să ne poarte noroc: 15 octombrie 1924 va însemna pentru amîndoi începutul unei vieţi noi!

Îşi urară noapte bună şi domnul de Coantré, aprinzînd o lampă miniatură, aflată pe masa din faţa scării, porni să se urce la catul de sus unde era camera lui. „Nu vezi nimic. Vrei mai multă lumină?" îi strigă bătrînul şi puse lampa lui pe masa de lîngă scară. Domnul de Coantré simţi năpădindu-l o undă de bucurie. Ultimele cuvinte schimbate cu unchiul îi prilejuiseră o mare uşurare. Se temuse ca unchiul să nu-i aducă vreo vină, cine ştie, să nu se-nfurie, să nu declare: „Nu plec, asta-i!" Iată însă că totul se petrecuse atît de bine încît omuleţul se oferea chiar să-i lumineze scara! Inima i se umplu de o nesfîrşită recunoştinţă.

În camera sa, lumina lămpii pitice scoase din umbră nişte cearşafuri care de mult nu mai erau proaspete pe patul pe care un pled de călătorie ţinea loc de plapumă. Nu trecuseră nici cinci minute şi domnul de Coantré şi stinse lumina.

De îndată ce nepotul dispăruse în susul scării, domnul de Coëtquidan se apropiase de căminul în care focul trăgea să moară. Delicat, cu foarfeca, îşi tăiase două fire din barbă, şi le pusese pe lopăţica de cărbuni, pe care o ţinea acum deasupra jăraticului. Curînd, firele de păr începură să sfîrîie. Atunci o expresie de destindere, de mare bucurie copilărească se ivi pe masca bărboasă a bătrînului, un fel de rînjet amintind de acela al himerelor gotice servind de streşini. Rînjetul se prelungi atîta vreme cît

firele de păr nu conteniră să sfîrîie pe lopăţică. Ah ! nici vorbă nu mai era să crape, nici măcar să fie paznic de noapte la banca fratelui său. Viaţa era frumoasă atîta vreme cît te puteai juca aşa. Bătrînul rămase apoi cîteva clipe cu privirea aţintită pe jăratic. Se făcuseră ceasurile zece. Bucătăreasa, care dormea la ea acasă, în oraş, pleca de obicei pe la nouă. Domnul de Coëtquidan se înarmă cu lampa sa şi păşi cu luare-aminte peste prag. Casa era tăcută ; nu se auzea decît zgomotul cîte unui cărbune care se surpa din cînd în cînd în soba de jos. Silindu-se să nu facă nici un zgomot (şi totuşi, la fel ca atunci cînd se urcase, balustrada scării se cutremură), domnul de Coëtquidan coborî la parter şi pătrunse în bucătărie.

Luă trei bucăţi de zahăr din zaharniţă, dintr-un castron trei nuci şi le vîrî în buzunar. Un litru de vin roşu era început ; puse sticla la gură şi bău cam un pahar, ştergîndu-şi gura cu reverul hainei. Înfipse o linguriţă în dulceaţă şi se delectă. Voia tocmai să spele linguriţa — toate acestea în cea mai mare tăcere — cînd, în dosul uşii, o voce sugrumată de frică strigă :

— Cine-i acolo ?

— Hrrr...

Domnul de Coantré apăru, descompus la faţă. Domnul de Coëtquidan împinse într-un colţ linguriţa lipicioasă.

— A ! dumneata erai, unchiule ! Frumoasă spaimă mi-ai mai tras ! Ştii, mie chestiunile de bani îmi zăpăcesc mintea. M-am trezit, speriat de un zgomot. Am crezut că e ca data trecută...

(Aluzie la o poveste cu niște hoți, despre care va veni vorba mai departe.)

— Am coborît să închid oblonul care se zbătea. Mélanie uită întotdeauna să-l închidă, spuse bătrînul, privind pieziș ca un ștrengar prins asupra faptului.

Apoi adăugă cu o căutătură vicleană, fericit să-l umilească pe cel care-l prinsese în flagrant delict :

— Nu trebuie să te lași impresionat chiar în halul ăsta, băiețașule !

Cei doi bărbați, fiecare cu lampa lui în mînă, ieșiră din bucătărie.

— Ia ia-o tu înainte, îi propuse domnul de Coëtquidan.

După ce nepotul său urcase cîteva trepte, se urcă și el în urma lui. Se răzbunase o dată spunîndu-i cuvintele acelea jignitoare. Dar se mai răzbună și a doua oară. În trecere, cu ochii plecați, fără să facă nici cel mai mic zgomot, răsuci mai mult cheia sobei.

II

În mai 1869, oamenii bine din Paris erau poftiți să asiste la căsătoria micuțelor de Coëtquidan, Angèle și Emilie, „papagalițele“, cum li se spunea, fiindcă erau gemene. Se căsătoreau în

aceeaşi zi : Angèle lua pe un tînăr de Coantré, a cărui pasiune era să trăiască din rente, şi Emilie — un ofiţer de marină, domnul de Piagnes, care întrunea toate virtuţile. Domnul de Coantré se căsătorea cu o papagaliţă pentru că se săturase de femeile uşoare care cereau doar să fie sătu-rate, şi nu mai voia să aibă lîngă el decît pe cineva foarte bine. „Aş vrea-o mai curînd proastă", precizase el cînd mătuşile lui îl întrebaseră ce fel de tînără persoană ar dori să i se caute ; şi cînd i se vorbi de micuţa Coëtquidan : „E destul de proastă ?" fusese prima lui întrebare şi ele îl liniştiseră. Cît despre domnul de Piagnes, nu se simţea atras decît de domnişoarele care nu scoteau o vorbă la baluri. Din asta deducea el cuminţenia lor. Şi apoi, îi era şi milă de ele, fiindcă dansatorii nu se uitau la ele. Era Sfîntul Vincent-de-Paul al balurilor de domnişoare. Emilie dansase trei cotilioane cu domnul de Piagnes, în timpul cărora nu scosese o vorbă. Profund impresionat, o ceruse de îndată în căsătorie.

Papagaliţele aveau reputaţia de a nu fi inteligente. Reputaţia însă era uzurpată. Lumea e gata să creadă că o fată care participă la spectacole de amatori, care-şi inventează „un gen", se pregăteşte pentru bacalaureat, care flirtează, sau care este pur şi simplu prost crescută este o fată inteligentă ; Dumnezeu ştie care este realitatea ! Acordînd prea mult unora, lumea refuză celorlalte totul, condamnă prea uşor fetele lipsite de strălucire. Totuşi, între prostia cu strălucire şi prostia fără strălucire, cum să nu preferi pe

cea din urmă? Măcar nu constituie o provocare și nu contribuie la acea mare confuzie a valorilor care, în zilele noastre, este o pecingine socială îngrijorătoare și prea neluată în seamă. Papagalițele nu sclipeau prin inteligență, dar erau evlavioase, drepte la cuget, modeste, supuse, gata la toate sacrificiile, generoase din fire, într-un cuvînt, posedau acele mărețe însușiri creștinești care sînt totdeauna luate în derîdere într-o societate catolică. Și apoi erau ele chiar atît de lipsite de inteligență? Se întîmpla uneori să spună cîte un lucru plin de subtilitate și de bun-simț, de care n-ar fi fost în stare nici una din strălucitoarele lor prietene. Dar fiindcă acel lucru era spus de ele, trecea neobservat, dacă nu era chiar luat în rîs. Una din papagalițe, Angèle, avea totuși reputația de a fi mai deșteaptă decît sora ei. Dar nu profita de această reputație pentru că numai familia, rudele foarte apropiate și cîțiva intimi știau să deosebească papagalițele una de alta, atît de tare se asemănau. Cînd te apropiai de una din ele, îți venea întotdeauna s-o întrebi: „Spune, dumneata ești cea deșteaptă?"

Papagalițele aveau doi frați. Mai mari ca ele. Octave era, în momentul căsătoriei lor, un băiat de douăzeci de ani care tocmai atunci intrase funcționar la banca Latty din Paris, datorită împrejurării că era prietenul cel mai bun al fiului directorului. Fratele cel mic, Elie, era dintre Coëtquidani cel care dădea mai multe speranțe. Se pregătea să intre la Școala de Științe Politice, pentru care nu era de loc făcut, neplăcîndu-i de

loc lumea și netrăind decît pentru cărți și hîrțoage.

După ce-și văzuse fetele căsătorite, bătrînul baron de Coëtquidan se retrăsese în castelul său din Trenel, în apropiere de Saint-Pol-de-Léon. Cînd se discutaseră condițiile căsătoriei, el hotărîse ca, în schimbul unei sume lunare pe care avea să i-o plătească, tînăra pereche Coantré să țină la ea în casă pe Elie. Mereu cufundat în hîrțoagele lui și socotit „cam original", nu mai era crezut în stare să se conducă singur. Obligația urma să se prelungească pînă ce Elie avea să se însoare. Domnul de Coantré strîmbase din nas dar trebuise să se supună. Domnul de Coëtquidan hotărîse să-i facă fiicei sale Angèle acest dar, pentru că ea rămînea la Paris, și la Paris trebuia să-și continue studiile Elie. Soții Piagnes aveau să locuiască la Lorient.

Domnul de Coëtquidan, care se căsătorise la cincizeci și cinci de ani, împlinise optzeci. Numai răutatea îl ținea în viață, fiindcă răutatea conservă ca și alcoolul. De la o anumită vîrstă, fiecare cuvînt mușcător pronunțat, fiecare scrisoare anonimă trimisă, fiecare calomnie răspîndită te fac să cîștigi cîteva luni în lupta cu mormîntul, pentru că-ți ațîță la culme vitalitatea. Acest lucru se observă și la animale : o găină deosebit de afurisită, un cal nărăvaș, un cîine foarte arțăgos trăiesc mai mult decît semenii lor. Domnul de Coëtquidan era plin de ifose ; cînd spunea „în neamul nostru", îți venea să-l trimiți numaidecît la ghilotină. La Trenel, domnul de Coëtquidan se cufunda în tristul sfîrșit de

viață al acelor care nu au, ca să le sprijine bătrînețea, perspectiva unei avansări automate în gradele Legiunii de onoare. Trăia toată vremea cu nasul într-un vechi anuar „Tout-Paris“, înnegrit de el cu creionul, cu adnotări misterioase privitoare la toate familiile pe care le cunoștea ; la orice pagină ar fi deschis-o, această carte sacră îi prilejuia meditații profunde : așa cum credinciosul, în orice loc ar deschide Evanghelia, găsește — zice-se — un răspuns la ceea ce caută.

Celelalte îndeletniciri ale domnului de Coëtquidan erau mai de rînd. Ștergea praful, tăia lemnele, aprindea focul, își încălzea păpicul, căci izbutise să se facă atît de urît de toți încît nimeni nu mai voia să-l servească. Mărindu-le salariile, ar fi putut să-și păstreze servitorii, dar asta ar fi însemnat să-și calce pe inimă. Continuînd să mărească golul din jurul lui, dar asuprind și acest gol sau pe puținii care se încumetau să mai încerce, ajunse ca pînă și furnizorii să refuze să mai vină la castel. Nu-i mai suna la poartă decît poștașul, spumegînd de ciudă, căci domnul de Coëtquidan se abonase la *Le Temps* numai pentru plăcerea de a sili pe acest om cumsecade să bată în fiecare zi cei șaisprezece kilometri, dus și întors, care despărțeau castelul de oficiul poștal. Părăsit de furnizori, care se lipseau cu plăcere de banii lui la gîndul de a-l ști la ananghie și pe ducă, domnul de Coëtquidan trăia din fructele livezii, din pesmeții și *cake*-urile pe care le comanda direct de la fabrică și ar fi crăpat desigur curînd dacă

doamna Angèle, trecînd din întîmplare pe la el și văzînd starea în care se afla, nu i-ar fi trimis propriul ei valet, plătit de ea împărătește, dar care și el plecase de îndată, căci domnul de Coëtquidan îi poruncea, iar el nu admitea decît să fie rugat. Domnul de Coëtquidan ar fi ajuns din nou la pesmeți, dacă cealaltă fiică a lui, neputîndu-se împotrivi ispitei sacrificiului, nu s-ar fi hotărît să se instaleze la Trenel. Hrana a restituit domnului de Coëtquidan capacitățile sale ; s-a apucat să picteze pe farfurii blazoanele tuturor provinciilor Franței, așa cum erau în '89.

În cele din urmă, bătrînul tapir a făcut o congestie și după trei zile a murit.

Cinci ani mai tîrziu, domnul de Piagnes a murit și el, ucis de o mașină în atelierele arsenalului din Lorient. Văduvă fără copii, doamna de Piagnes s-a instalat la Paris la fratele ei Octave, rămas celibatar. Între timp, soții Coantré, rămași mai departe pe cap cu domnul Elie, care și el se încăpățîna să rămînă celibatar, avuseseră un băiat și o fată, Léon și Marie.

În '90, nimic nu se schimbase în asociația Octave-Emilie ; dar domnul Octave ajunsese șeful a ceva important la bancă, și apucase calea chivernisirii. Soților Coantré li se născuse încă o fată, Madeleine ; Marie murise la șaisprezece ani. Căsătoria îl determinase pe domnul de Coantré să procedeze la o schimbare nefericită. Îndeletnicirea domniei-sale pînă la căsătorie fusese să se țină după fuste. Om al datoriei, socotise că se cuvenea, căsătorindu-se, să pună capăt

acestei îndeletniciri. Dar trebuia totuşi să aibă una, şi interesul şi pasiunea consacrate femeilor să-şi găsească un alt obiect. S-a hotărît deci să-şi folosească disponibilităţile de activitate la fructificarea averii prin metodele bursei, aşa cum le înţeleg şi le practică oamenii din lumea mare. Cu alte cuvinte, să se ruineze. Această ruină, în 1890, era pe drumul cel bun.

În anul acela, Léon de Coantré şi-a făcut armata, ca voluntar, la Toulouse. Fusese un copil cocolit căruia i se păstraseră buclele lungi pînă la şapte ani, apoi un strălucit elev al „pensioanelor noastre", strălucit dar nedisciplinat şi plin de năstruşnicii. Mama lui îl răsfăţa nebuneşte, din slăbiciune şi din dragoste. Tatăl lui îl răsfăţa fiindcă aşa-i era firea — cei din familia Coantré erau oameni blajini, cu care era uşor de trăit — şi din principiu. Şi apoi, domnul de Coantré nu se învoia de loc cu prezenţa permanentă în căminul său a unui personaj atît de puţin simpatic ca Elie de Coëtquidan, din ce în ce mai de neînsurat. Începuse să prindă pică pe Coëtquidani. Răsfăţîndu-şi fiul, domnul de Coantré protesta împotriva teoriilor riguroase ale socrului său: domnul de Coantré susţinea că o educaţie prea severă dă naştere automat la o reacţie contrară la copilul ajuns matur. Ce se alesese din copiii bătrînului Coëtquidan? Angèle şi Emilie păstrau, căsătorite, atitudinea terorizată pe care o aveau în faţa tatălui lor, ceea ce avusese drept urmare şi o diminuare în viaţa socială. Elie nu voia să asculte de nimeni şi, de

altfel (aşa cum vom vedea mai departe) începuse să se dovedească a fi un fruct găunos.

După ce-şi trecuse bacalaureatul, Léon de Coantré urmase primul an de Drept. La examen, unul dintre profesori îşi amintise că, în tinereţea sa, fusese în relaţii cu familia Coantré. Fără să spună ce-i îmboldea curiozitatea, îi pusese cîteva întrebări asupra familiei. Léon avusese atunci o izbucnire tipică bunicului Coëtquidan. „Ce vă priveşte pe dumneavoastră?“ spusese el solemnului profesor, care-l trîntise cît ai clipi. Cei doi ani următori, pînă la serviciul militar, în cursul cărora a continuat Dreptul fără tragere de inimă şi fără succes, au purtat pecetea acelei abjecţii ce caracterizează vremea „studenţiei“ în viaţa francezului mijlociu.

Era un băiat înzestrat şi în direcţiile cele mai felurite. Făcea excelente versuri latine. Desena şi picta foarte plăcut, fără să fi învăţat niciodată. Smulgea pianului armonii tulburătoare, deşi neştiinţa sa în muzică mergea pînă acolo încît nu putea fi în stare să spună care era nota ce i se arăta pe portativ. Îl interesau fizica, mecanica; se închidea ca să facă experienţe. Avea şi o uimitoare îndemînare manuală: construia, în miniatură, case, vapoare, pînă la cel mai mic amănunt, cu un gust, o ingeniozitate şi o virtuozitate tehnică ce făceau din ele adevărate mici opere de artă, demne să figureze într-o expoziţie.

În armată, unde a fost făcut sergent, s-a împrietenit cu un alt sergent, Levier, al cărui tată era contramaistru într-un atelier de mecanică

generală. Repulsia lui față de orice fel de constrîngere îl apropia de oamenii simpli, îl îndemna să-și aleagă prietenii printre băieții din popor și iubitele printre cusătorese sau servitoare ; cu ei se simțea mai la largul lui. Nu putea suferi oamenii de lume : nici trupește nu putea dori o femeie dacă era din lumea mare. Către sfîrșitul stagiului militar, Léon îi vorbise lui Levier de un dispozitiv la care se gîndea, pentru mărirea clișeelor fotografice, dispozitiv foarte ingenios și îndrăzneț față de ceea ce se făcea atunci în acest domeniu. Levier a fost entuziasmat. Peste cîteva luni aveau să fie civili. De ce nu s-ar asocia ei doi ? Léon ar aduce ideea și capitalul, Levier se însărcina cu partea tehnică a meseriei.

Familia a fost toată de acord. Aveau încredere în genialitatea lui Léon : nu compunea el la pian fără să cunoască notele ? Și apoi, ce frumos era ca un tînăr nobil să-și suflece mînecile, să iubească muncitorii și să deschidă drumuri noi ! Levier prezenta toate garanțiile, făcea impresie bună. Vedeau lucrurile în stil mare. Nu mai era vorba de exploatarea unui aparat de mărit ; aveau să facă comerț cu aparate fotografice. Unul subscrise douăzeci de mii de franci, altul cincisprezece, un altul zece. După doi ani, întreprinderea dădea faliment. De bună credință, Levier fusese cinstit atîta vreme cît Léon fusese serios. Din ziua în care Léon, incapabil să muncească sau măcar să stăruie într-o direcție oarecare, și obsedat de femei, încetă să mai dea pe la întreprindere, transformîndu-se în aristo-

crat care se joacă de-a industriaşul, Levier nu mai făcu altceva decît să abuzeze de situaţie ; e drept că Léon l-ar fi ispitit şi pe Dumnezeu cu ignoranţa şi naivitatea sa în afaceri. Într-o bună zi, Léon declară că nu poate să mai lucreze alături de Levier, fiindcă i-ar fi mirosit gura de te trăsnea ; e uşor de ghicit în ce fel familia — care-şi pierdea fulgii şi-i vedea căzînd ca zăpada în vijelia în care se trezea prinsă — a primit o explicaţie de acest soi. Aparatele de mărit costaseră optzeci de mii de franci-aur — fără a mai socoti investiţiile făcute de rude. Familia Coantré a făgăduit să plătească totul încetul cu încetul. Tocmai atunci domnul de Coantré-tatăl îşi desăvîrşea ruina prin operaţiile sale de bursă. De inimă rea a şi murit curînd. Astfel, doamna de Coantré a rămas cu şaizeci de mii de franci-aur datorie.

Mereu impulsiv, Léon a vrut să se sinucidă. Coëtquidanii, revoltaţi împotriva familiei Coantré, fiindcă, în cele din urmă, sora lor trebuia să plătească oalele sparte, au pretins că fusese un simulacru. Dar Léon a fost, totuşi, găsit cu gîtul ciopîrţit. Mamă-sa era înnebunită. Léon i-a spus : „Simt că înnebunesc. Trebuie să las totul baltă numaidecît, să nu mă mai gîndesc la nimic, altfel nu ştiu de ce aş fi în stare. Dă-mi cinci mii de franci şi nu vei mai auzi vorbindu-se de mine vreme de doi ani. Îţi dau cuvîntul meu de onoare că n-am să-ţi mai cer nici un ban timp de doi ani.“ Doamna de Coantré, care-l vedea zburîndu-şi creierii dacă nu i se făcea pe plac, i-a dat cinci mii de franci.

Léon a plecat. Nu în California, ci la Chatenay (Sena), unde a stat doi ani. Intrase în pensiune la o văduvă. Nu făcea nimic altceva decît să vîneze, să pescuiască şi să-şi piardă vremea cu tot soiul de nimicuri. Hoinărea toată ziua. Îmbrăcat ca un vagabond. Cast ca un cotoi castrat (vom da mai tîrziu amănuntul acestei metamorfoze). Fericit ca un rege. Asemenea kalenderilor sofişti, ţinta lui principală era să se sustragă obişnuinţelor şi convenienţelor şi să trăiască fără nici o grijă. Nebun sau nătărău cînd era vorba de lucruri însemnate, omul acesta era plin de înţelepciune şi de prevedere cînd era vorba de amănunte şi de minuţiozitate. Însemnîndu-şi cele mai mărunte cheltuieli, pînă la un ban, nu depăşea niciodată cu cinci franci cheltuiala pe care putea să şi-o îngăduie lunar. Doamna de Coantré se ducea să-l vadă o dată pe lună. În două rînduri numai, în doi ani, Léon s-a înduplecat să primească puţinii bani pe care ea i-i aducea la fiecare vizită.

Cînd cei doi ani s-au încheiat, s-a întors acasă. Ce se putea face cu el ? Doamna de Coantré s-a gîndit să-l însoare : purta un nume. Nu s-a împotrivit. Cu condiţia să nu fie silit să frecventeze aristocraţia. Nu voia să se însoare decît cu o burgheză sau cu o fată din popor. Nici să n-audă de o aristocrată... Cum cutia cu scule nu-l mai părăsea, doamna de Coantré l-a găsit într-o zi tăind şi scoţînd cu dalta coroana şi armele de pe toată argintăria lui personală. „Ca să lichidăm soldul oricărei pretenţii de conte“, i-a spus el.

În rolul său de pretendent, părea o prefigurare a lui Triplepatte[1].

Biata sa mamă se omora să pună la cale vederi cu ajutorul familiei ; cînd izbutea să adune pe toată lumea (cu prețul a cîtă trudă !), Léon nu venea. Așa era el : oamenii cu stare și vază îl făceau să vadă roșu. Și apoi, trebuia să te *îmbraci,* ce chin ! Să fii *punctual,* ce pedeapsă ! Unde mai pui că mai interveneau și gesturi de dezinteresare, atitudini de onoare, în fața cărora rămîi nehotărît, neștiind dacă trebuie să lauzi sau să condamni.

Tratative au fost duse destul de departe cu o bogată familie Duruel. Voind să afle personal cine erau acei oameni, Léon a descoperit că în anul precedent fuseseră trecuți la litera *D* în anuarul Tout-Paris și anul acesta ajunseseră la *R.* Un adevărat hocus-pocus. În zadar doamna de Coantré încercase să-l convingă că „e bine cînd familiile caută să se ridice". Léon a declarat că totul trebuie considerat rupt ; oamenii aceia erau, pentru el, catalogați. Niște mari industriași, dintre aceia al căror nume este cunoscut în lumea întreagă, nu au respins ideea de a da lui Léon pe fiica lor. Nouă vedere. Domnișoara avea roșu pe buze. Anahoretul de la Chatenay a început să tune și să fulgere împotriva fetelor care se boiesc. Poate fi conceput, în societatea de astăzi, un asemenea monstru : un bărbat fără

[1] Personaj din comedia cu același nume a lui Tristan Bernard.

situaţie, lipsit de ambiţie, un om sărac care să nu iubească banii ? De ce nu e îndeajuns de credincios să se ducă la mănăstire ? Fiindcă e departe de a avea atîta credinţă cît se cere pentru aşa ceva. Unde-şi va găsi atunci locul cineva care trăieşte în veac dar care n-are ambiţie şi nu iubeşte banii ? Ambiţia şi lăcomia sînt cele două picioare ale omului din veacul nostru ; cel care nu le are este un olog pierdut în mulţime. Totuşi, noi, care scriem această carte, ne scoatem pălăria în faţa acestui olog.

Comedia însurătorii a ţinut trei ani. După cei doi ani de singurătate şi de curăţenie sufletească şi trupească ar fi trebuit foarte mult tact pentru a-l împăca pe Léon cu lumea. Familia însă a făcut imposibilul ca să-l dezguste de lume pentru totdeauna. Din prostie. Familia se străduise cu bunăvoinţă, chiar cu foarte multă bunăvoinţă, dacă ţinem seama de necazurile pe care i le pricinuise Léon. Dar, ce vreţi ? oamenii aceia erau proşti. Puteau gîndi despre el orice ar fi vrut. Léon era însă o făptură aparte. Familia s-a purtat cu el ca şi cînd ar fi fost un cerb de bal mascat. Ne vom abţine să judecăm metodele prin care se fac de obicei căsătoriile în Franţa, în pătura socială de care ne ocupăm aici. Léon însă a văzut aceste metode şi le-a găsit dezgustătoare. În cele din urmă, a declarat că nu se va căsători niciodată decît cu o femeie care i-ar plăcea, într-o biserică de ţară, fără fast, fără invitaţii, fără cadouri, dacă s-ar putea chiar şi fără „martori". Doamna de Coantré s-a lăsat păgubaşă.

În aceşti trei ani, Léon de Coantré locuise la mama sa. De muncit nici vorbă nu fusese. Doamna de Coantré se temea să nu-şi taie iar gîtul la primul cuvînt pe care i l-ar adresa în această privinţă. Adevărul este că, în ziua în care-şi tăiase gîtul, sau se prefăcuse că şi-l taie, avusese o idee straşnică. Această nouă situaţie, de a trăi sub aripa mamei sale, plătindu-i-se totul şi într-o inconştienţă de copilandru, îi convenea de minune. Nu cerea decît s-o prelungească. Şi a prelungit-o douăzeci de ani.

Părerea tuturor asupra purtării lui era aspră. Îşi bătuse joc de darurile cu care era înzestrat, contribuise pe jumătate la sărăcirea mamei şi, om tînăr şi sănătos, stătea aşa, cu braţele încrucişate, trăind pe cheltuiala ei, cînd vedea cît de greu izbutea ea s-o scoată la capăt.

Părerea aceasta era însă mult prea aspră. Şi iată de ce. Rămasă văduvă şi zdruncinată din punct de vedere material cît şi moral, şi, după toate, lipsită şi de fiica ei care se căsătorise (destul de bine) cu un inginer — domnul de Bauret — doamna de Coantré plecase din somptuoasa ei casă din strada Lisabona şi venise să se instaleze în vilişoara de pe bulevardul Arago, care avea o grădiniţă. Léon s-a consacrat grădinii. Haine de muncitor din catifea cafenie, dungată, tîrlici, sorţ albastru, niciodată guler tare : regăsise viaţa de la Chatenay ! Curînd îşi mai atribuise şi alte îndeletniciri : întreţinea focul, aducea cărbunii din pivniţă, zugrăvea pereţii ; se

însărcinase chiar să lustruiască parchetul. S-ar fi putut spune că o făcea de plăcere. Şi era adevărat : viaţa aceasta uşurată de orice gînd, de orice grijă, de orice constrîngere socială, de orice responsabilitate, îl făcea fericit. Domnul de Coantré degeaba era nobil, conte, şi ar fi putut fi conducător de oşti, degeaba strălucise scriind versuri latineşti, degeaba compusese şi pictase fără să fi învăţat şi inventase un aparat de mărit fotografii : adevărata lui vocaţie era să fie om de corvoadă. Şi dacă nu ar fi fost el, serviciile pe care le făcea în casă ar fi trebuit plătite. Cînd doamna de Coantré s-a încredinţat că nu era o nouă trăsnaie trecătoare din partea lui, ci că-l va ţine mult, a dat drumul jupînesei şi nu a păstrat decît bucătăreasa şi o femeie de serviciu.

Se poate spune fără exagerare că, vreme de douăzeci de ani, domnul de Coantré aproape nu a mai ieşit din casa de pe bulevardul Arago. Vizitele de Anul nou, înmormîntările membrilor familiei (nu se ducea la nici o căsătorie), au fost singurele sale contacte cu lumea exterioară. Timp de douăzeci de ani, nici o singură dată nu s-a dus în oraş, seara după cină. În unii ani, nu a trecut mai mult de cinci ori poarta grădinii. Cu toată implorarea tăcută a mamei sale, nu se ducea nici să se împărtăşească de Paşti ; ceea ce nu-l împiedica, dacă ai fi rostit în faţa lui vreun cuvînt împotriva religiei, să fie în stare să-ţi scoată ochii. Ca să nu mai trebuiască să se pieptene, aproape că se răsese pe cap ; ca să nu mai trebuiască să se bărbierească, lăsase să-i crească

barba. Purta cincisprezece zile o cămaşă (o cămaşă de lucru, kaki). Veni o vreme în care nu se mai săpuni decît duminica ; în celelalte zile îşi trecea numai un prosop înmuiat pe vîrful nasului, potrivit unei înalte tradiţii.

Doamna de Coantré îl lăsa în pace. Era o femeie ostenită. Luptase cu bărbatul, luptase cu fiul, luptase cu familia, luptase cu creditorii ; nu mai voia să lupte din nou ca să-şi silească fiul să se spele. Acum ajunsese inofensiv şi făcea şi el ce putea, bietul băiat, ca să fie de folos. Cicatricea de pe gîtul lui Léon o obseda. Îşi spunea mereu că dintr-un cuvînt nesocotit, o dramă asemănătoare se putea din nou isca şi că Léon nu trebuia întărîtat.

El, însă, o trata uneori într-un chip aproape odios. Léon avea blîndeţea, jovialitatea şi bunătatea superficială a familiei Coantré. Dar, cînd un om nu are în el decît un singur dram de răutate, îl ţine în rezervă, ca să-şi otrăvească cu el bătrînul tată sau bătrîna mamă. Uneori, Léon nu izbucnea împotriva mamei sale decît din exasperare nervoasă : cînd auzea hîrşîitul boabelor mătăniilor ei, sau cînd biata femeie avea o expresie mai lugubră ca de obicei. Această din urmă pricină ajunsese o regulă : cum o vedea suferind, s-ar fi spus că se arunca asupra ei, că o călca în picioare, că-i ciugulea ţeasta pînă la sînge, aşa cum face găina cu o altă găină cînd o vede rănită. Dar de cele mai multe ori îi făcea o scenă bine intenţionat, pentru binele ei. De pildă, dacă nu voia să se ducă la doctor sau dacă, nesocotind recomandările doc-

torului, nu mînca îndeajuns la masă (ascunzînd în şervet, cu copilăria naivă a bătrînilor, cîteva bucăţi din carnea crudă care-i era prescrisă).

Nu este nevoie să mai spunem că certurile erau mult mai dăunătoare sănătăţii doamnei de Coantré decît răul pe care şi-l făcuse ea ascunzînd puţin din carnea crudă. După ceartă, Léon, impulsiv dar bun la inimă, venea să-i ceară iertare cu lacrimi în ochi, dar lovitura fusese dată. Această absurditate a lui Léon de a face rău mamei sale din dragoste — sau din aşa-zisă dragoste — pentru ea, îşi afla apogeul într-o scenă care se repeta adesea. Se întîmpla ca doamna de Coantré, în plină zi, să adoarmă în fotoliu. Văzîndu-i obrazul răvăşit, veşted, ochii închişi, gura deschisă, Léon nu putea să se stăpînească, fie pentru că spectacolul acesta îi reamintea că în curînd o va găsi astfel, într-adevăr moartă, fie că, pierzîndu-se repede cu firea, credea că şi murise. Şi o trezea cu un ţipăt îngrozit: „Mamă!" Dacă nu s-ar fi trezit deîndată, ar fi scuturat-o cu brutalitate. Doamna de Coantré era însă chinuită noaptea de insomnii cumplite. Şi aceste frînturi de aţipire în timpul zilei ar fi trebuit respectate cu religiozitate. Dar aşa se purta Léon, în neputinţa lui de a-şi stăpîni închipuirea şi nervii.

Dar domnul Elie, cealaltă pasăre fenix? Ei bine, domnul Elie trăia mai departe între sora sa şi Léon. Şi vom povesti ceea ce se petrecuse şi cu domnia-sa.

Ce să crezi despre acest soi de blestem care părea să fi deocheat pe cei doi bărbaţi? Să fi

fost oare umbra, întinsă asupra lor, a bătrînului Coëtquidan ? Să fi fost faptul că şi unul şi celălalt trăiau sub aripa doamnei de Coantré, rupţi de omenire şi în condiţii prielnice doar pentru făuritorii unei mari gîndiri, sau ai unei mari opere (şi numai pentru unii dintre ei) ? Vom vedea că viaţa unchiului urmase acelaşi drum şi aceeaşi curbă ca, mai tîrziu, viaţa nepotului. Nu este aşa că era un viciu în maşina care propulsa aceste vieţi ?

Luat în grijă, la douăzeci de ani, de sora lui, potrivit dorinţei tatălui lor, Elie a încetat să se preocupe de orice altceva pe lume în afară de hîrtiile sale. Uluia familia cu întinderea cunoştinţelor sale. Familia se dovedea neputincioasă să facă deosebirea între instrucţie şi inteligenţă şi să-şi dea seama că Elie era un imbecil înzestrat cu o memorie bună. Acest soi de animal ajunge departe în societate şi Elie ar fi putut, ca şi fratele său, deveni un personaj important dacă extravaganţa Coëtquidanilor, neputînd găsi la el contrapondere în realitate, fiindcă trăia rupt de ea, nu ar fi înghiţit repede puţina lui valoare. La naşterea lui Léon, familia Coantré, vrînd să trăiască pe picior mai mare, se mutase şi, din strada Bellechasse unde locuia, se instalase în strada Lisabona. Într-o dimineaţă, doamna de Coantré constatase că fratele ei rămînea acasă, în loc să se ducă la cursurile şcolii de Ştiinţe Politice, cum făcea înainte în fiecare zi. Întrebat, Elie răspunsese că nu mai putea să se ducă la cursuri fiindcă strada Saint-Guillaume — unde se află şcoala — era prea

departe de parcul Monceau. „Nu pot să fac o oră şi jumătate de bus (omnibus) în fiecare zi." Sora, apoi cumnatul, apoi fratele lui se străduiseră să-l convingă de nebunia pe care o făcea distrugîndu-şi viitorul pentru o asemenea copilărie ; el se proptise în argumentul lui din care n-a putut fi scos niciodată. (Nu i se putea închiria o cameră lîngă strada Saint-Guillaume, pentru că doamna de Coantré făgăduise solemn tatălui ei să-l ţină la ea pînă ce-şi va face şi el un cămin.) Iată deci cum excentricităţile lui Elie prefigurau, cu douăzeci de ani înainte, pe acelea cu care Léon avea să-şi distrugă propria lui viaţă, similitudine mergînd pînă la demenţa motivelor invocate.

Inteligenţele superioare care, pentru a vă lămuri actele oamenilor, vă dau distinse explicaţii, vă vor spune că aşa ceva nu este cu putinţă, că motivul invocat de Elie era doar un pretext şi că adevărata raţiune era alta. Ei bine, nu, nu era de loc alta. Domnul de Coëtquidan renunţase să mai ajungă vreodată un om important fiindcă nu voia să călătorească un ceas pe zi în omnibus.

Din acel moment, de la o zi la alta, Elie a început să nu mai facă nimic. Léon avea să-şi ia, în chip deliberat, la Chatenay, această îndeletnicire în 1903. Dar din 1880, Elie îi arătase calea. Şi iată cum acest fenix şi-a organizat nimicnicia.

Se trezea dimineaţa la orele nouă şi rămînea în pat pînă la zece şi jumătate, citind, mîngîind pisicile şi scobindu-se în nas. La orele unsprezece făcea o plimbare prin cartier pînă la ora prîn-

zului. După prînz, citea puţin, pe urmă se plimba prin Paris de la trei la şapte, frunzărind cărţile pe la anticari şi trecînd din cafenea în cafenea. Niciodată nu lua o masă într-un restaurant, cu toată pofta pe care o avea uneori, pentru că avea pensiunea plătită acasă. Niciodată n-a făcut o călătorie, măcar de opt zile. Niciodată nu ieşea seara şi niciodată nu era invitat. Din sălbăticie şi groază de constrîngere părăsise lumea, nu se mai ducea să vadă oamenii decît la ceasurile cînd ştia că nu-i va găsi acasă ; în cele din urmă, aşa cum se întîmplă întotdeauna, lumea l-a părăsit şi, pe cînd la început, nu se ducea nicăieri fiindcă aşa i se năzărea, veni vremea cînd la lipsa lui de tragere de inimă se adăugă şi teama de a nu fi umilit.

Conversaţia sa era o împletire de aberaţii. Totuşi — şi lucrul acesta era grav — la fiecare patru sau cinci aberaţii debitate emitea şi o judecată care uimea prin justeţea ei. Luînd aproape întotdeauna poziţie contrară părerii generale, cum această părere se înceţoşează din ce în ce mai mult, era fatal ca, din cînd în cînd, să nimerească, din întîmplare, un adevăr pe care un altul decît un „original“ nu l-ar fi observat. Avea un soi de dar de a se îmbrăca într-un chip inadmisibil de care îşi dădea seama ; totuşi persevera dintr-o înclinare deosebită pentru sordid ; la căsătoriile şi la înmormîntările din familie, stătea lîngă banca săracilor, spunînd că „aşa cum arăta nu l-ar fi angajat nimeni, nici măcar ca să deschidă uşa trăsurilor“. Jalnica viaţă a lui Léon de Coantré — regiment, servitoare,

aparate de mărit, datornici, jungla de la Chatenay-sous-Bois — era un adevărat poem romanțios și epic, comparat cu existența domnului de Coëtquidan, în care nimic nu se întîmpla niciodată. Timp de patruzeci de ani, domnul de Coëtquidan se sculase la zece și jumătate, mîngîiase pisicile, citise ziarele, și aprofundase tehnica vermutului în cursul a nenumărate meditații la Scossa, la Perroncel și la Weber. Dispoziția sa obișnuită era aceea pe care o resimțim, la poștă, cînd ne așteptăm rîndul și cînd, înaintea noastră, se află un trepăduș care expediază, trimise de stăpînul său, zece pachete recomandate ; această dispoziție era furia și mîncărimea de a insulta.

Domnul Elie era rău ca și tatăl său. Cînd vedea un afiș : „Vînzare la licitație prin sentință judecătorească“, simțea o mare plăcere ; cînd citea în ziar știrea unei catastrofe : „Ah, cîțiva oameni de nimic mai puțin !“ Ura sa (a acestui leneș !) pe oamenii care luau concedii ! Ura sa (a acestui ratat !) pe oamenii care nu izbutiseră în viață ! Ciupea pe ascuns copiii în îmbulzeala din marile magazine sau, așezat pe o bancă în scuar, îi lăsa mai întîi să se apropie de el, alergînd, pe urmă întindea deodată piciorul și copilul cădea. Dar acest cavaler fără slujbă nu întrebuința tonul de îmblînzitor decît cînd o putea face nepedepsit ; nu îmblînzea decît chelnerii care nu pot răspunde și pisicile ; ar fi insultat și la telefon, dacă ar fi întrebuințat acest aparat, dar în tot cursul vieții nu a făcut-o nici o singură dată ; bineînțeles, insulta prin

scrisori. Căci arțagul său permanent era stînjenit de timiditate, congenitală la Coëtquidani, o timiditate pe care Coëtquidan-tatăl o biruia cu răutatea sa, și domnul Octave cu banii, dar care, departe de a fi strunită de ceva la domnul Elie era agravată de două sentimente, cele mai paralizante care există : conștiința că era prost îmbrăcat și conștiința că era nul din punct de vedere sexual.

Din acest punct de vedere, toți Coëtquidanii fuseseră reci. Domnul Elie nu era rece, avea chiar destulă imaginație ; numai că nu ducea niciodată lucrurile pînă la capăt. Dar, așa cum va tre[illegible] procedăm și cu Léon, vom cerceta mai departe atitudinea domnului Elie în fața făpturii demne de adorat.

Cu soțul mort și cu fiica măritată, războiul o surprinsese pe doamna de Coantré trăind retrasă între fratele și fiul ei, în vila de pe bulevardul Arago. Domnul de Bauret a fost ucis de la început, soția sa i-a supraviețuit foarte puțin : lovitură grea pentru doamna de Coantré. Nu-i era destul că-și ținea fiul și fratele : i se oferi s-o ia și pe nepoțică. Dar Simone de Bauret, care avea șaptesprezece ani și promitea să fie o adevărată fată de după război (înțelegeți ce vreau să spun), se împotrivi energic să se înmormînteze de vie alături de cei doi unchi pe care-i numea „cele două momîi“, și se duse să locuiască în Bretania la o verișoară bătrînă dar bogată, care ținea foarte mult la ea.

Domnul Elie nu mai putea fi mobilizat. Léon, nu se știe bine pentru ce, fusese reformat. Eroismul său a fost modest : și-a oferit serviciile unui spital auxiliar din Paris. Dar nu este exagerat dacă spunem că i-a trebuit, ca să iasă din cochilia sa de melc din bulevardul Arago, mult mai mult curaj decît luptătorilor din prima linie ca să se smulgă din tranșee și să pornească la atac. Iată de ce vorbim de eroism. Sentimentele domnului de Coantré la spitalul unde lucra pot fi rezumate astfel : prietenie adîncă și desăvîrșit devotament față de răniți, pentru că erau oameni din popor, și ură pentru surori, infirmiere, gestionari, vizitatori, într-un cuvînt pentru tot ce aparținea clasei privilegiate. Mai ciudat este că, în pofida a tot ce ar fi putut ei gîndi despre acest om sănătos care sta la adăpost, titrat, sărac, total nepriceput, tratat de sus de personal, și, la drept vorbind, destul de caraghios, soldații îl iubeau.

Zelos, meticulos, și destul de îndemînatic (cu toate că îndemînarea de acum nu se putea compara cu dexteritatea lui de altădată), Léon a îndeplinit, timp de trei săptămîni, o sumedenie de servicii mărunte ca ajutor de infirmier. În urma a cîtorva încurcături, a fost condamnat la un supliciu chinezesc : nu i se mai dădea nimic de făcut, dar într-adevăr nimic. Rătăcea din sală în sală, cu brațele bălăbănind, simțindu-se o povară pentru toți, făcîndu-se mic de tot pentru a cîntări mai puțin, ca un om într-o barcă supraîncărcată. Nu mai îndrăznea nici să ridice ochii, ghicind glumele ce se făceau în spatele său, vă-

zînd fețele încordîndu-se și închizîndu-se deodată cînd era zărit. Își spunea, totuși, că aceasta era partea lui de război, că era încă prea blîndă și că trebuia să îndure.

Situația aceasta a dat loc la o scenă destul de frumoasă. Un rănit — un caporal, din atîtea privințe foarte departe de domnul de Coantré, învățător provenit foarte de jos — i-a spus, într-o zi cînd rămăseseră o clipă singuri pe terasă : „Domnule de Coantré, îmi îngăduiți să vă dau un sfat ? Nu rămîneți aici. Sînteți socotit un zero pentru spital. Toate mărimile din spital sînt împotriva dumneavoastră. Într-una din zile o să vi se facă o ticăloșie. Plecați mai bine singur !" Léon a cîntărit bine spusele, și a doua zi a cerut sorei șefe să-i dea de lucru. De nu, își va relua libertatea. „Firește că o să vi se dea de lucru", i-a spus domnișoara Kahn cu cel mai grațios zîmbet. După o clipă, cea mai tînără dintre surori (șaptesprezece ani) punea în mîinile lui Léon o mătură și-i spunea să măture sala. El a măturat sala, pe urmă s-a dus să-și ia rămas bun de la toți răniții, și nu s-a mai întors. Dar a vîndut (pe un preț de nimic) un presse-papier de argint destul de frumos, pe care-l avea, și cu suma obținută le-a trimis țigări.

Doamna de Coantré se istovise douăzeci de ani să bată din aripi, ca o pasăre deasupra căreia se rotesc răpitoarele. Răpitoarele erau creditorii. Se îngălbenea cînd cineva suna la ușă, ținea douăsprezece ceasuri într-un sertar unele scrisori, fără să le deschidă. „Trebuie să joc strîns", sau „trebuie dată o lovitură mare" — o

auzeai uneori spunînd pe biata femeie. Cuvinte caracteristice victimelor : nu avea împotriva perfidiei de necrezut a lumii mai multe mijloace de apărare ca suprafața apei împotriva pietrei azvîrlite în unda ei. Cunoscuse oameni de afaceri nebărbieriți, care-i debitau, cu țigara în gură, indecentul limbaj judiciar, rușine a unei națiuni civilizate ; notele de plată ale notarilor, cu „taxe de corespondență" care se urcau la patruzeci de franci și „cheltuieli de hîrtie" la cincizeci, pe cînd „concluziile" și „constituirile" nu costau decît un franc ; avocații-rude de care te folosești fără să-ți deschizi punga, doi-trei ani, dar care, în al patrulea an, nesatisfăcuți de vasul de Sèvres — imitație — cu care ai pretins să-i mulțumești, te lasă baltă în mijlocul unor încurcături mai inextricabile și mai de temut decît o pădure plină de tîlhari ; „consultațiile" cerute nababilor chițibușurilor legale, în speranța că te vor sprijini pe calea pe care ai pornit-o, pe cînd tocmai ei te descurajează, ceea ce nu te împiedică să te înfunzi mai adînc pe această cale, de groaza de a relua totul de la început pe o alta ; hotărîrile de care depinde toată averea ta și pe care trebuie să le iei într-un sfert de ceas, nu pentru că te-ar sili la o asemenea hotărîre o necesitate materială imperioasă, ci pur și simplu ca să nu *abuzezi* de timpul avocatului care nu are numai treburile tale pe cap. În cele din urmă, cunoscuse și calvarul celor socotiți că au de unde plăti, caverna de oameni bine care este societatea înaltă, nepăsarea și înspăimîntătoarea ușurință a oamenilor în mîinile cărora îți încredințezi averea și, o dată

cu ea, sănătatea şi viaţa, nepăsare şi uşurinţă care nu se pot compara decît cu acelea ale medicilor. Toate acestea o mîncaseră de vie.

Cînd doctorii i-au spus lui Léon că mama lui se apropie de sfîrşit, s-a îmblînzit faţă de ea şi a îngrijit-o cum nu se poate mai bine. Dar moartea ei a fost în parte uitată din pricina luptei dusă cu infirmiera pe care o angajase. Femeia aceea mînca tot timpul, trăsătură specifică tuturor salariaţilor chemaţi la căpătîiul muribunzilor, cerea mereu vin şi-şi pierdea răbdarea că doamna Coantré nu murea destul de repede. Fiindcă medicii hotărîseră că doamna de Coantré nu va trece de ziua de 14, şi cum în 17 ea respira încă, infirmiera a scos o exclamaţie destul de frumoasă: „Săraca doamnă de Coantré! Ce face?" (Adică unde-i este capul? Nu vede că ne face să aşteptăm?) Toate acestea, infirmiera şi le credea îngăduite, pentru că era o veche prietenă a familiei. Ura lui Coantré pentru infirmieră era agravată de o gelozie dramatică, fiindcă, în acele momente supreme, mama se adresa mai mult ei decît lui. Pe scurt, dacă nu îndrăznim să afirmăm că moartea doamnei de Coantré a trecut aproape neobservată în lupta ce se dădea între Léon şi infirmieră, putem totuşi spune că şi-a pierdut din dramatismul ei.

După moartea mamei, Léon a trebuit să preia conducerea casei. El, omul care, timp de douăzeci de ani, nu avusese nici o răspundere şi nici o grijă!

În cele din urmă, se descurcase dar cheltuind un efort cu totul disproporţionat cu această sar-

cină simplă. În opt zile, obrazul i se schimbase, avea cearcăne sub ochi, noaptea visa urît ; un prim ministru se simte mai puţin copleşit. Uneori era atît de descumpănit de sumedenia de griji pe care şi le făcea, încît nu mai rezista ; renunţa la tot, se ducea să vadă de grădină sau se apuca să-şi ţese ciorapii. În acelaşi timp, se războia cu formalităţile pentru deschiderea succesiunii. Am văzut în ce consta averea doamnei de Coantré. Cînd notarul Lebeau a întrebat pe Léon şi pe nepoata sa, după ce le înfăţişase jalnica situaţie, dacă acceptă sau refuză succesiunea, Léon a tresărit : să refuze moştenirea mamei ! Mai tîrziu, a avut o altă reacţie de bună calitate. Cu toate că ştia că nu-i mai rămîne aproape nimic, a declarat nepoatei sale că-i va dărui — cu toate că nu avea dreptul şi cu toate că acest gest nebunesc îi putea face pe amîndoi să decadă din beneficiul de inventar — totalitatea mobilelor care îi rămîneau lui de la doamna de Coantré. Nu preţuiau mult, fuseseră evaluate la douăzeci de mii de franci (doamna de Coantré redusese poliţa de asigurare de la 15 la 12, pe urmă la zece mii, din spirit de economie), dar banii pe care i-ar fi scos vînzînd aceste mobile, în halul de sărăcie în care se afla, i-ar fi salvat viaţa. Nici domnişoara de Bauret şi nici el însuşi nu şi-au dat seama de lipsa de egoism aproape nebunească a acestui gest care — culmea — n-a făcut nici o plăcere fetei. Sacrificiul a fost deci de pomană, ca orice adevărat sacrificiu.

Pentru că am vorbit de gesturi de bună calitate, trebuie să cităm şi unul al domnului de

Coëtquidan : nu am putea judeca în chip drept caracterul celor „două momîi“ dacă le-am socoti doar nişte fantoşe. Puţin timp înaintea morţii doamnei de Coantré, într-o noapte, Léon de Coantré a auzit un zgomot în casă. S-a ridicat ; nici o îndoială, umbla cineva la parter. Cu picioarele goale, s-a furişat la maică-sa, pe care a găsit-o în capul oaselor, în pat, cu ochii măriţi de spaimă. Léon a închis uşa cu cheia şi a stat liniştit lîngă doamna de Coantré, cu auzul încordat. Dacă pofteau, hoţii n-aveau decît să ia toate portretele strămoşilor, toată casa ! Cît despre dragul de unchi care locuia singur la primul etaj, îl lăsa în voia cumplitei lui soarte !

În acest timp, cu cea mai mare simplitate, sexagenarul îşi trăgea pantalonii. S-a înarmat apoi cu un cuţit de masă pe care-l luase seara în cameră fiindcă voise să mănînce o pară înainte de a se culca, s-a postat pe prag şi a aşteptat : uneori se dovedeşte că e bine să fii rău. Şi el a lăsat parterul în voia hoţului. Dar, dacă omul s-ar fi urcat, ar fi găsit un Coëtquidan căruia să-i vorbească.

După o clipă, a zărit o umbră pe scară, şi s-a trezit deodată nas în nas cu vizitatorul. „Ei ?“ a spus el, admirabilă interjecţie, care pune în plină lumină sentimentul lui : indignarea că nu i se arăta tot respectul cuvenit. Vizitatorul trebuie să fi fost un novice. Afară doar dacă coborîtorul din cruciaţi care, şi în timpul zilei, oferea un spectacol destul de înspăimîntător, noaptea şi cu cuţitul în mînă, nu va fi fost mai de temut decît marele Alcofribas : vizitatorul a făcut stînga-m-

prejur şi s-a rostogolit pe scări. Astfel, domnul Elie, pe care în această povestire îl vom vedea timid, nevolnic şi, în multe împrejurări, moralmente laş, avea curajul fizic. La meritul purtării sale a adăugat şi pe acela de a nu-i fi pomenit nimic lui Léon a doua zi. Ceea ce nu-l împiedica să gîndească şi să jubileze în sinea lui, ca şi cînd ar fi avut loc o adevărată *judecată a lui Dumnezeu,* dovedind, limpede ca ziua, ceea ce era dovedit, bineînţeles, de arhive, dar nu era rău să fie dovedit încă o dată prin acte zilnice : că cei din familia Coantré erau nişte căcăreze pe lîngă Coëtquidani.

III

Baronul Octave de Coëtquidan, după ce se sculase de la masă (mîncase singur, sora sa, care locuia cu el, luase masa în oraş), se aşezase într-un *rocking-chair* [1] şi citea *Daily Mail.* „Citea" este un fel de-a spune, fiindcă nu ştia englezeşte. Dar, să nu exagerăm ; ştia cîteva cuvinte. El susţinea însă că nu poţi înţelege nimic din politica franceză dacă nu citeşti ziarele engleze sau americane. Pusese lîngă el o ceaşcă cu cafea, dar nu fuma.

[1] Balansoar (engl.).

Era un bărbat înalt, cu barba şi mustăţile rase, cu părul alb tuns scurt, pieptănat perie şi pe atît de îngrijit în ţinuta sa pe cît fratele său nu era. Totuşi, dacă am observat la începutul acestei cărţi că domnul Elie era îmbrăcat „ca nimeni altul", baronul avea şi el — dar în gen nobil — un fel de a se îmbrăca destul de năstruşnic pentru vîrsta şi situaţia lui, cît şi pentru anotimp. În această lună de februarie parizian, făcută parcă anume pentru hainele de culoare închisă, el purta un costum gri-deschis, cu manşete la pantalon, cu umerii croiţi americăneşte, ceea ce constituia pe atunci o raritate, această modă începînd să bîntuie în Europa abia doi sau trei ani mai tîrziu. Un guler moale, alb, cu o cravată papion de pînză albă, înnodată cu o neglijenţă studiată, ghete foarte frumoase, galbene cu şireturi (făcute pe măsură, plătite trei sute de franci şi „patinate" de predilecţia cu care fuseseră îndelung purtate pînă ce luaseră nuanţa genuină a castanelor din India), ciorapi de lînă albă, ca fratele său (faimoasele picioare sensibile ale Coëtquidanilor !). Nici un inel, nici lanţ de ceas, nici butoni de manşete (cămaşa sa era o cămaşă moale, cu nasturi de sidef). Pe reverul hainei rozeta roşie, de cel mai mic model aflat în comerţ şi care, totuşi, provocase o scenă memorabilă cînd domnul de Coëtquidan o cumpărase după decorare, baronul pretinzînd că era „de o mărime respingătoare" şi prefăcîndu-se că ar vrea să comande rozete invizibile ochiului liber, care

să fie confecționate special pentru el. Căci domnul Octave avusese întotdeauna mania să nu-i placă obiectele de „model curent“ și comanda după modelele născocite de el cînd o haină de vînătoare din catifea de culoarea violetă a cingătorilor episcopale, cînd o haină de plajă cu nasturi de aur, cînd un coș de hîrtie cu împletitură metalică dar de dimensiuni care nu existau în comerț decît la coșurile de răchită, cînd extinzătoare de pantaloni absolut senzaționale, de un model care nu se mai întrebuința din 1840, cu toate că era singurul eficace, cînd o valiză de formă misterioasă care să poată fi admisă în plasa unui compartiment, dar avînd o capacitate mult mai mare decît a celei mai mari valize de dimensiuni reglementare : toate obiecte care, fie că la întrebuințare se dovedeau de neîntrebuințat, fie că baronul își dădea repede seama că-l făceau ridicol, sfîrșeau prin a ajunge, după ce serviseră de două sau trei ori, la fecior sau la șofer, îngăduind astfel baronului să împuște doi iepuri deodată, făcînd dovadă, cu o singură haină de culoare episcopală, și de originalitatea și de generozitatea sa.

Văzîndu-l astfel costumat pe baronul Octave, membru al consiliului de administrație al băncii Latty și ofițer al Legiunii de onoare, îți spuneai sau că trebuie să fie un om cu un spirit deosebit de original, sau că te aflai în fața unui personaj pe de-a-ntregul construit, de felul celui incarnat de un actor care joacă un rol de „compoziție“. Această ultimă ipostază era cea mai bună.

În acest om important care, datorită averii dar, mai ales, situației lui, avea un cuvînt greu de spus în probleme implicînd interese considerabile, era ceva din puerilitatea fratelui său, fruct al unei aceleiași educații cu totul rupte de viață. După epoci, sau numai după ore, domnul Elie se crezuse, se credea și acum, cînd mare vînător, cînd mare don Juan etc. Adeseori însă idealul său era mult mai modest. Astfel, un fost camarad, întîlnindu-l într-o zi pe stradă și văzîndu-l oprindu-se din loc în loc, pornind, apoi oprindu-se din nou, rotindu-și într-una bastonul, îl întrebase: „Ce faci, dragă Elie? Ce mai e și asta?“ Rotindu-și cu și mai multă energie bastonul, domnul Elie îi răspunse în treacăt, fără să se oprească numaidecît: „Ia seama! Și așteaptă măcar să pun frîna!“ În acel moment, domnul Elie se credea tramvai. Ei bine, baronul Octave, pe un plan mai înalt, se juca și el. De-a omul modern — omul modern cu nuanță „gen american“.

Excentricitatea înnăscută și adînc înrădăcinată a Coëtquidanilor ieșise la iveală la Octave pe la douăzeci și cinci de ani sub această ipostază: „Voi fi omul modern al familiei“. Foarte repede, această aspirație se complicase cu americanismul. Aspirația lui și hotărîrea de a o împlini determinase de atunci toate sentimentele și atitudinile baronului. De pildă, îl împinsese să iubească sau să simuleze că iubește regimul republican, democrația; să disprețuiască sau să simuleze că disprețuiește „buna condiție“; să-l intereseze sau să simuleze că-l interesează mecanis-

mul afacerilor, viața economică ; să se dezintereseze sau să simuleze că se dezinteresează de Ființa Supremă, mergînd pînă acolo încît să lase să se întrevadă în atitudinile sale un strop de voltairianism. Aceasta pe plan superior. Dar excentricitatea lui se întindea și la lucrurile cele mai mărunte. Năzuința de a fi un om modern, gen Statele Unite explica și de ce masa baronului era sistematic sub orice nivel (un om de afaceri trebuie să aibă mintea liberă, deci și stomacul liber ; lăcomia este de altfel o trăsătură a „trecutului"), de ce încălțămintea lui trebuia „făcută" de el personal (un om modern trebuie să știe să se descurce singur ; în realitate, Papon, servitorul lui, dădea încălțămintea cu cremă și o freca cu peria, domnul de Coëtquidan dînd numai lustru, la sfîrșit, cu cîrpa), de ce trebuia să fie în casă un *rocking-chair*, în care era un chin să stai, mereu cu teama să nu te dai peste cap dar care, în revistele din 1875 era recomandat de toate reclamele americane, de ce trebuia să folosești pentru o nimica toată pneumaticele[1] sau telegrama, ca și cum ai fi voit, prin rapiditatea acestui mod de comunicare, să cîștigi cei o sută de ani de întîrziere pe care îi avea prin naștere etc. La toate acestea se adăuga, pe lîngă plăcerea de a se deosebi de semenii săi, voluptatea de a-și exaspera familia, voluptate care

[1] Scrisori expediate de poșta din Paris dintr-un cartier într-altul printr-un sistem de tuburi cu aer comprimat și aduse la domiciliu ca o telegramă de un ciclist.

satisfăcea şi spiritul de răzvrătire ce constituie una din trăsăturile nobleţei bretone. Domnul Elie exagera şi el înfăţişarea de cerşetor a îmbrăcămintii sale tot din plăcerea de a-şi sîcîi fratele şi surorile.

Domnul de Coëtquidan ajunsese în situaţia de care se bucura acum datorită prieteniei trainice care-l lega încă din şcoală de domnul Héquelin de Page, astăzi preşedinte al Consiliului de administraţie al Băncii Latty. Aptitudinile sale în afaceri erau mai mult decît îndoielnice. Cu toată importanţa dobîndită, baronul era la fel de neştiutor, ca şi fratele şi nepotul său, al realităţilor vieţii şi la fel de neputincios de a se adapta ; el trăia numai din ideea pe care şi-o făcuse despre el însuşi. În societatea noastră, regula este ca, pe la douăzeci de ani, omul să-şi pună ochelari de cai la ochi şi pe urmă, toată viaţa, să meargă drept înainte ca o brută. Domnul Octave nu călcase această regulă. Este bine ştiută aspra frază a lui Michelet asupra lui Molière : „Molière nu cunoştea poporul. Dar ce cunoştea el ?" Acelaşi lucru s-ar fi putut spune despre baron ca şi despre fratele său : „Ce cunoşteau ei ?" Prejudecăţile şi maniile lor îi înveşmîntau într-o pojghiţă de lac, care împiedica orice contact între ei şi lumea exterioară. Faimosul răspuns al Mariei-Antoinette : „Dacă n-au pîine, să mănînce cozonac" a fost înfăţişat ca o sfidare. Poate că, mult mai simplu, Marie-Antoinette credea că cozonacul avea acelaşi preţ ca pîinea. Domnul Octave credea că Papon îl fura cînd, după ce alergase o după-amiază întreagă prin tot Parisul,

trimis cu treburi de el, Papon îi spunea că a cheltuit patru franci cu tramvaiul : „Patru franci cu tramvaiul ! Era cu putinţă aşa ceva ?“ În ciuda celor spuse mai sus, fiindcă izbutise să-şi facă o situaţie de o anumită importanţă, prin relaţii, baronul se credea îndreptăţit să se pretindă un *self made man*[1]. Declara cu ifos că „plecase de la nimic“. Atîtea căi piezişe găsim ca să ne cocoloşim slăbiciunile !

Domnul de Coëtquidan se conducea în toate după principii. În care se încurca, de altfel, de minune. De pildă, cînd făcea ceva ce-l plictisea, credea că-şi face datoria. Tot el spunea : „Dacă n-aş face lucrurile care mă plictisesc, n-aş face nimic“. Dar asupra acestui capitol s-ar putea consuma un stilou întreg de gîndiri profunde.

Domnul de Coëtquidan „citea“ deci *Daily Mail* cînd Papon anunţă pe domnul de Coantré. Domnul de Coantré intră şi, strîngînd mîna unchiului său, se înclină cu trei degete mai mult decît ar fi trebuit, aşa cum ar fi făcut un subaltern.

Era un cu totul alt domn de Coantré decît cel pe care l-am văzut, în zdrenţe, la începutul acestei povestiri. Purta un costum gri-închis, din stofă bună şi foarte curat ; costumul era din 1905 şi croiala lui dădea celui ce-l purta un aer de domn scos din naftalină, aer care nu putea supăra însă pe un bărbat de vîrsta lui. Dacă nu chiar caraghioasă, cel puţin neobişnuită, de pildă, părea înălţimea gulerului scrobit, de o formă

[1] Un om care a ajuns prin propriile lui puteri (engl.).

care, şi ea, fusese la modă cu douăzeci de ani în urmă ; şi, la acest guler, o cravată-plastron de mătase neagră, prinsă cu un ac figurînd un dinte de cerb. Manşetele sale scrobite şi pline de crăpături de prea multă întrebuinţare, ca un obraz brăzdat de bătrîneţe, erau manşete false. Ghetele sale ţipau însă în chipul cel mai elocvent data naşterii lor — 1900 sau 1905 ; nişte ghete cu nasturi, pătrate la vîrf, şi lungi, lungi, ca nişte ciocuri de corabie. Ghete şi costum erau, pe de altă parte, de bună calitate, şi aproape noi, cu toţi cei douăzeci de ani ai vîrstei lor, domnul de Coantré nepurtîndu-le decît de două sau trei ori pe an şi întreţinîndu-le cu multă grijă.

Domnul de Coantré lăsase în anticameră un palton scurt (de forma desemnată familiar cu un termen destul de necuviincios [1]), cu guler de catifea, şi un baston cu măciulie argintată şi şlefuită de un bijutier, şi el gen foarte 1900. Dar, după ritualul monden în vigoare în tinereţea sa, îşi păstrase pălăria tare în mînă. Îşi păstrase şi mănuşile pe care, după ce se aşezase pe scaun, le pusese prudent în şănţuleţul format de borul pălăriei, pentru următoarea raţiune : perechea de mănuşi era compusă din două mănuşi de la aceeaşi mînă ; domnul de Coantré pretindea că, ţinîndu-le în mînă, amănuntul acesta nu se observa. Erau mănuşi de doliu, domnul de Coantré, de douăzeci de ani, neavînd niciodată prilejul să poarte mănuşi decît la înmormîntările de familie.

[1] Rase-pet (fr.).

Şi aveau acea jalnică netezime, acel aspect de obiecte străine de viaţă al mănuşilor care nu au fost niciodată folosite.

Domnul de Coantré nici nu se aşezase bine şi baronul, cu acea hotărîre cu care vorbea în consilii, cu acel aer de a spune: „Domnilor, să nu ne îndepărtăm de la subiect" (hotărîre cu totul artificială cu care îşi masca timiditatea), îndreptă conversaţia în direcţia pe care o dorea. Arătînd *Daily Mail*-ul, spuse, cu o voce bine studiată:

— Ai citit minunatul discurs al lui Herriot [1] ?

Domnul de Coantré îşi dădu bine seama de schimbarea de macaz şi procedă la fel:

— Ca să spun drept, nu. În acest moment, *cu toate grijile pe care le am*, nu prea am timp de aşa ceva.

Dar domnul Octave se făcu a nu înţelege:

— Ai face bine să cumperi *Le Temps* cînd pleci de-aici. Trebuie să citeşti discursul. E de mîna-ntîi !

„În ce lume de vis trăieşte ! îşi spuse domnul de Coantré. Lumea de vis în care trăiesc toţi cei ce au bani !" (Da, numai că cei care nu au bani trăiesc într-o stare mai gravă decît cea de vis: într-o continuă obsesie. Despre nimic nu le poţi vorbi în chip dezinteresat ; de orice ar fi vorba, ei te aduc la pîinea lor.) Dar simţindu-se plin de curaj, se azvîrli cu ochii închişi în apă.

[1] *Edouard Herriot* (1872—1957), şef al partidului radical socialist, preşedinte al Camerei deputaţilor şi al Adunării naţionale. A desfăşurat o bogată activitate de publicist, istoric şi scriitor.

Şi aveau acea jalnică netezime, acel aspect de obiecte străine de viaţă al mănuşilor care nu au fost niciodată folosite.

Domnul de Coantré nici nu se aşezase bine şi baronul, cu acea hotărîre cu care vorbea în consilii, cu acel aer de a spune : „Domnilor, să nu ne îndepărtăm de la subiect" (hotărîre cu totul artificială cu care îşi masca timiditatea), îndreptă conversaţia în direcţia pe care o dorea. Arătînd *Daily Mail*-ul, spuse, cu o voce bine studiată :

— Ai citit minunatul discurs al lui Herriot [1] ?

Domnul de Coantré îşi dădu bine seama de schimbarea de macaz şi procedă la fel :

— Ca să spun drept, nu. În acest moment, *cu toate grijile pe care le am,* nu prea am timp de aşa ceva.

Dar domnul Octave se făcu a nu înţelege :

— Ai face bine să cumperi *Le Temps* cînd pleci de-aici. Trebuie să citeşti discursul. E de mîna-ntîi !

„În ce lume de vis trăieşte ! îşi spuse domnul de Coantré. Lumea de vis în care trăiesc toţi cei ce au bani !" (Da, numai că cei care nu au bani trăiesc într-o stare mai gravă decît cea de vis : într-o continuă obsesie. Despre nimic nu le poţi vorbi în chip dezinteresat ; de orice ar fi vorba, ei te aduc la pîinea lor.) Dar simţindu-se plin de curaj, se azvîrli cu ochii închişi în apă.

[1] *Edouard Herriot* (1872—1957), şef al partidului radical socialist, preşedinte al Camerei deputaţilor şi al Adunării naţionale. A desfăşurat o bogată activitate de publicist, istoric şi scriitor.

scoase hîrtia pe care, cu două zile mai înainte, o pusese pe masa domnului Elie.

— Te ascult ! spuse domnul Octave cu o anume jovialitate, ca un om care s-a resemnat. Dar ştii, am să-ţi dau un sfat : ar trebui să te obişnuieşti să nu te mai foloseşti de notiţe. Dacă umbli cu notiţe, îţi pierzi memoria. Eu, într-o dimineaţă, am hotărît : „Fără hîrtii". Era în '96, anul morţii mătuşii Hortense. De atunci (îşi arătă fruntea), totul stă aici. Ce-ai spune de o experienţă ? Să încerci să-mi expui problema ta fără să recurgi la notiţă.

Trăsăturile domnului de Coantré se crispaseră puţin. „Eu voi fi mîine pe drumuri şi el îmi propune să fac experienţe !"

— Ştii bine, unchiule Octave, că sufăr de douăzeci de ani de o amnezie care a fost recunoscută de medici... Sînt certificate...

— Haida de ! Ai o memorie excelentă ! Te consider ca pe cineva foarte sănătos, adăugă el apăsînd cu putere pe fiecare silabă. Fiindcă cunoştea din ziare metoda Coué şi făcea, prin excelenţă, parte din categoria oamenilor pe care acest fel de ştiinţă îi poate entuziasma.

Domnul de Coantré îşi stăpîni strîmbătura pe care o face oricine căruia i se spune că nu e bolnav. Se scuză cu un fel de energie că nu poate face experienţa şi, după un „Nu insist" al unchiului său, făcu baronului aceeaşi expunere pe care o făcuse zilele trecute domnului Elie, smălţînd-o, ca şi atunci, cu termeni tehnici, ciuguliţi pe ici, pe colo.

Cînd încheie, trase concluzia :

— Şi acum, trebuie să muncesc. Şi cam pentru asta, unchiule Octave, am şi venit să te plictisesc.

— Ai încercat să cauţi ceva ? întrebă domnul Octave.

— Da. Am scris în dreapta şi-n stînga, spuse domnul de Coantré, căruia nici prin gînd nu-i trecuse aşa ceva. De două zile, nu făcuse altceva decît să pregătească (cu opt luni înainte) mutarea, atît de fericit era să părăsească bulevardul Arago, şi intenţionat se abţinuse să se gîndească la viitorul lui : veşnica trăsătură, în acelaşi timp „celibatară“ şi „coëtquidiană“ de a se feri cît mai mult timp cu putinţă, dacă nu de tot, de lucrurile neplăcute.

— Am să vorbesc cu Héquelin du Page, spuse domnul Octave. El vede lume. Eu nu văd pe nimeni. Trăiesc în vizuina mea.

Pregătea astfel terenul, dînd dinainte explicaţii asupra motivelor nereuşitei demersurilor sale molîi. Nici prin gînd nu-i trecea să-şi piardă creditul recomandînd cu căldură o rudă incapabilă, cu care nu avea de loc cum să se laude. Pe de altă parte, era foarte plictisit, încredinţat, ca şi fratele lui, că, singur, domnul de Coantré nu va găsi nimic.

— Da, spuse domnul de Coantré, ţi-aş fi foarte recunoscător dacă ai putea vorbi despre mine cu cîteva persoane. Fă-o în amintirea mamei, adăugă el, convins că domnul de Coëtquidan nu ar face-o pentru el şi nesfiindu-se să-i dea a înţelege că-şi dădea seama de aceasta.

Scopul vizitei sale era de a obţine de la unchiul său un fel de făgăduială că nu-l va părăsi, făgăduială care, în fond (dar el nu făcea această legătură), era la fel de lipsită de temei ca aceea pe care, deunăzi, el însuşi o făcuse, cu atîta spontaneitate şi din toată inima, domnului Elie: „Orice s-ar întîmpla, n-am să te părăsesc niciodată“. Dar baronul nu părea de loc dispus să facă o astfel de făgăduială. Iar domnul de Coantré se simţea din ce în ce mai puţin în stare să i-o ceară şi-şi dădea seama că va pleca fără să fi pronunţat singurul cuvînt care ar fi avut oarecare şansă să-l liniştească.

— Şi Mélanie, tot cumsecade? întrebă domnul Octave, încercînd o nouă schimbare de macaz.

— Oarecum. Dar, ştii, de îndată ce va simţi că nu mai sînt bani în casă... Şobolanii fug de pe corabia care se scufundă.

Zadarnică încercare a domnului de Coantré de a readuce macazul în direcţia lui. Domnul de Coëtquidan, găsind calea pe care putea să se sustragă, îi dădea înainte:

— Picarzii ăştia sînt în general oameni minunaţi. Eu, cînd a trebuit să fie înlocuit Borel — unul din şefii noştri de serviciu — am spus...

Şi domnul Octave povesti că unul dintre candidaţii la locul lui Borel fiind din Arras, îl sprijinise numai pentru acest considerent. Domnul Octave avea, poate că s-a şi observat, o tendinţă de a scoate în relief, în legătură cu tot ce se spunea, gîndea, făcea, ceea ce *el* spunea sau spusese, gîndea sau gîndise, făcea sau făcuse.

Chiar dacă fratele lui spunea *Eeu* cu o intonaţie mai impresionantă, intenţia, la unul şi la celălalt, era aceeaşi. Pentru celibatari, lumea este ca mingea legată de un elastic : degeaba o azvîrle departe de el, elasticul le-o aduce numaidecît înapoi.

Domnul Octave era în toiul explicaţiilor cînd zbîrnîi soneria la intrare. Domnul de Coantré, din ce în ce mai nenorocit la gîndul că niciodată nu va îndrăzni să-i ceară unchiului său o făgăduială fermă, se folosi de pretext şi se ridică. Întotdeauna adorase ineluctabilul, care-l scutea de efortul de a voi.

Papon deschise uşa şi domnul Elie intră. Nu era pe de-a-ntregul o întîmplare că tot „Arago"-ul se întîlnea în ziua aceea la domnul Octave. Baronul spusese celor doi domni că puteau fi întotdeauna siguri că-l găsesc joia după-amiază : în celelalte zile riscau să vină degeaba. Nu ţinea de loc ca vreun eventual musafir să întîlnească la el pe cele două „momîi".

Domnul Elie întinse mîna baronului care nu-i atinse decît vîrful degetelor, cunoscînd bine umezeala lipicioasă a mîinilor fratelui său. Apoi, domnul Elie se întoarse spre nepotul său şi-i azvîrli un „Ei, iată-te şi pe tine!" care ar fi fost grosolănia însăşi dacă tonul lui arţăgos nu era bine ştiut de toţi şi lipsit de orice importanţă. Nici el nu se aşezase bine, cînd domnul Octave, arătînd *Daily Mail*-ul şi compunîndu-şi glasul, îi spuse :

— Ai citit discursul lui Herriot ?

— Crezi că citesc scîrnăviile astea ?

— Cum? întrebă domnul Octave, ridicînd sprîncenele.

— Herriot! Un trădător! Dacă ar fi după mine, aş pune să-l împuşte!

— Nu ştii ce vorbeşti! replică baronul cu dispreţ. Nepotului său îi vorbise despre Herriot, ca să orienteze discuţia cum îi convenea lui. Acum o făcuse numai pentru plăcerea de a-şi scoate din sărite fratele.

Domnul de Coantré, luîndu-şi rămas bun, se îndreptă spre uşă. Atunci domnul Octave luă *Daily Mail*-ul şi-l dădu nepotului său, spunîndu-i:

— Ţine, nu e nevoie să dai douăzeci şi cinci de bani pe un jurnal cînd ţi-l pot da: eu l-am citit. (Coëtquidanii, aşa cum am mai văzut, erau întotdeauna mărinimoşi cînd era vorba de ziarele pe care le citiseră.) Citeşte cu atenţie fraza în care Herriot spune că puterea Franţei în lume este puterea morală pe care i-o dă democraţia. Iată ceea ce nu se pricepe în mediul nostru. Ei, *fare well*[1]. Ţine-mă la curent cu afacerile tale, da? Şi nu uita ceea ce ţi-am mai spus despre notiţele cu care vrei să-ţi ajuţi memoria. Este un foarte prost obicei pe care ţi-l iei. *Very bad*[2]!

Cu toate că folosirea de cuvinte englezeşti făcea parte din stilul de viaţă al domnului Octave,

[1] Mergi sănătos (engl.).
[2] Foarte rău (engl.).

de data aceasta le spusese mai cu seamă pentru fratele său.

Într-adevăr, obiceiul acesta îl scotea din fire pe domnul Elie: 1) pentru că nu ştia englezeşte; 2) pentru că „era genul modern" şi 3) fiindcă, pentru el, cu tot 1914, duşmanul rămăsese mai departe Wellington.

Domnul de Coantré se trezi deci pe scară, cam dezamăgit. Venise ca să obţină făgăduiala care i-ar fi îngăduit să-şi regăsească liniştea şi nu obţinuse decît *Daily Mail*-ul, şi sfaturi privind punerea în valoare a memoriei sale. Cu toate acestea, îşi spunea: „Acum, unchiul Octave ştie despre ce e vorba. Are el aşa... aerul cam manechin, dar îl cunosc, este un om cu inimă şi va rumega cele spuse de mine. Prima piatră a fost deci pusă. De altfel, mi-a şi spus: „Ţine-mă la curent". Dacă nu l-ar fi interesat soarta mea, nu mi-ar fi spus aşa ceva. Ei, lucrurile nu merg prea prost."

În acest timp, baronul se reîntorsese în birou şi-l întreba pe fratele său:

— Se pare că pleci din Arago?

— Cu picioarele înainte, da. Asta-i! Nu-mi mai rămîne decît să crăp.

— De ce să crăpi?

— Unde vrei să găsesc un mijloc să trăiesc cu cinci sute de franci pe lună?

— Eşti sigur că nu poţi dispune de mai mult?

— Ştiu eu?

— Cum „ştiu eu?!" Trebuie să ştii bine pe ce poţi conta.

— Nu, nu ştiu.

— Totuşi ! Ai un buget ?
— Un buget ! Pentru cele trei parale pe care le am !
— Dar bine, Elie, cînd nu mai ai bani în buzunar ce faci ? Cum stai cu Lebeau ?
— La fiecare sfîrşit de lună, mă duc la Lebeau. Îmi dă cei cinci sute de franci pentru popotă. Îi mai cer o sută cincizeci — două sute de franci pentru mine.
— Bun ! Va să zică, ai şapte sute de franci pe lună rentă ! Şi dacă ai de făcut o cheltuială mai mare decît cele două sute de franci ?
— Ce cheltuială ? Nu cheltuiesc nimic. N-am nici un ban.
— Totuşi, hainele...
— Haine ? Zdrenţele astea !
— A fost totuşi o zi în care le-ai cumpărat.
— Ei da, îi spun lui Lebeau : „Trebuie să mă-nţolesc. Dă-mi şase sute de franci în plus."
— Şi ţi le dă ?
— Da.
— Şi nu-ţi spune nimic altceva ?
— Îmi spune : „Trebuie să vînd o acţiune". Şi eu îi spun : „Vinde-o".
— Aha ! Asta e mai puţin vesel. Ai vîndut multe acţiuni în felul ăsta ?
— Nu ştiu.
— Nu ştii ? Lebeau îţi trimite doar socoteala ?
— Da, din cînd în cînd îmi trimite nişte hîrţoage. Nici nu le citesc. Mă şterg la c... cu ele. Scrie ce vrea : nu înţeleg nimic. Toţi nişte hoţi !
— Dragul meu, singurul lucru pe care-l ai de făcut este să te duci la Lebeau şi să-i spui :

„Care este capitalul de care dispun ? Cît însumează rentele ? Am nevoie de precizări.“ Cînd vei şti exact ce poţi cheltui fără să atingi capitalul, vom vedea ce fel de viaţă îţi putem organiza pentru acea sumă. Du-te chiar mîine la Lebeau. Va cere probabil trei sau patru zile ca să-ţi spună totul limpede. Vino la mine de îndată ce-ţi va fi dat un răspuns. Şi cere-i să-ţi dea răspunsul în scris, fiindcă ceea ce-mi vei spune tu va fi egal cu nimic.

Domnul Elie nu răspunse ; apoi vorbiră de unele şi de altele. Domnul Octave arunca din cînd în cînd o privire spre ceasul aflat pe birou. Găsea că domnii aceştia din familie îi răpesc foarte mult timp. În cele din urmă Elie se ridică. Dar, în loc să se îndrepte spre uşă, aşa cum aştepta fratele lui, se duse spre fereastră, îmbrăţişă încăperea dintr-o privire, şi spuse :

— E loc mult la tine ! Cîte camere ai în total ?

— Păi... am... stai să număr... Am opt camere, spuse baronul cu nevinovăţie.

— Opt camere pentru Emilie şi pentru tine ! Aha ! Bravo, aveţi aer ! Hrrr...

Baronul înţelese. Asta însemna : „N-ai putea să mă iei la tine ?“ La gîndul conlocuirii cu fratele său, se cutremură. Asta niciodată ! Se simţi ca un om sănătos în vizită la un tuberculos : se ruşinează de burta lui, mai-mai că i-ar spune muribundului : Ce noroc pe tine ! Te ia lumea în serios. Dar eu, guturaiul meu cronic, dacă ai şti ce iad e !“ Baronul spuse repede :

— Loc mult, da, fără îndoială. Dar ce apartament ! Tavanele se cojesc, n-am calorifer, e prost orientat, n-are niciodată soare !

Cu ochii unui comisar de licitații care evaluează prețurile, domnul Elie cerceta obiectele din cameră. Totul trăda bunăstarea solidă și înțelepciunea omului care nu vrea să uluiască pe nimeni, dar care nu se uită la cheltuială cînd este vorba de ceva ce-i place. Cercetarea aceasta îl stînjenea foarte tare pe domnul Octave. Citea în fratele lui. Își închipuia cămăruța pensiunii în care Elie va trebui să trăiască peste șase luni. Din nou se uită spre ceas. Privirea lui nu-i scăpă domnului Elie.

— Da, văd, mă dai afară.

— De loc. Dar trebuie să-mi pregătesc raportul pentru mîine...

Domnul Elie ieși din birou. Dar în vestiar, în loc să se îndrepte spre ieșire, văzînd ușa de la salon deschisă, intră înăuntru. Fratele său își opri pe buze un : „Ce vrei să scormonești acolo ?" și intră după el, cu trăsăturile încordate. Așezat pe colțul casei, salonul era foarte mare și respira luxul mult mai mult ca biroul. Într-adevăr, de cîte ori avea o supărare, baronul își cumpăra un obiect de artă la care rîvnea, pentru ca plăcerea pe care și-o procura astfel să-l facă să uite proasta dispoziție. Există o artă de a nu suferi, și baronul ajunsese mare maestru în această artă. Continuînd să învăluie cu privirea salonul, domnul Elie rînji :

— Spune, Octave, n-ai putea crea un post de portar-adjunct la banca ta ?

— Un post de portar-adjunct? murmură baronul, cu o voce fără timbru.

— Da, pentru mine. Crezi că voi putea trăi cu cinci sute de franci pe lună? Nu-mi mai rămîne decît să crăp de foame.

— Nu crapă nimeni de foame cînd are un frate.

Cum auzi domnul Elie aceste cuvinte, se și îndreptă spre ieșire, ca și cînd ar fi obținut să i se plătească plecarea cu această făgăduială. Și el, ca și nepotul lui, venise după o vorbă care să sune ca un legămînt. O obținuse. Putea deci s-o șteargă.

Pe prag, domnul Octave nu-i mai spuse fratelui său un searbăd „Ține-mă la curent", ci:

— Dacă te duci mîine la Lebeau, vei avea răspunsul probabil luni. Vino aici marți la ora două, ca să mă găsești singur. Și vom vedea împreună ce este de făcut. Vrei să te ducă mașina? adăugă el.

Cu trei ani în urmă, domnul Octave își cumpărase un automobil care-i era foarte plăcut: îi îngăduia să treacă, cu prestanță și fără a avea contact cu ea, printr-o lume pe care simțea, în mod obscur, că nu o cunoaște și nici nu o înțelege și de care numai un soi de miracol — sprijinul domnului Héquelin du Page — îi permisese să nu depindă. La început, pusese această mașină, cînd se ivea prilejul, la dispoziția fratelui său care profitase de trei sau patru ori de ea. Dar din ziua în care domnul Octave spusese bătrînului: „Ai face bine să-i dai ceva lui Georges (șoferul)... se obișnuiește, știi...", domnul

Elie mai bine ar fi traversat întreg Parisul pe jos decît să se mai urce în automobilul fratelui său. Şi nici nu mai răspunsese la salutul lui Georges, de cînd aflase că-i rămăsese îndatorat. De aceea, ghicind gîndurile fratelui său, baronul îşi făcea acum o plăcere să-i propună automobilul de fiecare dată, încîntat de-a fi descoperit acest mijloc de a se arăta frate grijuliu fără să-l coste nimic. Şi de data aceasta, domnul Elie îi răspunse bombănind : „Vrei să mă omori ? Nu ştie să conducă şoferul tău. Şi apoi, aş murdări pernele." După ce înmănunche astfel, într-o frază atît de scurtă, nepoliteţea, calomnia şi acreala, bătrînul se retrase.

Cei doi fraţi stătuseră împreună trei sferturi de ceas. Numele domnului de Coantré nu fusese rostit nici o singură dată.

IV

Domnul de Coantré nu-şi bătuse de loc capul să-şi caute o situaţie după ce aflase de la Lebeau noua stare a averii sale. La fel de nevolnic rămase şi după vizita la unchiul său. Se recufundă în pregătirile mutării care materializa în ochii săi ruptura cu „Arago" şi instaurarea unei *vieţi noi,* pasiune care îi îngăduia să-şi pună în valoare capacităţile de a curăţa, de a împa-

cheta, de a bate cuie, de a lipi, de a lega și de a vopsi. Întotdeauna năuc în fața unei sarcini intelectuale, era cuprins de înflăcărare în fața grajdurilor lui Augias. Și a curăța un astfel de grajd însemna și punerea în ordine a acestei case din Arago, în care în mod sistematic se păstra totul, în scop de economie, ca să nu trebuiască niciodată nimic cumpărat. Cei ce vor să știe ce înseamnă *lirismul mutatului* să ia aminte la domnul de Coantré.

Pe lîngă altele, îi mai venise și ideea că s-ar putea îmbolnăvi înainte de a fi pregătit mutarea. Întrevedea, atunci, sosind ziua fatidică de 15 octombrie, fără ca el să fi putut pune casa în ordine. I se refuza prelungirea termenului, i se azvîrleau lucrurile în stradă... Astfel lucra imaginația lui prăpăstioasă. Punînd de pe acum totul în ordine („vreau ca totul să fie împachetat ca și cum ar trebui să plecăm peste cincisprezece zile"), se liniștea.

Arunca tot ce nu merita decît să fie aruncat, tot ce era „amintire" și tot ce „nu merita să fie descris" din inventar. Restul era curățat sau periat și așezat în valize sau lăzi, pe care pictase numere mari. Destinația fiecărui obiect era apoi însemnată de el pe o foaie, în dreptul numărului valizei, pentru ca domnișoara Bauret, dacă ar fi avut nevoie de un lucru, să-l poată găsi ușor : amintim că ei îi dăruise totul. Presupunea că nepoata lui, fără alt domiciliu actual decît castelul bătrînei sale verișoare, va depozita undeva toate aceste obiecte, în așteptarea măritișului. De îndată ce fusese luată hotărîrea de a

părăsi bulevardul Arago, domnul de Coantré îi scrisese că tot mobilierul şi toate obiectele din casă — cu excepţia celor ce se aflau în camera lui şi a unchiului Elie, puteau fi transportate unde dorea ea, începînd de la data pe care el avea să i-o indice. Domnişoara de Bauret nu răspunsese la această scrisoare, dar domnul de Coantré nu se mirase ştiind-o fată modernă.

O săptămînă după vizita la domnul Octave, domnul de Coantré tocmai închidea o ladă, cînd privirea lui, îndreptată distrat spre fereastră, fu uimită de un spectacol nemaipomenit. Un băieţaş de şase-şapte ani, în şorţ negru de şcolar, hoinărea prin grădină. În acea îngrăditură unde nu vedeai niciodată decît oameni bătrîni, o vietate tînără ! Domnul de Coantré se simţi stingherit. Nu numai pentru că un necunoscut se comporta *ca la el acasă* în reşedinţa lui, dar mai cu seamă pentru că acest necunoscut era un copil. Léon era politicos şi sociabil cu toată lumea. Dar în faţa copiilor se simţea descumpănit ; nu ştia ce să le spună. Şi descumpănirea aceasta putea merge pînă la suferinţă.

În clipa următoare, descoperi un nou motiv de tulburare. Robinetul din grădină rămăsese pe jumătate deschis ; jgheabul de piatră se umpluse şi apa se revărsa afară. Domnul de Coantré care ar fi renunţat la un milion, aşa cum renunţase la cele douăzeci de mii de franci ale mobilierului său, cu o uşurinţă zîmbitoare cu parfum de inconştienţă, se frămînta pentru cincizeci de bani. De altfel, chiar dacă această apă irosită nu ar fi ridicat nota de plată (cu trei sau patru cen-

time), ea ar fi făcut să sufere simţul lui de ordine (acest sentiment fiind el însuşi foarte puţin ordonat). Coborî, cu gîndul să închidă robinetul, dar se opri mai întîi în bucătărie ca să afle de la Mélanie cine era băieţaşul. Mélanie îi spuse că era băiatul femeii care făcea curăţenie şi că-i ceruse voie să se joace afară.

Domnul de Coantré ieşi deci în grădină. Numai că, în loc să se ducă la robinet, rămase lîngă treptele bucătăriei şi se apucă să smulgă buruienile. Ca să ajungă la robinet, trebuia să treacă prin faţa băieţaşului. Poate că băieţaşul l-ar fi întrebat ceva, ar fi trebuit să stea de vorbă cu el, şi asta îl înspăimînta foarte tare. Temerea era întărită în el de un fapt nou : zărise în fundul curţii pe domnul de Coëtquidan. Domnul de Coëtquidan în picioare, nemişcat, preschimbat parcă în statuie, cu bastonul agăţat de un buzunar al vestei. De obicei, la ceasul acela, dacă se afla în grădină, domnul Elie se învîrtea pe lîngă bucătărie, fiindcă era vremea la care veneau pisicile să mănînce, ceea ce-i îngăduia să le necăjească în trecere. Era limpede : domnul de Coëtquidan era *blocat* în fundul grădinii — blocat de prezenţa băieţaşului. Se plimba desigur prin fundul grădinii, aşteptînd ora pisicilor, sau poate urina pe un anumit copac, un fel de copac sacru lîngă care era un rit ca domnii să se uşureze. Şi acum nu mai îndrăznea să se întoarcă în casă pentru aceleaşi motive care-l împiedicau pe domnul de Coantré să se ducă să închidă robinetul. (Povestea era veche. Adesea, vara, doamna de Coantré şedea în grădină cînd pica

o „vizită" pe care bătrîna doamnă o primea sub umbrar. De îndată ce răsuna clopoțelul la poartă, dacă unul din domni se afla la o oarecare depărtare în grădină, se vîra în ghereta unde se țineau uneltele de grădinărit, gheretă lipită de un perete, și stătea acolo, chircit, în beznă, printre șobolani și pînze de păianjen, uneori cîte o oră întreagă, fiindcă nu putea să intre în casă fără a trece pe lîngă „vizită". Și era mai bine să stai o zi întreagă la carceră printre șobolani, decît să trebuiască să faci un efort pentru un musafir timp de cîteva minute.)

Totuși, domnul de Coantré își spuse că trebuie cu orice preț să închidă robinetul : apa aceea care se răspîndea era sînge care i se scurgea din trup. Hotărîndu-se, înaintă. Dar cînd văzu pe băiețaș ridicînd capul, zîmbindu-i și venind spre el, i se tăie dintr-o dată curajul. Cuprins de panică, se răsuci brusc și se îndreptă spre bucătărie.

Dar băiețașul, vai ! era o fire prietenoasă ; se luă după domnul de Coantré și acesta, gîndindu-se că era mai bine ca o întîlnire, în care ar avea o comportare jalnică, să se petreacă fără martori, decît în fața bucătăresei, se opri și se întoarse eroic spre el.

— Nu culegeți măceșe ? întrebă băiețașul.

— Nu, dragul meu...

— De ce ? Nu vă dă voie mama ?

Domnul de Coantré, care era sensibil, găsi fermecătoare întrebarea și zîmbi. Dar era atît de intimidat încît nu găsi nimic de spus. Atunci băiețașul îi întinse un pumn de fructe de măceș, cu

care copiii şi păsărelele se delectează în tainicile lor ospăţuri.

— Uitaţi, le vreţi ?

— Ei, ce să fac eu cu ele !

De cum rosti aceste cuvinte, înţelese — după tonul lui posac şi după expresia de nedumerire care stinse pe chipul băieţaşului expresia fericită de mai înainte — că răspunsese cu brutalitate drăgălaşei ofrande. Simţea că trebuie să spună neapărat ceva, poate să primească măceşele şi să le pună în buzunar, dar nu putea face nimic din toate acestea, atît de tare rupsese, de ani de zile, contactul cu oamenii.

În momentul acela, văzu o umbră trecînd în grabă prin spatele băieţaşului şi strecurîndu-se în casă. Era domnul de Coëtquidan care, profitînd de faptul că băieţaşul era distrat, vîslise grabnic din fundul grădinii, ca să se reîntoarcă în port. Atunci domnul de Coantré, înviorat de plăcerea de a fi descoperit taina din sufletul unchiului şi de aceea de a-i fi adus acest serviciu de înaltă strategie, găsi în însăşi această plăcere puterea să spună băieţaşului : „Haide, joacă-te mai departe...“, să pornească drept înainte ca la un atac de cavalerie, să închidă robinetul şi să se reîntoarcă triumfător în casă, fără ca prezenţa băieţaşului să-l mai frămînte.

Se aşezară la masă, şi erau în plin schimb de consideraţii sociale („E drăguţ puştiul ! Şi curat !“... Pe vremea mea, copiii din popor arătau a copii din popor. Acum, sînt la fel cu copiii bine...“ „Nu mai există clase“), cînd se auzi soneria. Mélanie spuse : „E poştaşul“.

Timp de douăzeci de ani, la fiecare sonerie a poştaşului, domnul de Coantré văzuse o umbră de îngrijorare trecînd pe chipul mamei sale. Cu toate acestea, ea primea uneori şi scrisori plăcute, ca toată lumea, iar nouă din zece erau în tot cazul fără importanţă : dar pentru ea, o scrisoare nu putea decît să aducă vestea unei noi nenorociri. De la moartea mamei sale, domnul de Coantré reacţiona la fel la venirea poştaşului ; neliniştea se aşternu şi acum pe trăsăturile lui. Dar cînd primi plicul în mînă şi văzu pe el menţiunea „Maestrul Lebeau, notar", îl deschise cu înfrigurare, rupînd marginea scrisorii. Şi citi :

„Domnule,
Un nou element intervenind în succesiunea doamnei contesă de Coantré, vă rog să binevoiţi a trece pe la noi, dacă puteţi, vineri 22 a.c. pe la orele trei.
Primiţi etc."

Scrisoarea aceasta o aştepta mereu şi iată că acum sosise. O dramă cu siguranţă : tragic la anxioşi este faptul că au întotdeauna dreptate să fie. Domnul de Coantré citi scrisoarea şi unchiului său, pe urmă încercă să mănînce. Dar i se pusese un nod în gît. În tăcerea ce urmă, văzu că domnul Elie arunca priviri pe furiş spre scrisoarea rămasă pe masă, lîngă farfurie. În cele din urmă înţelese :

— Unchiule, dacă vrei timbrul...

— Ei, da...

Domnul de Coëtquidan începu să scuipe pe timbru. Brusc, domnul de Coantré se ridică.

— Am să mă duc chiar astăzi. Convocarea este pentru mîine. Dar trebuie să aflu. Nu pot să stau așa.

Așadar, un om hăituit, care trăiește terorizat la gîndul soneriei, degeaba ia eroice hotărîri : „În definitiv, n-am decît să nu deschid, să fac pe mortul. Cel ce sună, pînă la urmă, va obosi..." Dacă a auzit sunînd de două ori, nu poate să mai rabde. Vrea să știe, nu mai poate îndura acea prezență, acel mister îndărătul ușii ; mai curînd moartea, imediat, dacă ea a venit, decît spaima de necunoscut. Și se duce să deschidă.

— Dar ai tot timpul, spuse domnul Elie. E unu fără douăzeci !

— Trebuie să mă bărbieresc, să mă îmbrac. Și nu vreau să mă grăbesc. Trebuie să fiu calm, foarte calm... (Înclește maxilarele.)

Domnul de Coantré se duse sus și se bărbieri. Îi tremura mîna și se tăie. „La dracu ! Știu eu ce trebuie să fie. Un nou creditor. Oricum, nu poate fi decît o nouă supărare..."

Se încredea atît de puțin în memoria și în prezența sa de spirit încît, de cîte ori se ducea la Lebeau, lua cu el un pachet gros de hîrțoage privind, mai mult sau mai puțin, succesiunea. Întotdeauna își închipuia că, la un anumit moment al discuției, un punct principal al problemei îi va ieși din cap. Voia de asemenea să poată verifica — pe loc — ceea ce-i spunea ajutorul notarului ; avea o mare încredere în Bourdillon. Dar poți să știi ? Ca toți incapabilii, era

bănuitor. Toate aceste hîrtii, dintre care mare parte ar fi trebuit să fie de mult aruncate la coş, erau clasate cu meticulozitate, cu numere de ordine, cu semne cabalistice, făcute cu creioane colorate. Şi totuşi, se întîmpla foarte rar să găsească, atunci cînd trebuia, hîrtia de care avea nevoie. Pe de o parte fiindcă o hîrtie mirosind a hîrtie „de afaceri“, chiar fără cea mai mică însemnătate, era pentru el un lucru misterios, sacru şi de temut. Şi el păstra tot, pînă şi facturile ghetelor din 1893. Pe de altă parte, fiindcă — de îndată ce se simţea privit sau de îndată ce trebuia să acţioneze mai repede, în capul lui se făcea noapte : degetele-i tremurau şi pierdea orice control asupra lui însuşi. Un ceas mai tîrziu, după ce cu toate că era atît de încordat, îşi periase cu grijă hainele, îşi curăţase gulerul tare cu miez de pîine, îşi pusese în buzunarul de la piept o batistă fantezi, în aşa fel încît puţinul care apărea să nu fie boţit, domnul de Coantré ieşi din casă.

De la întoarcerea lui de la Chatenay pînă la război — zece ani — domnul de Coantré, aşa cum am văzut, nu mai ieşise aproape niciodată din casă. Cînd îşi alesese, în 1914, spitalul auxiliar, îl alesese pe cel mai apropiat de bulevardul Arago ; nu avea decît de traversat o stradă. După ce plecase de la spital, alţi zece ani nu mai ieşi din casă. Astfel că, la moartea mamei sale, trebuind să îndeplinească toate formalităţile impuse de o moarte şi o succesiune, obligaţia aceasta îl zdrobise cu atît mai mult cu cît

boala şi lunga agonie a mamei sale îl sleise de puteri.

De cîte ori se ducea în oraş, toate începeau să joace în faţa ochilor lui ; zgomotul autobuzelor şi al tramvaielor îi sfîşiau urechile ; te înspăimîntai să-l vezi traversînd bulevardul, cu salturi de broască, de cîte ori se ivea vreo maşină : ar fi putut fi strivit de o sută de ori. Bulevardele, pieţele mai mari nu le mai traversa decît cerînd ajutorul vreunui trecător. Nu oprea un taxi din pricina cheltuielii ; de altfel, şi în automobil îi era frică. Rătăcea pe străzi în căutarea „mijloacelor de transport în comun" pe care le studiase timp de o oră, înainte de a pleca de acasă, în anuare vechi, astfel că traseele din oraş nu mai corespundeau cu cele de pe hîrtie, afară dacă nu le încurcase el. Sudoarea îi curgea pe obraz iritîndu-i-l, aşa cum te irită părul care-ţi rămîne pe gît după ce te tunzi. De ce doar el aluneca pe tocuri ? De ce numai el nu găsea niciodată numărul pe faţada unei case ? Uneori îşi închipuia că lumea îşi bate joc de el ; unii trecători voiau cu siguranţă să-l împiedice să treacă. Atunci îl cuprindea furia, furia omului care ştie că a ajuns la capătul cel mai de jos al slăbiciunii omeneşti ; i se întîmpla să dea năvală îmbrîncind trecătorii ; dacă cineva i-ar fi cerut socoteală, i-ar fi răspuns foarte de sus. De cîte ori putea, se trăgea la o parte şi se ducea să se aşeze pe o bancă, încercînd să-şi revină. Era zdrobit cînd se regăsea seara în tăcerea camerei sale, unde nimeni nu-i mai voia răul, unde puţin cîte puţin avea să se liniştească şi

să-şi refacă o idee aproape onorabilă despre el însuşi. Îi trebuiau atunci mai multe zile de odihnă, acasă, fără să mai iasă, pentru a-şi regăsi acea linişte netedă a minţii şi a sufletului, singura stare în care nu simţea că suferă.

Cu încetul, se obişnuise însă, şi acum drumul pînă în bulevardul Haussmann, la unchiul Octave şi la notar, nu-l mai speria. Totuşi, temîndu-se întotdeauna să nu ajungă în întîrziere şi să indispună, astfel, oamenii la care se ducea şi făcîndu-şi o idee gigantică despre distanţele pe care trebuia să le parcurgă, continua să socotească cu excese ridicole timpul de care avea nevoie. Dacă avea o întîlnire la trei, ajungea la două şi un sfert (progres de notat : cu şase luni înainte, ar fi ajuns la unu şi jumătate). La drept vorbind, sosirea mai devreme începuse să facă parte din programul lui. În faţa birourilor lui Lebeau, sub copaci, era o bancă şi, nu departe de casa unchiului, era una din acele cafenele mici cu mese afară : Léon se aşeza întotdeauna pe acelaşi colţ al băncii şi întotdeauna la aceeaşi masă de afară a cafenelei. Şi aştepta să se facă trei fără cinci, simţind o mîndrie copilărească dacă izbutea să intre la domnul Octave sau la Bourdillon exact cînd ceasul bătea de trei ori, sau dacă unul din ei îl primea cu un : „Ei bravo ! Ce punctualitate !“ Acest compliment era de ajuns pentru a-i da încredere în el, încredere de care avea atîta nevoie cînd trebuia să discute cu aceşti domni.

La două şi jumătate, domnul de Coantré se urcă la Lebeau şi, cu toată decăderea sa socială,

se putea vedea că era un adevărat om de lume din faptul că-şi lustruia ghetele, frecîndu-le pe sub marginea treptelor, de luxosul covor al scării.

Fu primit de un băieţaş, care-i spuse numaidecît : „Dar nu eraţi aşteptat astăzi !" ceea ce-i făcu destulă plăcere ; se gîndeau la el dacă-şi aminteau ziua în care fusese convocat ; era deci cineva pentru ei. Fu pe punctul să mărturisească : „Nu m-am putut abţine..." Răzgîndindu-se, spuse : „Da, dar cum treceam prin faţa casei..." Ceru să-l vadă doar o clipă pe domnul Bourdillon, arătîndu-se gata să revină a doua zi pentru a discuta pe-ndelete. Bourdillon îi trimise vorbă să aştepte.

Domnul de Coantré fu satisfăcut. Bourdillon şi unchiul Octave erau îngerii lui păzitori — salvatorii, vrăjitorii, de la care aştepta să-l scoată din toate încurcăturile. Bourdillon îi impunea foarte mult pentru că avea o barbă mare, neagră (la fel cu Cacus, cel ucis de Hercule, şi despre care degetul cel mic ne spune că avea o barbă uluitoare).

Aşteptarea se prelungi mult. Domnul de Coantré se aşezase în anticamera care ţinea loc de salon de aşteptare — faimoasa anticameră unde toţi Coëtquidanii se aşezaseră pe rînd. Domnul Elie păstra întotdeauna pălăria pe cap, chiar dacă te înăbuşeai de căldură, de teamă ca, dacă o scotea, să nu se creadă că făcuse un gest de politeţe. Se auzea un murmur înăbuşit de voci, ciocănite de un zgomot strident de maşină de scris, şi care deodată se umflau cînd zgomotul maşinii înceta.

Domnul de Coantré arunca pe furiş priviri uneia dintre dactilografe, tînără persoană infinit de plăcută şi cu mustăţi foarte frumoase, căci era fata unui maior în retragere din Périgord. Deodată, Bourdillon ieşi din birou ; contele se sculă repede, crezînd că-l chema pe el. Dar Bourdillon trecu spunînd : „O clipă..."

— Numai două cuvinte, maestre Bourdillon, spuse Léon cu ochi rugători. E vorba de ceva neplăcut ?

— Nu ! Totul o să se aranjeze ! Nu vă temeţi ! spuse ajutorul de notar cu vocea sa groasă, cu ton patern, şi dispăru în cealaltă cameră. Domnul de Coantré îi spunea maestre din linguşire, ştiind bine că nu avea nici un drept la acest titlu. De asemenea şiretenii sînt în stare şi domnii de Coantré.

Domnul de Coantré îşi reluă locul puţin mai uşurat. Fireşte, acel „totul o să se aranjeze" dovedea că era, totuşi, ceva. Dar avea încredere în Bourdillon, om cu siguranţă de treabă. Casa Lebeau care, de o jumătate de secol, avea grijă de afacerile Coëtquidanilor, reprezenta siguranţa familiei, aproape că era însăşi familia. De bună seamă, prin intermediul ei, puteau să vină şi ştiri proaste. Dar nu în acea casă putea să-i fie dată o lovitură mişelească.

Deodată, din biroul lui Bourdillon ieşi ca o furtună un domn cu figura congestionată. Ochii săi albaştri, perii de pe nas, petele roşii de pe obraz, totul arăta că este un om de onoare. Se

repezi la domnul de Coantré şi, cu ochii ieşiţi din cap, îi spuse :

— Dumneata eşti reclamantul ?

— Nu cred... spuse domnul de Coantré ridicîndu-se ca şi cînd ar fi vorbit unui superior şi întorcînd privirea către domnişoara cu mustăţi pentru a o întreba dacă el era cumva reclamantul. Dar ofiţerul de cavalerie (căci ofiţer de cavalerie era) făcu stînga-mprejur fără să-i aştepte răspunsul şi dispăru pe uşa ce dădea în alte birouri, lăsîndu-l pe conte năuc.

Mai trebui să aştepte încă şi, în cele din urmă, Bourdillon îl luă în biroul lui, un birou clasic, cu ferestre cu geamuri imitaţie de vitralii medievale, cu fotografii îngălbenite de personaje cu favoriţi — întemeietorii casei Lebeau — şi pendula cu soclu de marmură neagră şi ornament de bronz : o bocitoare greacă în tunică, plîngînd după rentele ei volatilizate.

— Care va să zică, dom'le de Coantré, spuse el cu un accent golănesc care-i plăcea lui Léon, fiindcă trăda omul din popor, care va să zică n-o mai scoatem la capăt cu treaba asta ?

Totuşi, o spunea cu un aer atît de blajin, încît Léon îl întrebă, cu un ton aproape jovial (ca atunci cînd spui : „o adevărată poveste cu cocoşul roşu, de tot hazul") :

— Ei, ce s-a mai întîmplat ? şi adăugă : Mă cutremur dinainte. Mă înspăimîntaţi !

Ştiindu-se nepriceput în afaceri, luase obiceiul să rîdă de ele cînd se afla la Bourdillon : „Sînt mai rău ca un copil. Toate astea pentru mine sînt chinezării... Poţi face orice cu mine..." pen-

tru a da să se creadă că nu era chiar atît de copil, de vreme ce făcea haz de nepriceperea lui. Se gîndea că, în fața cuiva care spune : „Ştii, eu sînt idiot“, trebuie să-ți spui : „Tu, nenicule, vrei să faci pe şmecherul“. Domnul de Coantré ar fi dat mult (dacă această expresie i se poate aplica), să se fi spus în spatele lui că încerca să facă pe măgarul ca să i se dea tărîțe. Dar ne îndoim foarte ca cineva să fi putut spune vreodată aşa ceva despre el.

Bourdillon răsfoi dosarul moştenirii. Te împiedicai la fiecare pas, în el, de sumedenie de conți şi contese, de baroni, de viconți şi, în dreptul numelor lor, revenea mențiunea „fără profesie“. „Cred că mai curînd, *fără provizion*“, spusese într-o zi domnul de Coantré, căruia îi plăcea să fie mucalit. File întregi acoperite de cifre, pe margini cu figuri geometrice desenate de cineva care aştepta sau asculta ; unsprezece file galbene în care doamna de Coantré recunoştea de unsprezece ori că datora unsprezece sume diferite domnului Antoni ; hîrtii pe care, lîngă un timbru de chitanță, de bine ştiuta culoare de păduche, domnul de Coantré renunța la cîte ceva, şi era de toată frumusețea să vezi semnătura sa seniorială („adevăratul senior“ care „zgîrie hîrtia velină“ [1]) în josul acestor hîrtii prin care se deposeda de fiecare dată, ca şi cum ar fi semnat tratatul de

[1] Aluzie la o baladă a lui Victor Hugo *(„...sa main digne / quand il signe / égratigne le vélin“)* transpusă pe muzică de Camille Saint-Saëns.

pace care i-ar fi adus ducatul de Lorena sau pe cel de Brabant.

Bourdillon scoase o scrisoare din dosar. Domnul de Coantré își trase manșetele cămășii, prea scurte cu doi centimetri.

— Cunoașteți pe un anume Defraisse ?

— Da, spuse contele schimbîndu-se la față. Dar povestea cu Defraisse s-a terminat de mult.

— Ei bine, el e de altă părere. Și cere cinci mii de franci.

— Dar... are dreptul să-i ceară ?

— După toate semnele, da.

Domnul de Coantré înghiți în sec. Ceva, pe suprafața de sus a coapselor, începu să-i tremure.

— Bine, dar e un iad ! Asta nu mai e viață, să te trezești mereu că-ți cad pe cap astfel de bombe ! Cinci mii de franci !

Care era lucrul care i se înfipsese mult mai adînc în minte decît cifra sumei care avea să reprezinte curînd singura lui avere ? De cîte ori nu repetase această cifră ! Și iată că acum, străduindu-se să și-o amintească, nu mai izbutea. Căută prin însemnările sale, nu găsi hîrtiuța pe care erau însemnate principalele cifre ale conturilor lui.

— Căutați ceva ?

— Da, aș vrea să știu cît trebuia să-mi rămînă înainte de reclamația lui Defraisse. Trebuie să aveți notată cifra, pentru că mi-ați dat-o rîndul trecut...

Bourdillon răsfoi noul dosar.

— Iată, asta trebuie să fie. Văd : „Rest : 11.000“ Da, asta e. Trebuiau să vă rămînă un-

sprezece mii de franci. De altfel, îmi amintesc, este cifra la care ajunsesem rîndul trecut.

— La cît credeți că se vor ridica cheltuielile dumneavoastră ? Două mii ?

— O, nu ! spuse burduhănosul cu jovialitate. N-o să vă jupuim ! Cred c-o s-o scoateți la cap cu o mie. Cam așa ceva !

Domnul de Coantré se mai lumină puțin. Totuși, mai erau și știri bune ! Totuși, mai erau și oameni cinstiți ! Notarul îi lua o mie de franci, dar ar fi putut tot așa de bine să-i ia două mii, două mii cinci sute ; și el ar fi trebuit să plătească. În loc de asta, iată, din senin, o mie de franci *recuperați !*

— Atunci, reluă Bourdillon, ce doriți să fac ? Bineînțeles, am să-l convoc mai întîi pe acest Defraisse și să-i verific creanța. Apoi, putem să-l facem să mai și aștepte. Sau să vindem și să achităm imediat ?

Chiar în acel moment, băiețandrul întredeschise ușa și-l strigă pe Bourdillon care ieși.

De îndată ce plecă, domnul de Coantré răsfoi hîrtiuțele pe care le adusese. Și cum era singur, cum nu-l mai privea nimeni, cum nu mai trebuia să se grăbească, deci cum nu-și mai pierdea capul, sau nu-l mai pierdea decît pe jumătate, zări de îndată notița pe care figurau conturile lui. Și citi : subliniată, această indicație : *după ce va fi plătit Lebeau, îmi vor rămîne 6.000 de franci.*

Cînd are să se întoarcă Bourdillon o să examinăm această poveste cu plata lui Defraisse. Dacă nu mi-aș fi găsit hîrtia, totul s-ar fi cal-

culat la 11.000 pe care pretinde că i-aş fi avut în buzunar, cînd nu sînt decît 6.000 ! Ca şi cînd ar fi acelaşi lucru să dai 5.000 de franci cînd ai 11.000 sau cînd ai 6.000 ! Şi eu aveam încredere în omul ăsta !

Domnul de Coantré era un biet om, dar un biet om cu accese de violenţă, fiindcă nu era în stare să-şi stăpînească nervii. Cînd Bourdillon se întoarse în birou, îl apostrofă pe un ton foarte puţin măsurat.

— Ia ascultă, domnule Bourdillon ! Nu-mi rămîn 11.000 de franci, ci 6.000 ! Mi-am găsit hîrtia. Pentru dumneavoastră 11.000 şi 6.000 reprezintă poate acelaşi lucru, dar pentru mine...

Şi-i aruncă hîrtia peste masă.

Ce gîndi Bourdillon despre asta ? Gîndi : „Iată seniorul care se trezeşte în calic !“ Chipul său nu lăsa însă să se ghicească nimic. Citi hîrtia şi, după o clipă, spuse :

— Da, sînt 6.000. De altfel, îmi spuneam eu : 11.000 e mult. Atunci se pune întrebarea : ce ne facem cu Defraisse ?

Cu cîtă linişte continua să vorbească Bourdillon ! Ca şi cînd ar fi găsit normal să se fi înşelat, şi asta într-un punct esenţial al discuţiei lor ! Cu cîtă obrăznicie pretindea că găsise „mult“ adineauri suma de 11.000 de franci cînd, de fapt, spusese cu certitudine : „Îmi amintesc, este cifra la care ajunsesem data trecută !“ Domnul de Coantré se simţea deodată frustrat de tot : iarăşi era prădat şi nici măcar nu mai putea avea încredere în îngerul său păzitor. Respiră adînc ca şi cînd aerul pe care-l trăgea în piept

ar fi putut să-i potolească nervii pe care-i simţea vibrînd în tot trupul. În acea clipă, un bărbat de vreo treizeci de ani, elegant, cu înfăţişare de chefliu, intră fără să bată la uşă şi începu să vorbească cu Bourdillon. După ce flecăriră o clipă, acesta spuse noului-venit :

— Dar... nu-l cunoaşteţi pe domnul de Coantré ? Domnul de Coantré... Maestrul Lebeau.

Lebeau ! Tînărul acela prăpădit, scofîlcit, coşcovit, cu pieptănătură de poet decadent — cu laţe atîrnîndu-i pe tîmple — cu aer de viciu şi de uşurinţă ! Niciodată domnul de Coantré nu-l mai văzuse pe notar, care nu primea în persoană decît clienţii de vază. Prima dată cînd îl văzuse pe Bourdillon, îl salutase cu un „maestrul Lebeau ?" Barba lui majestuoasă nu putea fi decît a unui notar. Şi acum luase pe stăpîn drept un conţopist de stil nou. Auzise el spunîndu-se în bulevardul Arago că „Lebeau-fiul" urmase tatălui său dar nu şi-ar fi putut închipui că acest dansator monden să hotărască totul, să fie stăpînul... În ce mîini se afla, aşadar, destinul său ! Lebeau, un petrecăreţ şi acest Bourdillon pe care-l surprinsese în flagrant delict de uşurinţă şi de greşeală !

Lebeau îl salută, apoi :

— Ei, ce-i cu succesiunea aceea, ce se mai aude ?

Furios împotriva lui Bourdillon şi plin de antipatie pentru Lebeau, domnul de Coantré răspunse iritat :

— Se aude că domnul Bourdillon mi-a spus acum cinci minute că-mi rămîneau 11.000 de

franci, cînd în realitate îmi rămîn 6. Şi acum, întrebarea este : cum poate fi plătit Defraisse ?

Tăcu şi-şi trase manşetele.

Era convins că, după această revelaţie, ajutorul de notar avea să primească o chelfăneală, dar Lebeau se mulţumi să se întoarcă spre Bourdillon şi să-l întrebe din ochi : „Ce-i povestea asta ?“ Adăugînd, tot din privire : „Clientul ăsta al dumitale pare să fie un caraghios“.

Abia dacă mai este nevoie să spunem că Lebeau habar n-avea de succesiunea Coantré sau ştia foarte vag despre ea. Era, de altfel, foarte puţin la curent cu treburile notariatului său. Rolul lui era rolul stăpînilor incompetenţi : acela de a complica lucrurile vîrîndu-şi nasul în toate, ca să arate că el e stăpînul.

Bourdillon îi rezumă toată afacerea. Lebeau ţinea capul în jos şi ochii în aparenţă în gol, ca şi cînd ar fi ascultat cu atenţie, dar în realitate privirea îi fugea mereu la hîrtiile pe care i le dăduse băieţandrul şi pe care le citea în timp ce funcţionarul vorbea. Nici lucrul acesta nu scăpă domnului de Coantré. Dar indignarea începu să-i treacă şi, aşa cum se întîmplă întotdeauna, reacţia era o şi mai mare slăbiciune. În faţa nepăsării atît de vădite a lui Lebeau şi a lui Bourdillon şi sub lovitura care reducea la 2.000 de franci toată averea lui, se simţea ducîndu-se la fund. Şi manşetele care nu voiau de loc să iasă din haină ! Ar fi fost mult mai sigur de el dacă manşetele ar fi ieşit din mîneci.

— Şi atunci ? întrebă Lebeau cînd îşi dădu seama că Bourdillon tăcuse. Deci, în rezumat, ce

se întîmplă ? Se întîmplă că tot activul va fi înghiţit. Aţi fi făcut mai bine să refuzaţi succesiunea.

— Nu sînt om să refuz succesiunea mamei mele, şi nepoata mea de Bauret era absolut de părerea mea în această privinţă, ceea ce-i face cinste.

— Totuşi, uneori...

Lebeau şi Bourdillon se priviră zîmbind plictisit.

Se auzea vocea fără intonări a unei dactilografe care citea un act pentru cineva care-l confrunta şi, din timp în timp, cînd o uşă se deschidea, o voce piţigăiată cu finale ascuţite (o voce de conferenţiar catolic) care dicta : „...că rezilierea este un drept cîştigat..."

— În sfîrşit, vreţi să vindem sau vreţi să discutăm ? întrebă notarul. Prin „vreţi" înţeleg pe domnişoara de Bauret şi pe dumneavoastră. Trebuie să vă puneţi de acord.

— Nepoată-mea mi-a dat depline puteri, spuse domnul de Coantré cu nobleţe. Şi mi-a spus : „Orice, numai să nu trebuiască să mă ocup eu de ceva. Asta, cu nici un preţ."

Bourdillon nu-şi reţinu zîmbetul. „Ah, se gîndea el, frumoasă familie ! Aşa ceva ne trebuie nouă !"

— Ce mă sfătuiţi ? întrebă domnul de Coantré.

— O, eu nu vreau să vă dau vreun sfat, spuse Bourdillon, lăsînd pentru prima oară să se vadă că adineauri îl simţise ieşindu-şi din pepeni.

— Trebuie totuşi să cunosc avantajele şi dezavantajele celor două soluţii.

— Dacă plătiţi imediat, aţi scăpat de grijă. Dacă încerc să obţin o tranzacţie, va dura mai mult, dar s-ar obţine poate o reducere, aşa cum a fost cu doamna de Saint-Huberty.

— Mi se pare incontestabil că trebuie încercat să mai scoatem ceva.

— Numai că trebuie să-mi daţi mijloacele necesare. Eu am în dosarul meu lista pe care o cunoaşteţi, făcută de mîna doamnei de Coantré, mama dumneavoastră, unde văd menţiunea : Defraisse — 4.000. Cu dobînzile, ajungem la cele 5.000 cerute. Dar dumneavoastră, dumneavoastră doputeţi contesta. Rămîne de văzut dacă aveţi documente, scrisori de la Defraisse...

— Ştiţi, sînt atîtea hîrţoage acasă ! Am văzut că şi podul e plin. Dacă trebuie să caut prin tot haosul acela...

Bourdillon făcu un gest descurajat.

— În acest caz, mai bine plătim îndată. Ca să scăpaţi şi de surprize...

— Da, spuse domnul de Coantré cu un văl de oboseală pe faţă. Cred că ar fi mai bine să plătim. În felul acesta voi avea linişte.

— „Toate efectele unui act autentic..." dicta vocea piţigăiată în camera cealaltă, în timp ce se deschidea uşa.

Dorinţa de a-ţi plăti datoriile poate proveni fie din cinste, fie dintr-o stare patologică. Cazul din urmă era acela al contelui nostru. Nu avea linişte sufletească decît cînd se simţea în ordine cu toată lumea. Şi pe urmă se temea de represaliile creditorilor, aşa cum se temea de toate în

această materie. Cînd, la cîteva săptămîni după moartea doamnei de Coantré, găsise două hîrtii de o mie de franci în sertarul biroului său, îl anunţase pe Bourdillon printr-un pneumatic, atît de tare se temea să nu fie acuzat că ar fi tăinuit ceva.

— Totuşi, spuse Lebeau, aşezat pe marginea mesei, ca o secătură „şic" pe un taburet de bar american, şi umplînd camera cu mirosul ţigaretei sale cu tutun scump, totuşi este stupid să nu se discute o creanţă contestabilă.

— Dacă aceasta este părerea dumneavoastră, să încercăm să obţinem o tranzacţie, spuse domnul de Coantré, trăgîndu-şi manşetele.

Însemna să-şi schimbe dintr-o dată părerea, dar începea să se simtă hipnotizat de către derbedeu, pentru că derbedeul era totuşi stăpînul.

— O, nu trebuie să faceţi asta ca să-mi faceţi mie plăcere ! spuse Lebeau. Am spus numai : ar fi stupid...

— Trebuie să înţelegeţi, îi spuse Bourdillon. Domnul de Coantré vrea înainte de orice liniştea sa. Este deci gata să plătească atît cît trebuie ca s-o obţină. Dacă Defraisse este plătit fără discuţie, nu va mai avea pentru ce să se frămînte.

— Bineînţeles ! spuse Lebeau cu un ton de batjocură.

— „Cu toată această procedură..." spuse vocea conferenţiarului catolic.

— Şi dumneavoastră, dumneavoastră credeţi că Defraisse ar sta de vorbă ? întrebă contele, aşa cum spui unui medic : „Credeţi că voi

scăpa ?" ceea ce însemna că era o întrebare prostească.

— Dar, domnule de Coantré, de unde vreţi să ştiu eu ? Dumneavoastră sînteţi acela care aveţi hîrtiile, dacă există...

Urmă o tăcere lungă. S-ar fi putut crede că domnul de Coantré era pe cale să cîntărească minuţios argumentele pentru şi contra. În realitate, nu se gîndea la nimic. Ceea ce se numeşte într-adevăr nimic. Pleoapele sale aveau o tendinţă să se închidă, ca şi cînd ar fi dorit mai ales să aţipească.

— Ştiţi, spuse Lebeau, ne pierdem vremea. (Lăsă să cadă cu multă suficienţă scrumul ţigării.) Dacă domnul de Coantré vrea înainte de orice liniştea sa sufletească, n-are decît să plătească. Altfel am fi poate siliţi să-i cerem să se întîlnească cu Defraisse...

Sub politeţea crudă a expresiei „ne pierdem vremea", domnul de Coantré sîngerase. Era oare cu putinţă să spui cu mai multă curtoazie „mă faceţi să-mi pierd vremea" ?

— Bine, plătiţi şi să sfîrşim odată ! spuse domnul de Coantré.

— S-a făcut ! mormăi Bourdillon. Dar să nu spuneţi că am făcut vreo presiune asupra dumneavoastră. Eu, încă o dată, sînt gata să mă întîlnesc cu Defraisse şi să discut. Cu condiţia, bineînţeles, ca dumneavoastră să mă ajutaţi...

— Nu, nu, spuse domnul de Coantré. Vindeţi ce trebuie vîndut din valori şi să nu mai vorbim despre asta.

Mai flecăriră puțin și domnul de Coantré se ridică în picioare. Abia atunci își dădu seama că Lebeau plecase din birou. Fără să-și ia rămas bun.

Abia se despărțiseră și Bourdillon alergă după el cu un zîmbet pe jumătate batjocoritor, pe jumătate plin de milă, și-i întinse testeaua de hîrtii pe care o uitase. De cîte ori pleca de la notar, uita cîte ceva.

Ajuns afară, o porni drept înainte fără nici o țintă precisă. Se simțea atît de nemulțumit încît, la primul debit, își cumpără un pachet de țigări. De șase luni de cînd își dăduse seama de noua sa situație, suprimase tutunul, din economie. Dar acum, voința sa se prăbușea. Așadar, în ipoteza cea mai fericită, dacă nici un nou creditor nu se ivea, aveau să-i rămînă 2.000 de franci. „La urma urmei, mai este încă timp să le spun să se lupte cu Defraisse. Am să caut în hîrtiile mele. De altfel, dacă plătesc, va rămîne întotdeauna unchiul Octave."

Constată că pașii lui, fără ca el s-o fi voit în mod expres — așa cum un cal pe care adormi ia singur drumul obișnuit — îl duseseră spre bulevardul Haussmann. Urcă scara fără să ia ascensorul, căci se temea de această mașinărie ; la fel și fără să se fi vorbit, nici domnul Elie nu lua niciodată ascensorul.

Domnul Octave nu era acasă. Léon se făcu a căuta în portofelul lui o carte de vizită (de douăzeci de ani nu mai avea nici una) și exclamă : „Bineînțeles, adineauri am dat ultima !" (Uita că mai jucase în două rînduri această mică comedie

în anticamera unchiului Octave. Dar Papon, care-l privea în tăcere, nu uitase.) În cele din urmă, pe o bucată de hîrtie pe care o vîrî într-un plic scrise : „Dragul meu unchi, un nou creditor s-a ivit : 5.000 de franci. După ce aceşti bani vor fi plătiţi (dar adăugînd o mie de franci recuperaţi, pe de altă parte), îmi vor rămîne 2.000 de franci. Fără comentarii. Îmi voi permite să vin să te vizitez mîine la ora cinci. Al dumitale, cu afecţiune, Léon." Prin faptul că semna *Léon* o scrisoare adresată domnului Octave, avea impresia că era pe un picior de mare intimitate cu unchiul său, că unchiul îi era foarte prieten. Adăuga : *cu afecţiune*, pentru că aceasta era o formulă a ducelui de Orléans.

Nu se întoarse în bulevardul Arago decît la orele opt, avînd arta de a face în trei sau patru ceasuri ceea ce un comisionar (puţin grăbit din fire) ar fi făcut într-o oră, atît de nemaipomenite erau mijloacele de transport pe care le folosea. Domnul Elie luase masa fără să-l mai aştepte. Se urcă numaidecît la el în cameră ca să se dezbrace, atît pentru că hainele sale de zile mari îl stinghereau întotdeauna puţin, cît şi pentru a le cruţa. Cînd le văzu întinse pe pat, îşi aminti de toată osteneala pe care şi-o dăduse el să le perie, ca să găsească o cămaşă curată, ca să-şi lustruiască ghetele, să se bărbierească etc. Şi hapul pe care-l înghiţise îi păru şi mai amar. Cînd „te îmbraci" se gîndea el, osteneala ar trebui măcar să-ţi fie *plătită* cu succesul demersului care te-a obligat să-ţi dai această osteneală.

Profitînd de un moment în care Mélanie ieşise din bucătărie, spuse :

— Unchiule, am o ştire proastă să-ţi dau...

Domnul Elie ridică repede capul, holbă ochii, arătîndu-şi pupilele palide.

— Ce anume ?

— O nouă datorie grevează succesiunea şi cînd va fi plătită nu vor mai rămîne decît 2.000 de franci.

Domnul de Coëtquidan răsuflă. Şi acesta era un fel foarte ciudat de a se exprima, propriu speţei domnilor de Coantré, de a vorbi unei terţe persoane de „o ştire proastă", cînd această ştire nu era proastă decît pentru persoana care vorbea.

— La drept vorbind, spuse domnul de Coantré, nu este încă sigur că se va plăti. Trebuie să caut printre hîrtii. Dacă, din întîmplare, aş găsi...

— Hm, auzi-l pe Minine ! spuse domnul Elie. Vrea să intre...

Auzise mieunînd la uşa casei. Se ridică şi se duse să deschidă pisicului, căruia îi dădu cîteva bucăţele, rupînd carnea cu degetele.

— Da, reluă domnul de Coantré, este posibil ca scrisoarea domnului d'Aumagne, dacă ar fi fost concepută în termeni...

— Hm, Minine ! Vreţi să ieşiţi ?

Pisicul, într-adevăr, se întorsese la uşă şi mieuna, vrînd acum să iasă.

Pisicile casei Arago semănau cu oamenii : voiau tot timpul să fie acolo unde nu erau. Astfel, domnul de Coëtquidan, sclav pasionat al celor

mai mici dorințe ale lor, era întotdeauna pe cale de a deschide cîte o ușă, și fraza : „Vrea să intre... Vrea să iasă“ era întotdeauna prilej de enervare pentru doamna de Coantré, Léon și Mélanie. Să observăm în treacăt că domnul de Coëtquidan spunea *dumneavoastră* pisicilor, ceea ce suna destul de bine. Se spunea dumneavoastră pisicilor la curtea lui Ludovic al XIV-lea ? Poate că nu s-a renunțat la această politețe decît spre sfîrșitul domniei lui, cînd a fost nevoie „să se întinerească puțin eticheta“.

Domnul de Coëtquidan se întoarse. Dar de data aceasta Léon înțelesese. Nu mai vorbi despre treburile sale.

După cină, se urcă repede la el în cameră și scrise trei scrisori. Impulsiv cum era, n-ar fi putut să adoarmă dacă vreun motiv oarecare l-ar fi împiedicat să scrie îndată scrisorile care totuși nu aveau să plece decît cu poșta de dimineață. Una era adresată fiului bătrînei doamne la care locuise odinioară la Chatenay ; cealaltă unui nobil scăpătat, care se ocupa cu de toate, între altele și cu căsătorii, și care se ocupase și de pețirea lui ; cea de-a treia, unuia din medicii spitalului auxiliar. Încetase orice relații cu aceste persoane, respectiv de douăzeci, cincisprezece și zece ani ; totuși nu găsise pe altcineva cui să scrie cînd luase, după cină, această hotărîre : „Nu mai e vreme de pierdut. E timpul să-mi găsesc un loc“. În aceste trei scrisori, domnul de Coantré explica în cîteva cuvinte situația sa și cerea „să se facă ceva pentru el“.

Insistase mai ales asupra talentelor sale de infirmier.

După ce le scrise, avu impresia că făcuse ceva. Trei scrisori ! Le cîntări cu mîndrie. Fără îndoială, însemna că faci ceva cînd scrii o scrisoare. Impresia că *făcuse un pas* îi îndulci puțin amărăciunea.

(Nu e lipsit de haz să constatăm că scrisul domnului de Coantré, foarte drept, foarte bine conturat, apăsat, cu semnătura foarte subliniată, cu rîndurile urcînd în sus, ar fi atribuit lui Léon, potrivit artei grafologiei, toate trăsăturile de caracter — asprime, energie, mîndrie, vitalitate — de care era, în modul cel mai sigur și cel mai total, lipsit.)

În acea noapte, se sculă la orele două, ceea ce nu i se întîmpla niciodată, și nu mai adormi.

A doua zi dimineață, domnul de Coantré se sui în pod, unde se afla o ladă plină de scrisori adresate mamei lui, ladă pe care de șase luni nu avusese timpul s-o cerceteze, pentru că operația asta îl plictisea prea mult ; acolo putea să fie rătăcită vreo hîrtie care să-i îngăduie să nu mai plătească cele cinci mii de franci. Scoase trei pachete de scrisori dar, ajuns la acest punct, se simți copleșit de greutatea sarcinii : ești întotdeauna uimit să vezi, în odăile morților, cîte scrisori a putut primi o persoană fără nici o însemnătate socială în cursul vieții.

În ajun, înainte de a se duce la Lebeau, Léon își făgăduise să consacre această dimineață unei îndeletniciri după care se înnebunea, de care abuza, un soi de viciu pe care-l avea (și viciu

este într-adevăr cuvîntul, pentru că această îndeletnicire devenea senzorială) : să tundă peluza grădinii. Avea cu atît mai multă nevoie de această plăcere astăzi, cu cît trebuia să se despăgubească de greaua încercare reprezentată pentru el de întoarcerea de la Lebeau. După cîteva clipe de șovăială, preferă să se dedea acestei plăceri și să nu mai lupte pentru cele cinci mii de franci. Închise lada, coborî din pod și se duse să se delecteze cu mașina de tuns iarba. Cînd îi venea cîte un gînd neplăcut, își spunea : „În tot cazul, ieri am cîștigat o mie de franci" (din cheltuielile succesiunii).

După-masă, domnul de Coantré îi scrise lui Bourdillon : „Cu toate că am căutat, n-am găsit absolut nimic care să-mi îngăduie să contestez creanța lui Defraisse. Faceți deci cele necesare pentru ca suma pretinsă să fie plătită omului aceluia". (Fiindcă plătind cuiva ceea ce i se datorează, cîștigi și dreptul de a-l insulta un pic.) Scrise adresa pe plic cu o atenție bănuitoare. De cînd zărise prinse cu grijă cu ace, în dosarul lui de la Bourdillon, plicurile scrisorilor pe care i le trimisese, mirosise că s-ar fi putut să fie găsit pînă și în adresa de pe plic un chițibuș care să-l ducă la spînzurătoare. Și o trimise pe Mélanie să pună scrisoarea la cutie, cu toate că acest lucru ar fi putut să-l facă și domnul Elie cînd ieșea. Dar se temea că domnul Elie, nefiind în stare să se împotrivească ispitei, ar fi putut dezlipi timbrul și ar fi dus el personal scrisoarea la destinație, făcînd o plimbare. Și cum ar fi arătat acel dreptunghi de lipici pe plic ?

După ce bucătăreasa plecă, domnul de Coantré se simţi cuprins de euforia mucenicului care se urcă pe rug sau, mai bine zis, a omului care-şi taie vinele şi a cărui viaţă se scurge : voluptatea cu care simte sleindu-i-se ultimele puteri. Uşurinţa cu care domnul de Coantré se prăda singur avea ceva ceresc. De aceea crede şi poporul despre o anumită categorie de fiinţe, pomenite de un text binecunoscut din scriptură, că a lor este împărăţia cerurilor.

V

Există o stare pe care nu o dorim nimănui : aceea de a te simţi bogătaşul familiei. Dacă am vrea să precizăm suma globală pe care unii şi alţii o storseseră de la domnul Octave, am ajunge departe. O sprijinise cu toată energia pe doamna de Coantré cînd restriştile băneşti, datorite bărbatului şi fiului ei, o asaltaseră. O luase la el pe doamna de Piagnes, rămasă văduvă şi, oricît de necrezut ar părea, pensiunea pe care i-o plătea ea în 1924 rămînea tot cea din 1906 : patru franci pe zi ! Umpluse de cadouri şi „o scosese în lume" pe nepoata sa de Bauret, pînă ce bătrîna sa verişoară o luase sub aripa ei protectoare. Şi nu vorbim aici decît de familie. Dar nici un străin nu făcuse niciodată zadarnic apel la el. Domnul

Octave luase atît de bine obiceiul sau, mai bine zis, i se înrădăcinase atît de bine obiceiul să facă servicii băneşti, încît era obsedat de ideea fixă că orice s-ar mai întîmpla în viaţa lui, nu era de conceput să scape fără să vîre mîna în buzunar. Lucrul acesta îi era foarte neplăcut. Mai puţin însă pentru faptul în sine de a da bani, fiindcă nu era lipsit de generozitate înnăscută, cît din pricină că nu ştia cum să dea. Am spus că toţi Coëtquidanii erau timizi. Papagaliţele nu încercaseră să-şi biruie timiditatea care le lega de mîini şi de picioare. Bătrînul Coëtquidan şi domnul Elie se răzbunau pe această timiditate şi credeau c-o ascund începînd din senin să bodogănească sau să ia oamenii de sus ; te trezeai deodată cu ei vorbind pe un ton inadmisibil, care era felul lor de a se apăra atacînd. Domnul Octave îşi biruia timiditatea datorită banilor care-i îngăduiau să se eschiveze brusc cînd îl cuprindea tulburarea, dînd cîte ceva. Dar nu fără ca însuşi acest dar să fie o crudă încercare pentru timiditatea sa şi pentru acea formă de stîngăcie, caracteristică bărbaţilor care s-au cantonat întotdeauna la suprafaţa vieţii.

Durerea domnului Octave că i se cereau mereu bani era mărită de faptul că trebuia s-o tăinuiască, aşa cum îşi tăinuie durerea bărbaţii înşelaţi. Pe de altă parte, şi abia dacă mai e nevoie să adăugăm, avea tot felul de neplăceri, ori de cîte ori se arăta generos.

După cum, la şaptezeci de ani, domnul Octave nu găsise încă tonul exact pe care trebuia să vorbească cu subalternii săi, fie că erau funcţionari

ai băncii, fie servitorii lui personali, alternînd uscăciunea lui înnăscută cu o blajină omenie prefăcută, care făcea să-l treacă toate năduşelile şi schimbînd la fiecare douăzeci şi patru de ore tactica privind acest capitol, tot astfel nu dobîndise niciodată tactul de a şti în fiece împrejurare cît, cum şi dacă trebuia să dea ceva. În tinereţe i se întîmplase în această privinţă un lucru mărunt, dar care fusese ca un duş rece, de care avea să-şi amintească toată viaţa. La sfîrşitul unei scurte şederi la ţară unde nişte prieteni îl luaseră cu trăsura lor, după lungi deliberări lăuntrice, care-i otrăviseră practic ultimele zile ale şederii, voise să strecoare cincizeci de franci (cincizeci de franci aur) vizitiului care, de faţă cu toată lumea, politicos dar în termeni fără replică, refuzase să-i primească, punîndu-l într-o situaţie foarte grea. (Temîndu-se să nu fi jignit pe vizitiu, îşi storsese mintea după aceea cum să-şi repare *gafa* şi-i ţinuse un fel de discurs încîlcit, care aducea a scuze ; totuşi, nu se socotise cu faţa curată decît şase ani mai tîrziu, oferind un cadou băiatului vizitiului cu prilejul primei împărtăşanii.)

De atunci, îi era mereu frică să dea. O frică ce otrăvea şi lucrurile cele mai simple, mai ales orice serviciu care i se făcea. Trebuia să dea ? Dăduse destul ? Nu dădea prea mult ? Cerea sfatul fiecăruia şi, după aceea, cînd dădea, cu ce privire încerca să citească sentimentele pe chipul celui care primea! Cînd într-o zi spusese: „Nu-mi place să mi se facă un serviciu“, vorbele lui, repetate, fuseseră interpretate cu indignare drept un orgoliu odios. Foarte egoist, vanitos într-o mă-

sură normală (atît cît cere o bună igienă), baronul nu era însă orgolios. Nu-i plăcea să i se facă un serviciu doar din pricină că acest lucru îl obliga să întoarcă politețea, ceea ce-i punea probleme care-l torturau. De cîte ori baronul ajuta pe cineva cu bani, obligatul trebuia să-i vină baronului în ajutor ca să-l liniștească. Acest om fusese văzut, la cincizeci de ani trecuți, roșind ca o domnișoară în clipa în care spunea unei anumite persoane că, în caz de nevoie, putea conta pe el. Și pentru a-i spune aceasta trebuise să se lupte îndelung cu sine însuși. Venise de două ori la acea persoană în scopul de a-i spune acest lucru, dar de fiecare dată cuvintele îi înghețaseră pe buze și nu îndrăznise să le mai spună, paralizat de aceeași sfială și aceeași *rușine* pe care le-ar fi încercat dacă, în loc să ofere bani, ar fi venit să ceară. „Generozitatea sa îl va ucide", spusese despre el fără simpatie tatăl lui Léon (care-i ințepa pe Coëtquidani, la fel cum ințepau Coëtquidanii pe cei din familia Coantré) dar, e drept, înainte de a fi pus și el la încercare această generozitate, mulțumită căreia plătise o parte din datoriile lui, generozitate mare ca numerar dar infinită ca delicatețe.

Această atitudine generală a baronului privind binefacerea nu mai era de loc aceeași cînd era vorba de nepotul său. Nu putea, bineînțeles, să lase în mizerie pe băiatul surorii sale. Pe de altă parte, știa însă că Léon contribuise din plin la ruina mamei lui. Cu toate că doamna de Coantré îi ascundea scenele pe care i le făcea fiul ei, el

le ghicea fără greutate. Pierduse și niște fulgi în povestea cu aparatele de mărit. Îl disprețuia pe Léon pentru douăzeci de rațiuni ușor de ghicit și disprețul, se știe, este „cel mai nemilos dintre sentimente“ (André Suarès). Dar oricît se străduia el să se considere eliberat de prejudecata „familiei“, atît pentru a se deosebi de tatăl său, cît și din convingerea că americanii nu pun preț decît pe meritele personale, nu putea să nu se simtă departe de cei din neamul Coantré, care cu toții fuseseră o pacoste pentru sora lui — oameni superficiali, mai puțin intransigenți și mai puțin nobili decît Coëtquidanii — și care mai aveau și un anumit fel de a fi la largul lor, o jovialitate, o latură „camelie la butonieră“ care Coëtquidanilor le lipsea și care atîrna în același taler cu defectele lor în balanța Coëtquidanilor.

Cînd domnul Octave se întoarse acasă și găsi biletul mîzgălit de Léon, scoase un oftat exagerat; pe urmă, în fața pumnului de gologani care aveau să-i rămînă nepotului său, își dădu seama că trebuia să încerce să găsească o situație, dacă nu voia să-l aibă pe cap. În timpul cinei, vorbi și surorii sale despre nepotul lor.

Doamna Emilie avea o față albă ca varul, pe care mai dădea cu pudră — chiar și pe frunte — un colac de păr de un castaniu violent; dinți galbeni de cal, totul dîndu-i o mască în culorile Papei (trăsătură onorabilă), dar care nu era tocmai frumos-frumos. După toate, mai era și uscată, încovoiată, fără sîni, cu sprîncene rare, înnegrite cu bățul de chibrit. Mîinile — mîndria ei — erau ale Coëtquidanilor, atît de mici la ca-

pătul brațelor (abia puțin mai groase decît închetura mîinii) încît păreau monstruoase, ca niște membre atrofiate sau ca labele unui batracian. Trăind de pe urma mamei sale și leneș din fire, Léon mărturisea că nu făcea nimic. Ținută de fratele ei și netrebuind să se gîndească la nimic, nici să facă vreo treabă, doamna Emilie nu avea niciodată nici un minut liber : într-aceasta constă geniul feminin. Infantilă și plîngăreață, stupidă, dar cu unele nuanțe care inspiră respect, licăririle de bun-simț sau de inteligență din tinerețe se topiseră parcă în magma vagă și palidă care-i ținea loc de viață interioară, așa cum unii copii te impresionează cu ochii lor imenși. Dar cînd întîlnim pe aceiași copii, după ani de zile, ochii lor par să se fi micșorat. În realitate, ei au rămas aceiași, dar nu au crescut în aceeași proporție cu obrazul. Reacțiile doamnei Emilie erau aproape întotdeauna de bună calitate.

— Bietul Léon ! Două mii de franci în perspectivă ! Dar asta e înspăimîntător ! gemu doamna Emilie cînd fratele său o puse la curent.

Domnul Octave, care trebuise să fie îndeajuns de impresionat de situația nepotului său ca să se hotărască să facă ceva pentru el și să-i vorbească și surorii sale de el, de cum auzi cuvîntul „înspăimîntător“ rostit de sora sa, găsi că nu era chiar atît de înspăimîntător. Nu numai pentru că Coëtquidanii izbuteau să-și închege o personalitate numai din mania contrazicerii (începînd cu Coëtquidanii din secolul al XIV-lea, care nu existaseră decît împotrivindu-se în mod sistematic

regelui), ci şi pentru că nu acorda nici o importanţă surorii sale pe care o ducea în spinare. De obicei, nici nu răspundea cînd ea îi vorbea ; continua să citească ziarul şi ea rămînea foarte multă vreme tăcută, cu privirea fixată asupra lui, plină de dojană.

— Înspăimîntător ! mormăi el. Nu va fi primul care-şi va cîştiga pîinea. Cu siguranţă, poate munci. De douăzeci de ani, nu face nimic. Cît despre cele două mii de franci, voi rămîne sceptic pînă ce Lebeau nu-mi va confirma acest lucru. Ştii cum este Léon de Coantré : un emotiv. Cît despre Lebeau, este pesimist din principiu.

Vorbele baronului aveau întotdeauna un tîlc. Asupra celor rostite mai sus, trebuie să ne oprim pentru a le privi mai de aproape. Este demnă de reţinut şi deducţia domnului de Coëtquidan că lui Léon, care nu făcuse nimic douăzeci de ani, i-ar fi cu atît mai uşor să facă ceva acum, ca şi cum aceşti douăzeci de ani de inactivitate ar fi trebuit să acumuleze în el un potenţial de energie disponibilă — cînd ştiut e că, dimpotrivă, o însuşire, un organ, inactive vreme îndelungată, se ofilesc. Cele două afirmaţii că Léon era emotiv şi că Lebeau era pesimist erau destinate să-i îngăduie domnului Octave să nu se îngrijoreze peste măsură de soarta nepotului său. Să mai reţinem încă, în treacăt, clişeul privind pesimismul lui Lebeau, veche cunoştinţă, şi pe care o vom mai întîlni : era din acele formule ce nu dau greş în familie, adorate în ascuns pentru că ţin totodată loc de gîndire şi de spirit de observaţie. Şi să notăm, în sfîrşit, că domnul Octave spunea : „Léon de

Coantré" şi nu Léon pur şi simplu, stabilind astfel că nepotul lui rămînea totuşi pentru el un fel de străin.

— Să muncească ! spuse doamna Emilie. Dar ce ştie el să facă ?

— Am să văd eu asta împreună cu el ; dar de bună seamă, nu este bun aproape de nimic, răspunse domnul Octave.

Pe de-o parte, voia să încerce să nu-l ajute pe Léon afirmînd că putea foarte bine să muncească şi, pe de alta, să-l înjosească, spunînd că nu era bun de nimic. Aceste două propoziţiuni erau contradictorii, dar domnul Octave nu voia să renunţe nici la una, nici la cealaltă. Astfel încît le alterna.

Urmă o tăcere în timpul căreia prevăzu cum aveau să se sfîrşească toate şi oftă :

— I-am dat totuşi destul bietei Angèle.

Fără îndoială. Dar Léon era mama lui ? Avea el să-şi cumpere pîine cu banii pe care domnul Octave îi dăduse doamnei Angèle, şi care-i dăduse creditorilor ?

Cînd, la ora cinci seara, Léon urcă scara casei din bulevardul Haussmann, era iarăşi cuprins de acea uşoară teamă pe care o încerca întotdeauna cînd se ducea la unchiul său sau la Bourdillon : teamă să nu se fi întîmplat ceva de la ultima lor întîlnire care să fi micşorat bunăvoinţa lor faţă de el, teamă să nu le găsească atitudinea schimbată şi — ceea ce îl necăjea mai mult ca orice — să nu poată izbuti să afle din ce pricină. În aşa măsură considera el propria viaţă atît de nevinovată, ca şi cînd ar fi ascuns cine ştie ce lu-

cruri urîte. Dar la același ceas, domnul Octave era la fel de încurcat, neștiind de loc ce avea să-i spună.

Pregătindu-și întotdeauna totul fiindcă socotea că spontaneitatea este o dovadă de proastă creștere, domnul Octave născocise o digresiune care să-i îngăduie să cîștige timp (mereu aceeași fugă din fața realităților) : avea să facă o legătură între blîndețea prematură a timpului și căldura care persista uneori pînă la începutul lui noiembrie în copilăria sa la Saint-Pol-de-Léon. Dar planul lui fu răsturnat de o inițiativă a domnului de Coantré. Léon, care-și avea șireteniile lui, adusese unchiului un mic vas albastru care nu putea costa mai mult de cinci franci, sau nici măcar atîta, în care mama sa punea uneori flori, i-l dăruia ca amintire, spunîndu-i că ultimul buchet de flori pe care mama sa îl mîngîiase cîteva zile înaintea morții sale fusese pus în acel vas cu mîinile ei slăbite. Bineînțeles, era o pură născocire, care ar fi putut fi numită „pioasă", cu toate că unicul ei scop era de a-l înduioșa pe bătrîn. Convorbirea luă deci de la început o notă de duioșie care deschise calea amintirilor în care domnul Octave se întrecu pe sine.

Lui Léon puțin îi păsa de amintirile domnului Octave, dar îl asculta cu o expresie de mare atenție, plasa din cînd în cînd cîte un cuvînt și-și spunea : „Va fi mulțumit că l-am ascultat. Mulțumit că a putut vorbi despre el" — fiindcă se mîndrea să „dibuie" pe unchiul său. Dar în adînc, atenția lui era încordată asupra felului în care îi va pune problema lui și va ști să-i tre-

zească interesul. Pîndea prima clipă de tăcere ca să se repeadă.

După ce toată vorbăria fu desfășurată cu intenții de fereală — peste adevăratul motiv al vizitei, așa cum Léon aduna cu atîta grijă talașul împrejurul vaselor de porțelan în lăzile pregătite pentru mutare, domnul Octave, urmînd povața geniului său de a nu vorbi niciodată deschis despre nimic, în loc să înceapă să discute noul element constituit de noua datorie, abordă problema pe ocolite și întrebă :

— Ei, ai început să te zbați să-ți găsești ceva ?

— Da, spuse domnul de Coantré, am scris șase scrisori (scrisese trei), dar n-am primit nici un răspuns.

Domnul Octave se gîndi că întrebarea lui fusese imprudentă. Își aminti că Léon îi ceruse să vorbească despre el cu cîteva persoane și spuse :

— Nu mi-am uitat făgăduiala. Am vorbit despre tine lui Héquelin du Page. Dar imediat m-a întrebat : „Ce anume știe să facă ?"

— Îți mulțumesc, unchiule Octave ! spuse domnul de Coantré cu elan.

Din moment ce unchiul său și domnul Héquelin du Page se ocupau de el, era salvat ! Și în ochi îi străluci, ca un bec electric cînd îi întorci comutatorul, o lumină de emoție și de recunoștință. Privirea aceasta îi făcu rău domnului Octave, care nu suflase un cuvînt prietenului său și care nu se ocupase în nici un fel de Léon. Dar cum nu-i plăcea să sufere, se gîndi : „N-am făcut-o ieri, dar o voi face mîine. Este, deci, ca și cînd aș fi făcut-o."

La întrebarea : „Ce anume ştia să facă“, domnul de Coantré răspunse amănunţit, vorbind despre posibilităţile lui. Domnul Octave luase un creion şi însemna din cînd în cînd un cuvînt pe o foaie de hîrtie : grădinărit, cunoaşterea arbuştilor... spitalul auxiliar numărul... pentru a arăta cît de în serios lua el lucrurile. Dar *in petto* se gîndea : „Infirmier !... Cred mai curînd că e ghipsar decît infirmier !“ Cînd Léon îl asigură că nu s-ar da înapoi de la lucrul manual, domnul Octave făcu un elogiu al lucrului manual.

— Petru cel Mare era un bun tîmplar, Ludovic al XVI-lea repara broaştele. Eu îmi fac singur ghetele, îmi curăţ hainele, şi aş repara singur sforile de la perdele cînd se rup dacă n-aş ameţi cînd mă urc pe un scaun. Sînt lucruri pe care oamenii care ne slujesc, chiar dacă sînt specialişti, nu ştiu să le facă, şi pe care trebuie să le facem noi în locul lor. De pildă, niciodată un bărbier nu are să te bărbierească atît de bine cum te bărbiereşti tu singur. Dacă-ţi cumperi ghete, cînd domnişoara ţi-a înnodat şireturile, întotdeauna eşti obligat să le înnozi a doua oară. Întotdeauna trebuie să iei din mîinile sergentului de stradă ghidul în care caută pentru tine o stradă şi s-o cauţi tu însuţi, pentru că el nu o *poate* găsi în felul în care o caută. Elie are idei dintr-o altă vreme cînd vorbeşte despre fineţea mîinilor Coëtquidanilor. Eu, în '70, în ziua în care un camarad din secţia mea, un lucrător mi-a spus : „Ce mîini albe aveţi ! E adevărat că nu faceţi nimic cu ele !“ m-am dus să-mi frec

mîinile de nişte fiare ruginite. De altfel, americanii...

Era o minune să-l asculţi pe baron făcînd elogiul lucrului manual — dar, la drept vorbind, nu era nici o minune, fiindcă faimosul caracter *sacru* al lucrului manual este o descoperire pur şi specific burgheză. Discursul domnului Octave fu întrerupt de Léon care, întotdeauna îndrăgostit de unchiul lui şi însetat de a-i face un serviciu, atît pentru a-i fi pe plac, cît şi pentru a nu trebui întotdeauna să *primească* ceva de la el, sări peste amănuntul scoaterii petelor de pe haine, şi-i dădu unchiului său numele unui produs de curăţat, mult mai bun decît oricare altul în această materie, nume pe care domnul Octave şi-l notă din politeţe, cerînd chiar lui Léon să-i precizeze ortografia, cu toate că era ferm decis să nu cumpere niciodată acest preparat de două ori suspect: întîi pentru că nu-l descoperise el personal şi în al doilea rînd pentru că Léon i-l recomandase.

Pornind de la acel produs, Léon dădu curs liber spiritului său „celibatar", povestind întîmplări comice în care mereu revenea numele Mélaniei, aşa cum un bărbat normal simte nevoia să strecoare în tot ce spune, chiar dacă lucrul acesta constituie o imprudenţă, numele iubitei sale. După cum în conversaţie era vorba despre el sau despre lucruri în care propria sa persoană nu figura, chipul baronului se aprindea şi se stingea alternativ, aşa cum soarele apare şi dispare alternativ pe un cer senin semănat de cîţiva nori. Dimpotrivă, Léon căuta să-şi menţină aparenţa de interes în ochi cu un mare efort de voinţă,

chiar şi cînd nu se vorbea despre el, pentru a dovedi cît de mult îl interesa tot ce îl privea pe unchiul său.

— Şi... dacă la 15 octombrie n-am găsit nici o ocupaţie ?! întrebă el, în cele din urmă, simţind că atmosfera era prielnică.

— Cred că în ce priveşte raporturile dintre noi doi, ne vom descurca întotdeauna, spuse baronul cu ochii plecaţi, privindu-şi degetele şi făcînd o mutră şi acră şi comică. Exultînd de bucurie şi pentru a-şi compromite unchiul, Léon se ridică pe jumătate şi, înclinat înainte, apucă mîinile bătrînului.

— Ah, unchiule Octave, ştiam eu bine că n-o să mă părăseşti ! Ce bucurie îi faci mamei ! Ai rămas mereu acelaşi !

Domnul Octave, cu mîinile în mîinile lui Léon, se trase puţin înapoi şi se simţea ca supus torturii. „M-am angajat oare ?“ se gîndea el. Îndată ce putu, fără a fi nepoliticos, îşi retrase mîinile şi deodată îi făcu nepotului său un frumos şi clasic elogiu al sărăciei, destinat a-i da a înţelege că nu trebuia să-l pună pe unchiul său să spună ceea ce nu spusese şi că, în concluzie, Léon va fi întotdeauna sărac. Sfîrşi prin aceste cuvinte:

— Ţie, mai mult decît altuia, dragul meu prieten, sărăcia trebuie să-ţi fie uşoară. Eşti fericit că ai gusturi simple, că n-ai nevoi. Şi apoi, din punct de vedere social, cum să spun... Tu barem, dacă eşti fără bani, lucrul trece neobservat. În vreme ce eu, de pildă, dacă aş fi silit să-mi reduc felul de viaţă, toată lumea ar vedea-o.

Domnul de Coantré fu mulţumit să afle că, în fond, se afla într-o situaţie privilegiată. Cînd se despărţiră, totul era optimist.

Pe carnetul în care-şi însemna foarte pe scurt felul în care îşi întrebuinţa zilele şi uneori cîte o scurtă observaţie, Léon, la întoarcere, scrise : „Am făcut sentiment cu bătrînul Oct. Vom vedea !..." Această însemnare poate că va indispune pe unele cititoare : ele ar dori ca „sărmanul Léon" să fie simpatic fără reticenţe. Dar nu e vorba pentru noi de a face nişte personaje simpatice, este vorba de a le arăta aşa cum au fost. Şi este foarte adevărat că însemnarea lui Léon pe carnetul său dovedea că, în ciuda naivităţii lui şi a sentimentelor sale adeseori mişcătoare, nu era chiar atît de curat la cuget..

După plecarea nepotului său, domnul Octave se întrebă cu cine ar putea lua contact cu oarecare sorţi de izbîndă pentru Léon. Elimină din oficiu pe toţi colegii săi de bancă. Cu nici un preţ nu voia ca oamenii aceia să ştie că avea un nepot care era gata să lucreze cu mîinile ; pe urmă, era la el o regulă strictă să nu amestece în chestiunile de familie pe cei *ai casei* (aşa numea el banca, cu un cuvînt destul de frumos, extinzînd asupra profesiei sale, potrivit unei optici „americane", respectul pe care oamenii din clasa sa îl acordă de obicei familiei). Îl elimină astfel pe domnul Héquelin du Page pentru că, obţinînd întotdeauna totul de la acest alter ego fără a avea nevoie să facă nimic pentru asta, îşi făcuse un punct de onoare să nu-i ceară niciodată nimic. Mai elimină şi alte persoane, numai pentru că nu

voia să-şi uzeze creditul pe lîngă ele, fără îndoială fără nici un rezultat. Cînd oamenii cărora le cerem să se ocupe de X sau de Y ne răspund că nu pot face nimic, ni se pare curios ştiindu-i cu vază şi cu avere, astfel că suspectăm buna lor voinţă. Dar jocul eliminărilor, valabil pentru domnul Octave, este valabil pentru fiecare dintre noi. Dacă ne apucăm noi înşine să căutăm printre relaţiile noastre pe cei care ne-ar putea fi cu adevărat de folos într-o anume împrejurare, numărul lor se dovedeşte mai întotdeauna surprinzător de mic.

Baronul se opri la gîndul să-l atace pe unul din prietenii săi, fost notar, maestrul Beauprêtre. Voi întîi să telefoneze, dar timiditatea sa îl opri să o facă, timiditate pe care el o numea *scrupul ;* era stînjenit să ceară ceva, chiar prin telefon — providenţa timizilor — şi preferă să scrie. Dar iată că, cu tocul în mînă, scrisoarea îi păru greu de compus. Degeaba scrise plicul, îi puse timbru, îl aşeză în faţa lui sprijinit de statuia *Libertăţii luminînd lumea,* ca şi cînd, dacă scrisese plicul, principalul ar fi fost făcut şi că de la plic ar fi trebuit să-i vină încurajare şi inspiraţie : scrisoarea *„nu-i venea“.* Şi, din nefericire, se obişnuieşte ca o scrisoare să nu fie luată în considerare decît după ce e scrisă şi trimisă.

O carte de vizită nu foloseşte niciodată la nimic. O scrisoare de recomandaţie foloseşte rar la ceva. Singură are o oarecare greutate o *vizită,* un demers făcut în termenii cei mai călduroşi şi mai convingători ; şi demersul trebuie şi el repetat. Tot restul este zădărnicia însăşi. Oamenii

nu vor să recunoască acest lucru şi continuă să ceară mîzgălituri pe care le dăm ca să fim lăsaţi în pace. Fără ca baronul să-şi dea seama, scrisoarea lui către domnul Beauprêtre era modelul tip al scrisorilor total inutile, fiindcă reiese din ele, fără doar şi poate, că nu ţinem la ceea ce cerem şi nu credem că vom izbuti să obţinem ceea ce solicităm. Într-adevăr, domnul de Coëtquidan avea groază să ceară. Nu o făcuse niciodată pentru el, totul fiindu-i dăruit ; astfel că găsea amarnic, chiar nedrept, s-o facă pentru alţii şi mai cu seamă pentru cineva atît de *puţin interesant* ca nepotul său. Scrise totuşi patru pagini domnului Beauprêtre.

Mai scrise apoi o altă (sau mai curînd aproape aceeaşi) scrisoare de patru pagini unei verişoare primare, despre care se spunea că are suflet bun şi se ocupă de binefaceri. Îi spunea : „Dacă nu găseşti ceva care să ţi se pară potrivit pentru el, nu-ţi mai da osteneala să-mi răspunzi".

Seara luă cina la un agent de schimb, superb mascul. În timp ce se îmbrăca, îi veni ideea să-i vorbească şi lui despre Léon. În fumoar, în salon, gîndul acesta îl frămîntă tot timpul cît dură recepţia. Dar i se păru că nu se făcea să amestece nişte lucruri atît de sordide cu o serată mondenă şi să ceară ceva omului care îi oferise o mîncare foarte scumpă. Astfel că, deşi îi stătuse tot timpul pe buze, în cele din urmă păstră toate acele lucruri pentru el.

Domnul Octave măsura serviciile făcute celorlalţi mai puţin după rezultatele obţinute cît după osteneala pe care şi-o dădea ca să facă acele ser-

vicii. Fiindcă scrisese două scrisori de cîte patru pagini fiecare, își spunea că făcuse destul pentru moment și că nu mai avea altceva de făcut decît *să aștepte.*

La rîndul lui, Léon, fiindcă scrisese trei scrisori de cîte patru pagini fiecare și primise o făgăduială, sau o așa-zisă făgăduială din partea unchiului său, se gîndi că făcuse destul pentru moment și că nu mai avea altceva de făcut decît *să aștepte.*

Totuși, zilele treceau și poșta nu-i aducea nimic, nici de la persoanele cărora le scrisese, nici de la unchiul său, căruia nu îndrăznea să-i scrie, de teamă să nu-l indispună. Cînd suna factorul, nu cobora numaidecît în bucătărie pentru a-și ascunde nerăbdarea față de Mélanie ; aștepta zece minute. I se întîmpla să se lumineze la față văzînd pe masa din bucătărie un impunător pachet de scrisori. Dar, cercetat de aproape, ce dezamăgire ! Prospectele unei case de automobile, ale unei case de vinuri fine, ale unui bijutier, tot ceea ce poate interesa un „conte“ care figurează în anuarul *Tout-Paris* și în *Bottin Mondain* cu mențiunea H.P. (hotel particular). Apoi scrisori în care i se cereau bani, trimise de instituții de binefacere și care-i aminteau despre vorbele rostite de doamna de Coantré în amărăciunea ultimilor săi ani : „Relațiile nu servesc decît ca să ți se trimită invitații la manifestări de binefacere“.

Se întîmpla ca, două zile în șir, factorul să nu vină de loc (înainte era obligat să vină în fiecare zi fiindcă domnul de Coantré se abonase la

Action Française, dar luna trecută nu-și reînnoise abonamentul, atît din economie cît și pentru că orice muncă intelectuală, chiar și simpla lectură a unui ziar, îi cerea un efort din ce în ce mai mare). „N-a adus nimic factorul ?" nu se putu el împiedica s-o întrebe pe Mélanie, într-o zi, gîndindu-se că poate ea uitase să-i dea corespondența. „Nu, domnule. Ah, liniște și pace !" „N-am ce zice, ni se dă într-adevăr pace !" rîse Léon silit. Toată viața se străduise să facă în așa fel încît să fie lăsat în pace. Și acum această pace îl înspăimînta. Este un lucru obișnuit. „Ursuzii" de la treizeci de ani sînt *nemulțumiții* de la cincizeci de ani.

Situația lui Léon avea poate mai puțin nevoie de un efort strict financiar cît de cineva care s-o ia în serios. Cincisprezece persoane erau la curent. Dar, ca într-un pluton de cicliști, nimeni nu voia să „pornească" primul. Cea mai mare parte din cei ce suferă își cunosc leacul bolii de care suferă. Și lumea din jurul lor cunoaște și ea acest leac. Totuși, din toată această cunoaștere nu se naște nimic pentru ușurarea tuturor.

Trecură astfel opt zile de la ultima vizită a lui Léon la domnul Octave și, în sfîrșit, în ziua a noua, Léon primi un plic : „Sanatoriul din X... medicul-șef". Era de la doctorul spitalului auxiliar în care lucrase. Scrisoarea era plină de vorbe frumoase, oamenii își aminteau de „devotamentul de care dăduse dovadă față de *scumpii* noștri răniți" ; pentru moment, nu i se putea oferi nimic, dar îi făgăduia că se va gîndi la cazul lui „cu toate că în acest moment în toate domeniile erau

foarte multe cereri şi foarte puţine locuri". Scrisoarea se închidea cu un „foarte prietenesc salut".

Nu era tocmai ceea ce aştepta Léon : să fie convocat pentru angajare. Dar, în sfîrşit, medicul era „sesizat"... scrisoarea lui era „foarte prietenoasă"...

Léon se duse în bulevardul Haussmann pentru a-şi încunoştinţa şeful ierarhic. Din păcate, de la ultima vizită a domnului de Coantré, iată ce făcuse domnul Octave. Ne amintim că-l rugase pe fratele lui să obţină de la Bourdillon o hîrtie din care să rezulte limpede starea actuală a veniturilor sale şi să i-o aducă în ziua convenită. În aceeaşi zi şi în cele următoare aşteptase zadarnic pe Elie, care nu se ivise. Veni abia săptămîna următoare şi declară simplu că nu putuse să-l vadă pe Bourdillon pentru că „acea dugheană afurisită era întotdeauna închisă..." „Întotdeauna închisă ?" „Am sosit la şase fără un sfert : nici un suflet. O bandă de trîntori ! Aşa sînt francezii de astăzi." Baronul, convins că nu va obţine nimic precis privitor la starea finanţelor fratelui său decît vorbind el însuşi cu Bourdillon, se dusese chiar el acolo. Notarul îi spusese că Elie mai avea acţiuni în valoare de nouă mii de franci venit, ceea ce îl făcuse pe domnul Octave să-şi lungească faţa, dîndu-şi seama că fratele lui nu va putea niciodată să se descurce fără ajutorul lui, cînd Bourdillon, după ce-i confirmase situaţia şi mai dezastruoasă a lui Léon, adăugase : „Domnul de Coantré nu este prea înţelegător cînd îl apucă !... Mi-a vorbit data trecută pe un asemenea ton încît, de n-ar fi fost

legăturile de familie care îl leagă cu domnii de Coëtquidan, i-aş fi răspuns în acelaşi fel." Bourdillon era prea vulpoi ca să nu fi simţit că domnului Octave îi făcea plăcere să-l vorbească de rău pe nepotul său. Baronul fu indignat : „Léon n-avea nici un ban şi-şi permite să fie obraznic !"

La acest fapt se adăugase şi vizita lui Beauprêtre, care îi spusese domnului Octave : „E mai bine să vă vorbesc deschis : nu mi-l trimiteţi pe cap pe nepotul dumneavoastră. Sînt un sensibil... Iată o pildă : cînd văd un om sărac pe trotuar, trec drumul fiindcă ştiu că, dacă i-aş întîlni privirea, n-aş putea să rezist şi i-aş da ceva. Ce s-ar întîmpla ? M-ar cuprinde mila de nepotul dumneavoastră şi m-aş despuia pentru el. Ei bine, nu vreau asta : trebuie să-mi păstrez banii pentru ai mei."

Ca şi cum acestea n-ar fi fost de ajuns, trecuseră cincisprezece zile de cînd domnul Octave scrisese verişoarei sale despre Léon şi ea nu-i răspunsese nimic. „De cincizeci de ani sînt — de la distanţă — în termeni foarte buni cu Marceline şi trebuia să vină secătura asta ca să mă strice cu ea ! Fiindcă, de bună seamă, nu o să mai pot fi la largul meu cu o rudă care nu-şi dă osteneala să răspundă unei scrisori ale mele de patru pagini. Asta-i tipic Léon de Coantré ! Poartă ghinion la toată lumea !" Amintim că adăugase în scrisoarea trimisă Marcelinei : „Nu-mi răspunde dacă nu găseşti nimic să-i poată conveni", dar, fireşte, asta era doar un fel de a vorbi.

Cînd Papon, în aceeaşi seară, îl anunţă pe Léon unchiului său, domnul Octave nu-şi ascunse

sentimentele față de servitorul său ; dimpotrivă, lăsîndu-se pradă iritării sale, o dădu chiar vădit pe față. Ridicînd brațele și ducîndu-le la cap, strigă : „Ei nu, de data asta nu ! Nu, nu și nu ! Spune-i că nu sînt acasă."

Papon se execută. Și încă atît de bine (cu o răutate ascunsă), cu atîtea înflorituri de la el, spunînd că domnului îi va părea foarte rău, că domnul *tocmai* plecase etc., încît Léon ghici adevărul și plecă copleșit de un simțămînt de catastrofă. Așteptase întotdeauna ca scrisorile lui Bourdillon să-i dea vești rele și într-adevăr, aproape întotdeauna, îi dădeau vești rele. Așteptase într-una să vină ziua în care unchiul Octave să-i întoarcă spatele — și iată că și această zi sosise. Am spus-o și o repetăm : ceea ce este tragic la oamenii frămîntați de umilințe este că au întotdeauna dreptate să fie.

PARTEA A DOUA

VI

Palidă, cu încheieturi firave de domnişoară, cu ochi care ar fi dat foc unei căpiţe de la zece metri (domnul de Bauret era provensal), cu două aluniţe pe partea din faţă a gîtului, cu o alta la îndoitura braţului stîng (albăstruie ca stropul de apă care reflectă cerul într-o scobitură de caldarîm), domnişoara de Bauret, sosită pe neaşteptate, la ora unu, şedea în sufrageria din Arago, şi graţia o învăluia toată. Ţinea în mînă una din acele reviste de literatură pură pe care un om care se respectă nu ar citi-o în public decît ascunzîndu-i coperta într-un ziar împăturit, de teamă să nu fie luat drept un impostor. Fruntea ei îngustă dovedea puţina-i inteligenţă dar îi făcea şi mai atrăgătoare faţa. Sînii, *miserabile dictu,* se înfăţişau mai cu seamă ca o mare negaţie ; nimbul de căldură care se desprinde întotdeauna din trupul unei femei era la ea un nimb de căldură proaspătă, fiindcă avea prospeţime, cu toate că împlinise douăzeci şi cinci de ani ; şi mai avea şi atîta drăgălăşenie, încît dacă te uitai

mult la ea, te simţeai puţin cîte puţin (fără glumă) uşor ridicat de pe pămînt : senzaţie care, deşi literară, nu era prea departe de aceea pe care o exprima Mélanie cînd spunea : „Tare elegantă mai e domnişoara de Bauret ! Dacă aţi vedea-o umblînd, aţi zice că nu atinge pămîntul."

Domnişoara de Bauret refuzase ceaşca de cafea pe care i-o oferise unchiul său. „Asta mi-ar lipsi! Să mor otrăvită !" îşi spusese ea, fiindcă nu cunoştea genul casei, potrivit căruia puteai umbla în zdrenţe, dar nici vorbă de calicire la masă şi la încălzit, contrar a ceea ce se întîmplă în casele de rînd unde, de îndată ce banul ameninţă să lipsească, se taie mai întîi de la mîncare : cafeaua oferită domnişoarei de Bauret era excelentă. Privirea fetei se plimba de la cocoloşul de miez de pîine, de culoare întunecată, pe care îl frămînta cu înfrigurare domnul de Coëtquidan între degete, la chipul domnului de Coëtquidan, şi buzele îşi accentuau cît puteau mişcarea aceea de dispreţ în care domnişoarele sînt neîntrecute. Ardea de poftă ca domnul Elie să-şi dea seama că-l dispreţuia. Dar bătrînul era la mii de poşte depărtare de aşa ceva. De altfel, dacă şi-ar fi dat seama, ar fi fost satisfăcut : dispreţul a ceea ce noi dispreţuim ne e dulce ca mierea, ne justifică în propriii noştri ochi. Privirea domnişoarei de Bauret mai rătăcea şi pe arborele genealogic pictat pe pergament, atîrnat pe perete (filiaţia Coëtquidanilor după acte autentice, din anul 1431, cu blazoane cu cheie) şi pe impunătorul bufet de stejar, pe care erau sculptate, alăturate, armele Coëtquidanilor şi ale Couësnon-ilor (strămoşii

dinspre mamă ai doamnei de Coantré). Aceste splendori se învecinau, într-o totală lipsă de cel mai mic gust artistic, cu farfuriile ieftine pictate în stil „breton", agățate pe pereți, ca și cînd ar fi fost din faianță de preț, cu tingirile de aramă demne de piața păduchilor și cu ursul de lemn sculptat, provenit din bazarurile din Berna. Și domnișoara de Bauret își spunea că, chiar dacă i s-ar fi dat pe lună o sumă „interesantă" (expresia era a ei) ca să trăiască în această casă, nu ar fi primit.

În răstimpul dintre război și moartea prematură a părinților săi, domnișoara de Bauret nu fusese „crescută" de loc. Dar vremea noastră este astfel alcătuită, încît lucrul acesta nu mai impresionează. Ba chiar — cum era cazul bătrînei verișoare care descindea în linie dreaptă cel puțin din Hildebrand — sînt unii care găsesc că are mult haz: neghiobia copiilor se datorește fără excepție neghiobiei oamenilor mari. Domnișoarei de Bauret îi plăceau literele și artele, dar cultura ei literară începea cu sfîrșitul secolului al XIX-lea: cu alte cuvinte, era inexistentă. Ea vedea și explica universul prin maniile cîtorva autori la modă; de pildă, era sincer convinsă că orice om a fost, în copilărie, îndrăgostit de mama lui; sau dacă cineva mărturisea că i-a venit să împingă pe un trecător sub tramvai, îi spunea: „Ați citit prea mult «Hranele pămîntești»" [1]; interlocutorul

[1] Aluzie la opera lui André Gide, *Les nourritures terrestres*.

holba ochii, necunoscînd, bineînțeles, nici măcar titlul acestei cărți. Mai susținea că o paiață de film, supranumită „Charlot" era un geniu [1]. Cînd se lăsa furată de gînduri, considera că se deda la un „monolog interior". Cînd domnul de Coantré îi spunea că unchiul Octave nu voia să vadă realitatea, ea traducea în limbajul ei : „Nu se supune obiectului". *Et caetera.* La douăzeci și cinci de ani, acest infantilism intelectual îi dădea înfumurarea toantă a mucosului de șaisprezece ani care, intrînd la liceu în clasa de filozofie, descoperă sufletul și gîndirea omenească în manualele domnului Paulin Malapert. În politică, nici nu mai e nevoie s-o spunem, domnișoara de Bauret avea vederi înaintate.

Adevărata racilă a domnișoarei de Bauret, care era în mare parte aceea a vîrstei și, în oarecare măsură, și a vremii sale, consta în faptul că, pentru ea, noutatea era sinonimă cu valoarea. Această confuzie este un semn sigur de barbarie : în orice societate, elementele de o inteligență inferioară sînt întotdeauna setoase să fie în pas cu *ultima modă.* Nefiind în stare de un discernămînt întemeiat pe cultură și spirit critic, ele judecă orice problemă automat după principiul că adevărul este noutate.

Să-i acordăm totuși o mențiune bună domnișoarei de Bauret : cu toate că era o mare intelectuală, ea nu-și scria prenumele *Symohne.* Cu

[1] Amintim că acțiunea acestui roman — scris în 1933 — se petrece în 1924 (N.A.).

un asemenea echipament cultural biata fată era o pradă sigură pentru șarlatanii paletei și ai condeiului. Complăcîndu-se în mediul lor și fiind simpatizată pentru felul ei de a crede că orice zboară se mănîncă, își asigurase ceea ce ea numea, în limbajul ei cumplit: „întreținerea". Datorită nedemnei înclinări spre parazitism manifestată de cei din generația sa, masculi și femele, în anii aceia, șase luni trăia în Bretania, la verișoara bogată, și șase luni la Paris la niște prieteni *lansați*, cărora domnul de Coantré, cu tot jegul lui, cu toate zdrențele și cu toată firea lui îngăduitoare, nu le-ar fi întins mîna fără scîrbă. Asociată cu un tînăr caricaturist, lansase un model de păpușă de salon foarte la modă în 1922. Făcuse apoi pe mijlocitoarea pentru cumpărături de false antichități. Decorase apoi studiouri și, din 1924, începuse să caute apartamente pentru cunoscuții ei, cu condiția ca ea să le decoreze dacă se „tranșa afacerea". Toate acestea sînt de un nivel atît de scăzut, încît nu ne lasă inima să mai stăruim. Vom mai spune că, datorită acestor traficuri, își *făcea* de doi ani patruzeci de mii de franci pe an, ceea ce era totuși ceva pentru o fată care nu se sprijinea pe nimic. Deși eterosexuală, nu se căsătorise, pentru că nu avea nici o zestre. Era chiar fecioară. Dar atît de puțin, încît mai bine să nu mai vorbim despre asta.

Domnișoara de Bauret plătea celor două „momîi" cu aceeași monedă sentimentele pe care fiecare din ele le nutrea față de ea: animozitate domnului de Coëtquidan și simpatie domnului de

Coantré. Cu unchiul Elie raporturile erau de simplă cuviință. Cu unchiul Léon se pusese încă de mică pe un picior de familiaritate un pic protectoare, plăcută contelui. Înspăimîntat de un băiețaș, așa cum am văzut-o, instinctul speței biruia spaimele cînd era vorba de o fetiță. Nepoțica îi era destul de dragă și, ca s-o răsfețe, îi spunea Pinpin. În privința moștenirii, fusese mirat s-o vadă dezinteresată, neștiind că domnișoara de Bauret, căreia puțin îi păsa de banii care îi cădeau din senin pe cale familială, ar fi pus în mișcare toată mașinăria legii dacă cineva ar fi încercat să-i ciupească cinci sute de franci din *comisioanele* ei.

În vreme ce cei doi domni își beau, cu ea, cafeaua, domnul de Coantré dădea fetei ultimele vești privind moștenirea. În tot acest răstimp, domnul de Coëtquidan stătea cu nasul în ceașca de cafea ca să nu-și ridice nici ochii asupra nepoatei sale, pînă într-atît îi stîrnea mînia și-i răscolea fierea. După aceea, domnul de Coantré o duse în salon, unde șapte lăzi și cufere erau îngrămădite și-i spuse cu un aer de triumf :

— Mai sînt încă unsprezece sus...

— Atunci, strigă Simone, lungindu-i-se fața, știu că o să am de plătit !

— Ce anume ?

— Nota magaziei unde va trebui să le pun la păstrare. Cel puțin trei mii pe an...

Domnul de Coantré nu suflă un cuvînt. Nu la asemenea reacții ale inimii — sau mai bine zis ale pungii ei — se aștepta. Domnișoara de Bauret spuse apoi :

— Unchiule, îţi mulţumesc. Dăruindu-mi partea dumitale de moştenire ai făcut, cum se spune în ziare, un gest măreţ. Dar de ce dracu n-ai aşteptat să stăm de vorbă înainte de-a te apuca să bagi lucrurile în lăzi ? Sînt sigură că jumătate din conţinutul fiecăreia nu valorează doi bani şi trebuie dat telalilor...

(Impoliteţea domnişoarei de Bauret vă va cutremura.)

— Dar te-am anunţat ! Ţi-am scris că încep să împachetez !

— Ştii, eu nu mă simt în stare să citesc scrisorile lungi...

(Gîndindu-ne mai bine, credem că impoliteţea domnişoarei de Bauret nu va face pe nimeni să se cutremure : este chiar probabil ca nimeni să nu-şi dea seama că era nepoliticoasă.)

— Bineînţeles, reluă ea, nici vorbă nu poate fi să desfaci toate lăzile astea ! Ţi-ai dat atîta osteneală...

Şi ea îşi dădea foarte multă osteneală să fie amabilă. Fiindcă avea impresia că era foarte amabilă. Efortul pe care-l făcea îi schimonosea faţa.

Sperase că Léon avea să-i spună : „Ba da, pot să desfac totul. Nu-i nici o greutate !“ El spuse doar atît :

— Am făcut nişte liste în care sînt însemnate obiectele mai importante din fiecare ladă şi în dreptul lor am pus şi cifra cu care este numerotată lada. Aşa că, dacă vrei ceva, găseşti totul de îndată.

— Ştii, la verişoara Marte am tot ce-mi trebuie...

(Da sau nu, impolitețea domnişoarei de Bauret te face să te cutremuri ?)

Se uita la lăzi şi-i stătea pe buze să spună : „Nu vreau să-ți dau atîta bătaie de cap. Am să aduc un om şi să mai alegem din lucruri..." Dar nu îndrăzni : gîndul bietului unchi cînd va vedea cum se face vraişte din tot ce făcuse el cu atîta grijă, mai ales că o făcuse ca să-i dea ei toate lucrurile acelea, cu atîta mărinimie... Nu, nu era cu putință, mai bine plătea trei mii de franci. Cît despre domnul de Coantré, el ghicise dorința secretă a nepoatei sale. Dar se simțea la capătul mărinimiei lui. N-avea decît să deschidă lăzile dacă va avea curajul ; el nu se mai ocupa de nimic.

În cele din urmă, cu spiritul rapid de hotărîre de care dădea dovadă în privința lucrurilor „practice", domnişoara de Bauret decise să transporte toate lăzile într-o maghernită pe care o va lua cu chirie pentru o lună. Se va duce acolo cu cineva care s-o ajute, va face trierea şi va trimite la vînzare trei sferturi din ele. Dar cîtă bătaie de cap care ar fi putut atît de uşor fi evitată dacă momîia asta ar fi avut măcar de doi bani bun-simț !

Se pregătea să-şi ia rămas bun şi erau în vestibul lîngă scară cînd, de la etajul întîi, se prăvăli spre ei — răguşit, puternic, amplificat parcă de un microfon — unul din acele zgomote pe care oamenii le scot din gură după mesele îmbelşugate. (Delicatețea nesfîrşită a francezului de după

război nu ne îngăduie să numim acest zgomot pe numele lui.) Domnişoara de Bauret avu o tresărire şi, cu jumătate de glas, lăsă să-i scape, la rîndul ei, la adresa unchiului Elie, numele unui animal domestic, nume care, de obicei, este luat în nume de rău.

— Pentru *tine* a făcut asta, fii sigură, spuse domnul de Coantré. Are obiceiuri şi mai rele, dar pe ăsta nu. Fără îndoială a vrut să-ţi dovedească că nici tinereţea, nici eleganţa, nici banii tăi nu-i impun şi că nu se sfieşte de tine. Nu-i da atenţie : e un nenorocit. Să ieşim puţin în grădină. Am să-ţi spun ceva. Dacă rămînem aici ar reîncepe. Ar fi un adevărat bombardament.

Afară, se aşezară pe nişte scaune de fier atît de ruginite, încît păreau să fi stat o mie de ani în fundul mării.

— Micuţa mea Pinpin, îi spuse domnul de Coantré, nu-mi mai amintesc dacă ţi-am spus că, deşi am păstrat pentru mine, în principiu, mobila din camera mea, aveam de gînd să-ţi dau pianul.

— Nu ştiu dacă mi-ai spus, dar ştii... eu şi pianele...

— Da ? Cu atît mai bine, fiindcă trebuie să-ţi mărturisesc că nu mai am de loc bani. Mi-au rămas numai două sute de franci pînă la sfîrşitul lunii, cînd unchiul tău Elie îmi va plăti pensia. Aşa că m-am gîndit că aş vinde pianul. Sînt sigur că aş putea lua pe el pe puţin două sute cincizeci de franci. Dar cum avusesem de gînd să ţi-l dăruiesc, am vrut să-ţi cer voie mai înainte. Dacă-ţi face totuşi plăcere să ai pianul, nu vreau să te lipsesc de el.

— Nu cumva crezi că am să mă apuc să cînt dintr-o maşinărie ca asta ? Mă şi vezi pe mine făcînd game ! De altfel, dacă aş fi dictator, primul meu edict ar fi : „Oricine va fi găsit posesor al unui pian, cu coadă sau fără coadă, să fie împuşcat !" Păstrează-ţi deci maşinăria şi scoate din ea cît mai mulţi bani vei putea.

— Ah, Pinpin, eşti un ştrengar tare bun ! Ştii că în clipa asta mi-ai făcut un dar de două sute cincizeci de franci ? Fiindcă, totuşi, ai fi putut să-mi spui că ştii să cînţi la pian şi să primeşti instrumentul pentru a-l revinde...

— Două sute cincizeci de franci, asta face două sute patruzeci şi nouă de îngheţate de zmeură, spuse ea visătoare şi adăugă după o pauză : Şi una de fistic.

— Presimt că faci un sacrificiu foarte mare, spuse el jumătate serios, jumătate în glumă. Îi luă mîna şi i-o strînse cu solemnitatea cu care faci acest gest cînd vrei să arăţi că este o strîngere de mînă plină de semnificaţie, care n-are nimic comun cu strîngerile de mînă obişnuite. Fu surprins de dulcea prospeţime, aproape supranaturală, a acestei mîini de fată şi se întrebă dacă era cuviincios să prelungească plăcerea. Dar ea îşi retrase mîna.

— Eşti chiar atît de lipsit de bani ? îl întrebă ea. Cum se poate ?

Îi făcu pe scurt socoteala a ceea ce-i rămînea...

— Dacă într-o zi ai nevoie de ceva... Ştii că acum cîştig şi eu ceva bani...

Ochii domnului de Coantré se umeziră.

— N-aş fi crezut niciodată să ajung gata-gata să primesc bani de la nepoată-mea, spuse el. Ei bine, da, îţi promit că dacă într-o zi mă voi afla într-adevăr la capătul tuturor posibilităţilor — dar numai atunci — mă voi adresa ţie.

Creţuri concentrice i se săpară în jurul gurii şi cîteva clipe buzele i se strînseră, aşa cum se întîmplă la oamenii foarte, foarte bătrîni.

— E greu, ştii... murmură el.

Ea îşi feri privirea, se ridică şi se îndreptară spre poarta grădinii. El îi şopti :

— Uită-te pe furiş la fereastra unchiului Elie.

Îl ascultă. Din dosul jaluzelelor pe jumătate închise, bătrînul îi spiona. Cînd fata ridică ochii, domnul de Coëtquidan se trase înapoi.

— Te-aş întovărăşi puţin, spuse contele, dar îmbrăcat cum sînt (îşi arătă zdrenţele găurite), te-aş face de rîs.

— Ce importanţă are ? spuse ea cu o sinceritate absolută. Şi-i luă un fir de pe haine. O, femeile !

— Nu, nu...

— Dar de ce umbli îmbrăcat în zdrenţe ? Recunoaşte că-ţi face plăcere...

— E adevărat, spuse el, trecînd de la emoţie la jovialitate, ca un copil. E adevărat că mă simt mult mai la largul meu cînd umblu în zdrenţele astea. Cînd am haine curate, nu mai sînt de loc eu însumi.

— Ar fi păcat să nu mai fii dumneata însuţi, spuse ea, cu o obrăznicie voalată dar glumeaţă şi fără răutate.

— Scrie-mi, îi spuse el. Bineînţeles, nu-ţi cer să scrii de plăcere unui bătrîn îndobitocit ca mine. Dar ai putea măcar să-mi răspunzi. La ceea ce-ţi scriu eu. Chiar cînd este vorba de o informaţie importantă, de care am nevoie pentru Lebeau, nu-mi răspunzi niciodată.

— Nu pot să scriu, aşa sînt eu, spuse ea cu aceeaşi seriozitate cu care, mai adineauri, spusese : „Nu pot citi o scrisoare lungă".

O privi îndepărtîndu-se cu paşi mari, cu picioarele ei lungi pe vasta întindere a bulevardului, cotropită toată de soarele de iunie şi pe care autobuzele navigau ca uriaşe vapoare de călători pe o mare liniştită. Făcu semn unui taxi oprit în mijlocul străzii, cu mîna ridicată, cu călcîiele lipite, ca un *bandarillero* care cheamă de departe taurul ; automobilul, ca un val de spumă, veni să expire la picioarele ei.

Întorcîndu-se în casă, domnul de Coantré simţi o greutate în buzunarul drept al hainei. Băgă mîna în buzunar, găsi vreo douăzeci de pietricele ! În timp ce stăteau de vorbă pe scaunele din grădină, domnişoara de Bauret îi strecurase, ghiduşă, în buzunar, una cîte una, pietricelele culese de pe alee. Această copilărie îl încîntă pe domnul de Coantré şi barometrul său lăuntric arăta timp frumos cînd intră în camera lui ca să se dedea importantei îndeletniciri de a dormi pînă la orele cinci.

Cerem iertare de a fi vorbit despre domnişoara de Bauret cu o anumită emoţie, care nu are nici o legătură cu această povestire. Dar n-am izbutit să stăpînim acea emoţie.

După vreo trei luni, domnul de Coantré înaintase cu un pas. Domnul Octave îl recomandase directorului unuia din acele comitete „mondene“, în care, sub un pretext oarecare, se adună oameni îmbrăcați cuviincios care încearcă să-și deschidă un drum și unde, în schimbul unei sume de o sută de franci pe an, își închipuie că ar avea posibilitatea să-și facă *relații* — scop mărturisit de toți nătărăii din Paris. Escroci și oameni de lume, aventurieri și oameni serioși, chiar cu calități, se amestecă într-o ciorbă care nu face scîrbă nimănui. Comitetul în chestiune era un comitet monden de aviație, cu toate că zece din doisprezece membri ai săi nu puseseră niciodată piciorul într-un avion. Era condus de un domn aeromonden, care nu putea deschide gura fără să spună : „Prietenul meu Foch“... sau : „prietenul meu Painlevé“, sau „Aéro-Clubul unde sînt un personaj important...“ Acest om se gîndise că titlul de conte al domnului de Coantré ar putea stîrni admirația cîtorva proști. Îi făcuse deci următoarea propunere : nobilul conte să primească un fix de o sută de franci pe lună și douăzeci și cinci la sută procente din cotizațiile prostănacilor pe care i-ar convinge să se înscrie în comitet. Domnul de Coantré mai alerga și acum să pună sare iepurilor pe coadă.

Dăduse, mai de curînd, un anunț în *Action Française*, și domnul Octave îi oferise un altul în *Le Temps* : „Domn celib. cincizeci a. instr., sit. soc. bună, f. serios caută ocup. coresp. calit. sale. Pret. mod.“ Anunțul fusese dat pe numele familiei Mélaniei. Că Léon nu și-a dat seama

de absurditatea formulării anunţului este normal. Dar domnul Octave ! Ce să răspundem noi înăcriţilor care ne vor spune că unul la doi din oamenii ajunşi la situaţii înalte în societate este nu numai un imbecil, în sensul general al cuvîntului, ci chiar un om care nu pricepe absolut nimic în ramura lui de activitate şi care a izbutit prin mila lui Dumnezeu ?

În urma anunţului din *Le Temps* primi o scrisoare în care i se oferea o situaţie de douăsprezece mii de franci, cu condiţia ca el să aducă o sută douăzeci de mii. O altă scrisoare cu menţiunea *urgent* pe plic spunea cam aşa : „De ce să căutaţi o slujbă cînd, cu o sumă foarte mică, puteţi deveni proprietar ?" Urma o reclamă a unor constructori de vile cu un preţ convenabil. Veni apoi o scrisoare de la un liceu din împrejurimile Parisului. Se căutau supraveghetori pentru începutul anului şcolar : casă, masă, spălat şi două sute de franci pe lună (de trei sau patru ori mai puţin decît leafa unui lacheu, iată ce se oferea oamenilor cărora li se încredinţa tineretul francez). Domnul de Coantré, care ar fi primit cu bucurie să fie ajutor de hamal, se cutremură de ruşine gîndindu-se că ar putea fi aşa ceva.

Domnul de Coantré ar fi putut foarte bine găsi un loc de ajutor de muncitor la o întreprindere de ambalaj sau ceva asemănător. Dar ar fi trebuit ca cei cărora li se adresa ca să-l sprijine să ia gusturile şi dorinţele lui în serios, în loc să-i caute ceva în domeniile în care *ei* ar fi căutat dacă ar fi fost în situaţia sa. Ar fi trebuit, mai ales, ca el să ştie la ce uşă să bată.

Duhamel a scris o carte : *Oamenii părăsiţi.* Voia să vorbească despre oamenii din timpul războiului. Dar opt oameni din zece sînt părăsiţi şi în timp de pace, oricare ar fi situaţia lor socială, părăsiţi în lucrurile mici ca şi în cele mari. Există un avion pentru un anume oraş ? La ce oră sînt plecările ? Cum să găseşti un bărbat ? Ce să faci dacă vecinul tău are o sincopă ? În ce mănăstire să te retragi ? Ce se face pentru a apăra pe tineri de bolile venerice ? Ceea ce căutăm există întotdeauna undeva, ne aşteaptă. Dar întotdeauna aceeaşi neputinţă de a şti : unde să te adresezi ? Şi făpturile omeneşti ! La suspinele noastre, întotdeauna răspund undeva nişte suspine. Dar nu ştim unde şi nimeni nu ne-o spune şi rămînem cu setea nestinsă şi viaţa trece. A, nu ! Nu numai în război oamenii sînt părăsiţi ! Pare trivial ce spunem, dar trebuie s-o spunem : *lipsa de relaţii* este una din cele mai mari nenorociri ale societăţii.

Într-o a treia scrisoare pe care o primi, cineva îi spunea domnului de Coantré că putea să-i ofere genul de slujbă pe care o cerea. Dădea o adresă şi indica o oră. Dar, cînd veni momentul să se ducă acolo, îl plictisi atîta să se bărbierească, să se îmbrace (şi apoi omul acesta care niciodată nu putuse să se concentreze şi nici să aibă o continuitate în idei era atît de obosit de faptul că trebuise să mai repete în cîteva rînduri ceea ce el numea „mereu aceeaşi placă"), încît rămase în Arago. Reînviase în Coantré Triplepatte, din vremea cînd nu se ducea la vederi.

Scrise unei foste bucătărese a familiei, care se retrăsese în Vendée, la ferma unuia dintre copiii ei. Îi propuse să-i dea o sută cincizeci de franci pe lună (de unde avea să-i ia ? fără îndoială din buzunarul baronului) şi să ajute la munca cîmpului şi, în schimb, ea să-l găzduiască şi să-i dea de mîncare. „Vei avea în gospodărie două braţe mai mult", explica naivul. Femeia răspunse scuzîndu-se.

Între timp, scrisese din nou medicului-şef al spitalului, sub pretextul unei informaţii pe care i-o cerea, dar în realitate pentru a-i aminti de existenţa sa. Răspunsul pe care-l primi începea cu „Domnule". Fu atît de mirat, încît căută scrisoarea anterioară a medicului. Care începea cu : „Scumpe domn". Ce făcuse oare în ultimele trei luni ca să piardă simpatia acelui om ? Deprimat, şterse numele medicului-şef de pe carnetul său de adrese.

Era la fel ca în război : încercări de străpungere care nu izbutesc. Din acea clipă nu mai încercă nimic, convins dinainte de zădărnicia strădaniilor lui şi socotind, de altfel, că făcuse tot ce trebuia făcut, deci că era în regulă cu el însuşi, că osteneala titanică pe care şi-o impusese îi dădea acum dreptul să se lase în voia soartei. La rîndul lui, baronul se cuibărise în renunţarea de a-i mai căuta o situaţie. Mortificat în propriii săi ochi, se simţea diminuat şi în ochii lui Léon că nu izbutise ; eşecul lui putea arunca o îndoială asupra puterii sale. Totuşi, pentru că de fiecare dată cînd se vedeau, Léon îi spunea unchiului său că „se ocupa mereu"

de viitorul lui, şi domnul Octave îi spunea nepotului său : „Vorbesc cu toată lumea despre situaţia ta“, nici unul dintre ei nu se îngrijora peste măsură, unul gîndindu-se : „Bătrînul Octave nu mă va lăsa pe drumuri“ şi celălalt : „Pînă la urmă va găsi el ceva. Mai bine-l las să facă după capul lui. E un maniac. N-o să-i convină decît ce-şi va găsi el singur.“

Despre preocupările şi felul în care şi-a întrebuinţat timpul în acest al doilea trimestru al anului 1924, ne-am putea face o idee aruncînd o privire pe carnetul lui. Cu scrierea lui impunătoare, scriere de *şef*, nota de pildă :

> La 13 iunie — Eugénie (femeia de serviciu cu ziua) nu a venit ;

sau

> La 17 : Am plătit spălătoreasa : 88 de franci. Îi rămîn dator : 0,60 franci.
> I-am urat la mulţi ani Mélaniei.
> La 21 :
> L-am văzut pe (domnul) Octave. Mi-a spus : „Arăţi mai solid ca Pont-Neuf. Niciodată nu te-am văzut arătînd aşa de bine.“ Ei, poftim !
> La 26 :
> Mélanie îmi spune că Eugénie ne fură „vrăbii“ [1], pe care le ia într-un săculeţ anume pregătit şi pe care şi-l spînzură între picioare.

[1] Bucăţi de cărbune numite „capete de vrabie“.

Adeseori se ducea la societatea de gaz, la percepţie, la primărie etc. Cum se strecurau întotdeauna greşeli în detrimentul său în toate avizele de plată pe care i le trimiteau acele instituţii, şi cum aceste avize erau întotdeauna redactate cu ameninţări de pedepse înspăimîntătoare dacă nu plătea în următoarele trei zile, domnul de Coantré se şi vedea cu gazul închis sau cu sechestru şi nu avea linişte decît după ce se explica cu glas răstit cu funcţionarii respectivi, care-şi băteau joc de el fiindcă luase în serios ultimatumul tipărit. Ar fi putut să telefoneze, dar nu telefonase în viaţa lui şi, de altfel, nici nu ştia că se poate telefona din orice cafenea.

Alteori, îşi potolea neliniştea îndeletnicindu-se cu grădinăritul, îndeletnicire de predilecţie. Grădinăritul lui era însă un soi de parodie de horticultură, mărginindu-se la smulgerea buruienilor, la tunsul arbuştilor şi a peluzei şi la tăierea gardurilor vii. Era şi aceasta o nevoie de nimicire ca şi cea din viaţa lui. E drept că şi dacă te uiţi la grădinarii profesionişti, îi vezi şi pe ei tot timpul tăind cîte ceva.

Dar cea mai mare plăcere a domnului de Coantré era acum să doarmă. Din totdeauna îi plăcuse să se tolănească pe pat în timpul zilei. Uneori, lua un creion şi o hîrtie şi căuta să-şi noteze idei privind îmbunătăţirea situaţiei sale materiale : el numea asta *a schiţa planuri.* De cele mai multe ori, stătea fără să facă nimic, gîndindu-se : „La ora asta oamenii sînt la muncile lor ; trebuie să facă tot soiul de lucruri la oră fixă“. Stătea cu gura întredeschisă, ca şi

cînd ar fi vrut să-şi arate mai bine starea de destindere. Dar, în ultima vreme, cînd se întindea astfel, adormea şi lucrul acesta ajunsese pentru el un fel de ideal : să doarmă cît mai mult cu putinţă după-amiază. Pînă într-atît încît să-i comande Mélaniei de preferinţă mîncăruri grele, fasole, păsaturi, pentru ca digestia să-l adoarmă sigur. Se trezea pe la orele patru căscînd ca şi cînd somnul i-ar fi făcut somn, cu ochii înceţoşaţi, cu cutele pernei imprimate pe obraji şi spunîndu-şi : „Ah, s-a mai dus una !“ După hotărîrea luată de a pleca din bulevardul Arago, „omorîrea zilelor ajunsese cea mai mare fericire a lui“. În fiecare zi trăgea cu creionul o linie peste ziua din calendarul din portofel, din graba de a ajunge mai repede la data plecării. Uneori era atît de nerăbdător încît, spre ora prînzului, ştergea ziua în curs, ca şi cînd ar fi şi fost încheiată. Pe urmă, pe la şase, simţea o nouă mulţumire, fiindcă se apropia sfîrşitul zilei. La orele nouă era în pat.

Cîteva zile după scena cu domnişoara de Bauret, domnul de Coantré vînduse cu patru sute douăzeci şi cinci de franci pianul, unui negustor din cartier. Cele patru hîrtii de o sută îl uluiseră, dar baronul îi spusese că ar fi putut vinde instrumentul cu o mie sau o mie două sute de franci : un Pleyel ! Léon, tot atunci, se hotărîse să vîndă şi tot soiul de nimicuri : porţelanuri desperecheate, vase vechi de flori, galerii de sobă, fierărie de tot soiul. De ciudă că se lăsase tras pe sfoară cu pianul, ridică preţul în mod absurd, cerînd două sute de franci chivuţei pe care o

chemase. Femeia pufni în rîs dar, dîndu-și seama cu cine avea de-a face, îi spuse pentru a-l lingusi : „Tare șmecher ești în afaceri, domnule de Coantré !" Léon se umflă în pene, dar nu renunță la preț. Chivuța îi oferi patruzeci de franci. El o străfulgeră cu privirea și-i spuse scurt :

— Pleacă !

— Hai, cincizeci pentru dumneavoastră...

— Pleacă ! Nu m-auzi ?

Chivuța coborî scara bodogănind : „Conte e ăsta ? Conte de Coate-Goale !"

Domnul Elie auzise tot din camera lui și mormăia de bucurie : Hrr... hrr... ca un bursuc în cușcă, cînd îi aduci mîncarea. Astfel se manifestau la Léon accesele lui de mîndrie, neașteptate și surprinzătoare în tot marasmul său, ca niște gheizere pe o mare liniștită. A doua zi, se duse la o altă negustoreasă de vechituri dar, ajuns în fața prăvăliei, nu îndrăzni să intre și-și continuă drumul. Se întoarse, se opri, se uită în vitrină, dar nici de rîndul acesta nu putu să se biruie și să intre. Întors acasă, aruncă pe fereastră unul cîte unul, în grădină, obiectele pe care ar fi putut să le vîndă, apoi cu lopata și cu grebla, le prefăcu în țăndări.

Tot în acele zile primi o scrisoare de la Bourdillon.

„Scumpe domn, vreți să treceți pe la mine într-una din zile ? Chiar de pe acum mă grăbesc să vă aduc la cunoștință că trista afacere care v-a frămîntat atîta vreme este pe cale de a fi lichidată satisfăcător. Binevoiți etc."

După ce citi scrisoarea, chipul i se întunecă şi făcu o adevărată criză de nelinişte. „Prevăd ceva foarte rău", ca un ţăran căruia i se arată cerul limpede : „Nu-i semn bun pentru mîine", sau ca o jună nevricoasă, pe un vapor care i se pare că înaintează mai repede ca de obicei : „Înseamnă că fugim ca să scăpăm de furtună."

De la scena pe care am descris-o, dintre domnul de Coantré, Bourdillon şi Lebeau, domnul de Coantré bătuse mereu drumul la notar. Acţiuni trebuiseră să fie vîndute, operaţie care luase mult timp din pricina chiţibuşăriilor bine ştiute şi care oferiseră contelui nostru un grandios prilej să tremure iar. Fără să mai punem la socoteală alte sîcîieli de acest soi, a căror relatare ne-ar plictisi în primul rînd pe noi şi care ar fi şi de prisos fiindcă cititorul trebuie să-şi fi făcut o idee îndeajuns de limpede despre reacţiile domnului de Coantré în materie bănească.

Deci, în această după-amiază de iulie, Bourdillon îi aduse la cunoştinţă domnului de Coantré că nu mai erau de îndeplinit decît cîteva mici formalităţi şi nu mai era nevoie decît de prezenţa domnişoarei de Bauret pentru a se proceda la încheierea operaţiunilor ; puteau deci fi liniştiţi, fiind puţin probabil să mai survină din nou ceva.

Ieşind de la notar, domnul de Coantré se duse la baron ca să-i dea vestea cea bună. După douăzeci de minute de conversaţie, domnul Octave de Coëtquidan îl rugă să-l ierte o clipă ; avea de spus ceva lui Papon. Cînd se întoarse, nu schimbară nici zece replici, şi scoase brusc din buzunar un plic pe care-l dădu lui Léon.

— N-am uitat că în 13 este ziua ta de naștere. Ține. Cu asta ai să-ți poți cumpăra o jucărie de toată frumusețea.

Se făcuse roșu ca racul. Adăugă numaidecît ca să curme orice mulțumire stînjenitoare :

— Ai văzut noua cafenea care s-a deschis alături ? Măsuțele au umbrele colorate, impresionează plăcut ochiul. Nu mai știu ce să născocească etc.

La ieșire, domnul de Coantré deschise plicul și găsi, cu o carte de vizită pe care baronul scrisese, fără nimic altceva, doar data nașterii nepotului său, o hîrtie de cinci sute de franci. Ajunse pe trotuar aproape zburînd de fericire.

Parizieni, pariziene, voi cu viața voastră înnebunită de luptă, amară și surmenată ! Dar, în acest 11 iulie, Parisul își încetinise ritmul. Oamenii aveau să plece peste trei săptămîni și, în gînd, și plecaseră și nu mai făceau nimic, ca acei conțopiști care, la orele unsprezece fără cinci, pun jos condeiul și încetează lucrul, fiindcă trebuie să plece de la serviciu la unsprezece și jumătate. Cu cei cinci sute de franci în buzunar picați din senin, și fericit că necazurile cu Lebeau se sfîrșiseră, domnul de Coantré încercă un sentiment foarte nou pentru el : o silă categorică și adîncă de a se întoarce numaidecît în bulevardul Arago. În loc de a se duce să ia autobuzul la gara Saint-Lazare, cum obișnuia să facă, se îndreptă spre bulevarde, bucurîndu-se ca niciodată de tot ce vedea, ca și cînd le-ar fi văzut pentru prima oară.

Oamenii care stătuseră încruntaţi pînă la ceasurile şase pentru că *time is money*[1] acum pierdeau, hoinărind, tot timpul pe care-l cîştigaseră folosindu-se de taxi-uri, de secretare, de stenodactilografe. Printre trecători erau şi francezi — de loc frumoşi — (să trecem peste asta) şi franţuzoaice, cu aspect mediocru (fiindcă foarte puţin „femei"), dar bine îmbrăcate şi deseori plăcute. S-ar spune că, la noi, bărbatul a fost făcut din coasta unei femei ; femeia are toate privilegiile. Printre aceşti francezi, curgea drojdia tuturor naţiunilor de care francezii aceştia nu erau de loc stingheriţi, nedîndu-şi măcar seamă că era o drojdie. Din loc în loc, aşa cum craterele lasă să ţîşnească lava din adîncuri, „maşinile vorbitoare" din cafenele serveau drept mijloc de slobozire — deci de uşurare — a falselor sentimente, a falsului patetism şi a falsului sublim din inima gloatei. De altfel, în orice domeniu, tot ce se oferea pe aceste bulevarde era fals, în epoca noastră cel puţin, *singurul* lux fiind autenticitatea. Magazinele expuneau „bronzuri" găunoase şi şiraguri de „perle" de o sută de franci ; vînzătorii ambulanţi vindeau „ceasuri" de zece franci, „parfumuri" care erau doar apă de trandafir, „stilouri" care nu erau stilouri ; la cafenele se serveau oranjade în care nu existau portocale, siropuri de migdale în care nu existau migdale ; gramofoanele cîntau bucăţi pe care compozitorii lor

[1] Timpul înseamnă bani (engl.).

mai că nu le-ar mai fi putut recunoaşte ; băncile afişau cursuri fictive, marile ziare ştiri născocite de la un capăt la celălalt, fotografii măsluite, rezultatele întîlnirilor sportive, rezultate hotărîte mai dinainte ; la cinematografe se dădeau filme în care nu exista *nici o* deosebire de talent, vrem să spunem de ne-talent, între steaua multimilionară şi ultima dintre figurante. Aşa ceva era specific Parisului ? De loc. Dar pe malul Senei, toate aceste lucruri îşi aflau o mare tradiţie. Lucrările jucate sau cîntate şi felul de a fi jucate şi cîntate de secole dovedeau că la noi nu este socotit frumos decît ceea ce e fals şi că numai falsul place. Într-o piesă reprezentată la Paris în veacul trecut, păstorul spunea păstoriţei : „Iarba e udă. Aşază-te pe haina mea." Fusese de-ajuns această singură frază pentru a face să cadă piesa. Ea exprima un sentiment adevărat, firesc şi generos. Lucrul acesta fusese socotit naiv şi domnul burtă-verde nu poate suporta naivitatea [1].

Domnul de Coantré înainta curajos printre oameni. De un an de cînd tot bătea străzile, alergăturile încoace şi încolo îl vindecaseră. Nu mai era cuprins de ameţeală. Şi apoi, cele două surprize plăcute de adineauri îi dădeau o mare siguranţă de sine. Era mulţumit şi mîndru ca un cîine care se plimbă cu un os mare în dinţi.

[1] Actorul, însoţit de fluierăturile şi batjocurile dezlănţuite de această replică, a fost nevoit să părăsească scena *cu haină cu tot*, de unde a rămas şi cunoscuta zicală (N.A.).

În jurul cîntăreților care behăiau romanțe, dactilografele se schimbau la față, plutonierii, uitînd de respectul datorat gradului lor, plîngeau ca niște viței. Erau două soiuri, foarte deosebite, de vînzători ambulanți : cei care voiau să vîndă și cei care nu voiau să vîndă. Cei care voiau să vîndă turuiau adevărate descîntece ca să uluiască pe cei ce se opreau în jurul lor, pentru a le stîrni un fel de extaz mistic, în care să fie în stare să cumpere cu patruzeci de bani un pieptene care se găsea cu douăzeci în toate bazarurile. Descîntecul era alcătuit dintr-un lanț de cuvinte între care nu trebuia să se strecoare nici cea mai mică tăcere, de teamă că, datorită acestei tăceri, cumpărătorul să nu-și regăsească mințile și s-o rupă la fugă ; de aceea omul nostru ticluia dinainte fraze care să poată fi furișate în cel mai mic gol : „Știți, am eu învîrteala mea..." sau : „Mie, puțin îmi pasă, ce, eu l-am făcut ? Le-am furat !" La gîndul că omul poate într-adevăr le furase, gloata din jur se lumina la față ; omul devenea dintr-o dată foarte simpatic. Pe domnul de Coantré acești negustori ambulanți îl interesau prea puțin. Ochea în grămada celor ce se îmbulzeau în jurul lor femeile tinere și, strecurîndu-se pe lîngă ele, își umplea nările cu mirosul părului lor, miros, în general, plăcut la pariziene, chiar cînd sînt din popor și neîngrijite. Nu-i așa că o astfel de purtare pare de necrezut din partea domnului de Coantré ? Ca s-o înțelegem trebuie să privim înapoi.

În juneţea sa, domnul de Coantré se iubise cu spălătorese, cu croitorese, cu slujnicuţe, cu prostituate, manifestînd o preferinţă deosebită pentru lăptărese. Ceea ce îl aţîţa mai mult ca orice era un pantof scîlciat sau un ciorap prea larg, şi o femeie pe care o vedea intrînd într-un birt unde se mînca cu 1,25 franci (aur), putea fi sigură că-l va cuceri : cu una de teapa ei nu trebuia să-şi dea nici o osteneală. Petrecea de minune cu ele, din toate punctele de vedere, dar de iubire nici vorbă. Zece ani a ţinut-o aşa. Pe vremea cînd se pasionase de aparatele de mărit, făcuse cunoştinţă cu o fată de optsprezece ani, a cărei mamă văduvă ţinea un chioşc cu bomboane, limonadă, napolitane etc., pe Boulevard de Vincennes. Fata i se dăruise fără nici o greutate. Era slăbuţă şi cu gusturi simpluţe, foarte uşor de satisfăcut. La început, fata nu-l făcuse să guste decît o plăcere mijlocie ; avea însă în ea ceva blajin, dulce, care-l atrăgea. Curînd, acea dulceaţă luă ceva luminos. Apoi felul ei de a se alinta, nevoia de a-i sta mereu ghemuită în braţe, gestul de a întinde obrazul, cu ochii închişi, pentru a fi sărutată — ea sărutînd foarte rar — mereu parcă un pic amorţită. De loc inteligentă, minte greoaie, încruntînd sprîncenele ca să priceapă un lucru. Dar cîtă drăgălăşenie, încredere, siguranţă, dezinteresare. Şi atît de fină, cu obrazul ei puţin japonez (semăna cu actriţa Maria Leconte), atît de bine crescută, atît de deosebită de celelalte, atît de „mică infantă" ! Domnul de Coantré începuse

s-o iubească din toată inima. După zece ani de senzualitate pură, descoperea *cealaltă categorie* a senzualității, amestecată cu afecțiune. Oricît de minunată ar fi categoria senzualității pure, cealaltă este raiul în comparație cu slăvile. Nu există nici o măsură comună între ele.

Într-o zi, Mariette plecă cu mama ei din Paris la Lyon, unde urma să rămînă toată vacanța mare. De la Lyon îi scrise o singură dată și nu mai răspunse la scrisorile pe care i le trimitea post-restant. Ducîndu-se atunci și el la Lyon, o căută și singur, și prin niște prieteni. Cele două femei părăsiseră hotelul fără a lăsa vreo adresă. Întors la Paris, găsi chioșcul redeschis, cu o nouă proprietăreasă. Nu mai auzi vorbindu-se de Mariette.

Peste cîteva săptămîni, s-a dus din nou la Lyon. Tot în zadar. Căutările sale nu ajungeau la nici un rezultat fiindcă pițigoiul acela plin de dulceață era, ca nouă din zece fete sau băieți de vîrsta ei, un monstru de prefăcătorie, de șiretenie și de minciună față de mama ei, care nu bănuia niciodată nimic. Iar el se temea să n-o compromită.

Rămăsese obsedat de amintirea ei. Amintire care otrăvea totul, ca un nor întins peste toată viața lui. „O ființă doar lipsește și totul e pustiu" [1]. Cît de adînc afla Léon ce înseamnă acest lucru ! Acum dezgustul, sila, da, sila de trupuri

[1] Vers binecunoscut din *Lacul* lui Lamartine.

și de ființe — chiar de cele mai delicioase — fiindcă o pierduse pe aceea pe care o iubea, era sentimentul lui cel mai plăcut. De trei-patru ori mai scrisese la Lyon, aruncînd de fiecare dată o scrisoare mai mult în abis ; se tot ducea în parcul de la Vincennes, rătăcind cu un cuțit în inimă, sorbind cu privirea aleile pustii, ca și cînd puterea și concentrarea dorului lui ar fi putut smulge din atmosferă și sili să se întruchipeze forma care-i era dragă.

Patru luni se perpelise astfel, într-un puț de melancolie, cu toată viața sentimentală și sexuală secată de această amintire, neavînd energia nici să folosească toate mijloacele privind pe Mariette (s-o caute printr-un detectiv particular sau cu ajutorul poliției), nici să se-ntoarcă cu hotărîre spre necunoscut și să încerce atîtea femei cîte ar fi fost nevoie pînă ce ar fi găsit-o pe cea care să-i convină. Își dădea seama că-i trebuiseră zece ani și vreo șaizeci de femei ca să nimerească una care să trezească în el acea minunată duioșie, de care acum i se părea că nu se mai poate lipsi. În ritmul acesta, cîte încercări infructuoase și obositoare, cîte călcări cu stîngul înainte de a întîlni o făptură la fel de izbutită, cîte triste caricaturi ale paradisului pierdut !

Se afla în această stare de prăbușire cînd se produse și falimentul cu aparatele de mărit. În năuca sa disperare, pornise pe străzi și culesese la întîmplare pe prima venită care, în întuneri-

cul nopţii, îi păruse mai atrăgătoare, dar care la lumină îl îngheţase. O noapte întreagă, femeia aceea nesăţioasă, sau care găsise la Léon ceva ce o înnebunea, îl strînsese în braţele ei, se scălîmbăiase ca o maimuţă obscenă pe trupul lui inert, dăruindu-i larg deschisă gura cu dinţi stricaţi, de care el şi-o ferea mereu pe a lui, acoperindu-i faţa cu sărutări, cărora el nu le răspundea, năclăindu-l cu sudoarea ei lipicioasă, înverşunîndu-se ca el să răspundă, nemişcat ca o piatră, încordat de antipatie şi de scîrbă. Puţin după aceea plecase la Chatenay.

Într-o pustietate ca cea de la Chatenay trebuia să te stăpîneşti. Ar fi putut să dea din cînd în cînd o raită la Paris, şi să-şi facă de cap. Dar îl opreau două raţiuni : să găsească o a doua Mariette i se părea din ce în ce mai mult un miracol, la care nu trebuia să se mai aştepte, iar ultima lui noapte „de dragoste", pe drept cuvînt infernală, îi amintea, cutremurîndu-l, peste ce putea să dea în încercările sale de a găsi miracolul. Acum nu mai avea nici bani, dar nici asta n-ar fi fost o piedică : un bărbat găseşte întotdeauna ceva bani ca să se culce cu o femeie. Dar, pe lîngă toate celelalte, la Chatenay domnul de Coantré începuse să se îmbrace ca un cerşetor şi să nu se mai spele. Curînd, gîndul de a se apropia de o femeie a început să trezească în el împotriviri hotărîtoare : să se îmbrace ! Să se spele ! Să-şi dea osteneală ! Să facă pe cuceritorul ! Ce chin ! Lucrul în

sine, desigur, i-ar fi fost plăcut. Dar trebuia plătit cu prea multă bătaie de cap. Şi nu merita atîta oboseală.

Abstinenţa lui se prelungi astfel douăzeci de ani. Este oare cu putinţă ? ni se va spune. Tineretul îşi închipuie că mănăstirile adăpostesc grozăvii. Noi credem că mănăstirile adăpostesc, cu unele excepţii, o mare linişte a trupului. Cu cît iubeşti trupeşte mai mult, cu atît îţi creşte pofta. Dimpotrivă, dacă te abţii cu totul (cu condiţia să nu fii în plin clocot al vîrstei şi să te fi înfruptat pe săturate) pofta dispare : organele adorm şi mai apoi se atrofiază.

Chiar dacă ar fi cunoscut între timp multe alte femei şi chiar dacă ar fi iubit pe una din ele cum o iubise pe Mariette, tot n-ar fi încetat să-i rămînă credincios. Credinţa în dragoste nu constă în acte, ci în sentimente. Crezi că poţi fără nici o primejdie smulge zgaiba unei mici zgîrieturi şi o smulgi. Dar cîteva ceasuri după aceea, rana reîncepe să sîngereze. După douăzeci de ani, de cîte ori se gîndea la Mariette, domnul de Coantré tot mai sîngera : rămăsese tot vie în el. Timpul nu folosise la nimic. De pildă, fără să o fi visat niciodată, în cursul celor zece ani care se scurseseră de la dispariţia ei (nici măcar în timpul legăturii cu ea), după aceea, o dată pe an, cu o regularitate tainică, ea i se înfăţişa în vis. Treaz, era rar să treacă mai mult de două zile fără să se gîndească la ea şi fără ca viaţa lui să se facă tăcere, iar el să se adîn-

cească în părerea sa de rău. Mariette odihnea în străfundul ființei lui cu ochii închiși, fața aceea pe care îi plăcea s-o întindă, astfel, sărutării lui. O nimica toată readucea acel chip la suprafață.

VII

În seara aceasta, pe bulevarde, iată-l așadar pe domnul de Coantré înfiorat, ca cineva care ar adulmeca adierea largului. Cu împachetatul isprăvise, cu moștenirea era pe punctul de a isprăvi. Al doilea odgon, din cele ce-l țineau legat de țărm, fusese dezlegat. Unul cîte unul și celelalte aveau să fie desprinse : va fi purtat pe ape spre un necunoscut pe care, în inconștiența sa, și-l închipuia în culori trandafirii. Cînd se strecoară pe lîngă femei nu se mai gîndește de loc să aibă o aventură. Mai întîi pentru că rufăria lui nu este proaspătă, apoi pentru că nu are nici un chef. Ceea ce ar dori (de altfel, destul de nelămurit), este să stea de vorbă cu o femeie plăcută, să știe unde s-o caute (poate) într-una din zile, s-o pună să-i povestească lucruri din viața ei. Mai tîrziu, s-ar putea — mai știi ? — chiar ca... La urma urmei are cinci sute de franci în buzunar, nesperați. O sumă care îți cade din senin poate fi risipită, fără să-ți înrăutățească situația...

Domnul de Coantré mergea pe marile bulevarde, ţinîndu-şi mănuşile într-o mînă, ca Dioclețian sceptrul de împărat (nu mai erau faimoasele mănuşi de doliu ; erau nişte mănuşi din piele galbenă, roase, dar în buzunar avea o pereche nouă, de bumbac, pe care o luase cu el ca s-o pună la domnul Octave şi o scosese după vizită ca să n-o tocească degeaba). Cu cealaltă mînă strîngea la piept dosarul moştenirii: Bourdillon îi dăduse înapoi toate hîrtiile de care nu mai avea nevoie. În faţa ziarului *Le matin*, băietandri şi oameni în toată firea, curgîndu-le bale din gură sau aproape, de surescitare, cercetau nişte tabele pe care erau afişate rezultatele etapei Turului Franţei şi însemnau nume pe nişte carnete soioase. După o campanie de presă de trei săptămîni, toţi ar fi acceptat fără să clintească urmările celor mai dezastruoase negocieri pentru Franţa. Dar în seara aceasta, le ieşeau ochii din cap pentru că un francez era din nou în fruntea clasamentului. Domnul de Coantré, lac de sudoare, se aşeză pe o bancă. Cum să nu asude ? În afară de scurtă (nu renunţase la palton decît o lună după ce nimeni nu-l mai purta), era încotoşmănat ca în timpul iernii, chiar şi cu jiletca de lînă. Domnul de Coantré văzuse desigur în vitrinele magazinelor jiletci mai subţiri. Dar cum purtase întotdeauna şi în timpul verii jiletci de flanelă, continua şi acum s-o facă şi credea că asudă fiindcă era cald, cînd în realitate asuda fiindcă era îmbrăcat ca în timpul iernii.

Cea mai mare parte dintre parizieni, de altfel, se aflau în situaţia lui. Stăteau ţepeni pe bancă în hainele lor de iarnă, şi chiar cu jiletca acelor haine ; gulere scrobite, manşete scrobite, pălării, cravate, ace de cravată, brelocuri, inele, ghete cu nasturi, chiar şi măsuri. Îşi făceau vînt şi exclamau : „Ce căldură !" Erau douăzeci şi două de grade. Poate sub harnaşamentul lor le era într-adevăr cald, dar preferau să se sufoce decît să rişte să fie luaţi drept altceva decît ceea ce erau : nişte burghezi a căror livrea era tocmai acel harnaşament. Poate exclamaţiile : „Ce căldură !" nu erau decît o simplă formulă de politeţe la adresa vecinilor lor, tot atît de lipsită de semnificaţie şi de consecinţe ca tainicul *ala-bala-portocala* al fetiţelor.

Fiindcă un băieţaş care vindea ziare îl îmbie, cumpără şi el unul. De trei luni nu mai citise un ziar. Dar în seara asta voia să reia un pic contact cu viaţa. Informaţiile îl plictisiră. Cînd îi căzură însă pe pagina anunţurilor, ochii începură să-i strălucească. Existau deci oameni care căutau alţi oameni. Ce importanţă avea că erau căutaţi să frece parchetul sau să spele vasele la bucătărie ! Erau cereri şi răspunsuri. Ce uşor i se înfăţişa deodată totul !

La terasa unei cafenele, o femeie stătea singură la o masă. Oarecare. Dar tînără. Se instală şi el la masa vecină.

Oamenii beau nişte lichide galbene, verzi, portocalii, care păreau foarte bune. Domnul de Coantré nu fusese niciodată un băutor şi, de altfel, de douăzeci de ani, nu mai cunoştea decît

vinul roşu de masă. Nu ştia nici măcar cum li se spunea acestor băuturi atît de frumoase. Luat pe neaşteptate, ceru o cafea cu lapte.

Cînd se uită la femeie, aceasta îi susţinu privirea. Cînd îl privea ea, el întorcea capul. Nu se îndoia că-i atrăsese atenţia şi încrunta uşor sprîncenele, pentru a-şi da un aer mai bărbătesc. Totuşi, după cîtva timp, cînd ea se ridică, el rămase pe loc. Avea toată seara înaintea lui ! Se gîndi că trebuie să fie dezamăgită că nu se luase după ea şi se simţi măgulit.

Treceau, un chip mat de femeie, un chip lucios de bărbat. Bărbaţii aveau la buzunarul de la piept un stilou şi uneori şi un creion automat ; numai la Paris se poate vedea aşa ceva ; francezii sînt toţi cugetători. Treceau elevi de la Saint-Cyr, în uniformă, lăsînd în urma lor, ca preoţii, o dîră de antipatie ; femei pe care tinereţea şi rochiile lor frumoase le făceau să semene cu nişte prăjituri vii ; adolescenţi palizi, cu picioare subţiri, cu păr blond de fată, cu chipuri serbede pe care era întipărită acceptarea. Un domn bătrîn, curăţel, (şi care aducea la înfăţişare cu domnul de Coantré) avea într-un coş medalii sfinţite şi poze ale Sfintei Tereza, pe care pretindea că le vinde şi le şi *vindea* poate consumatorilor din cafenele. Toată această lume, tivită în penumbră cu aur anemic de soarele în asfinţit, nu oferea un spectacol neplăcut. O mare parte din toţi acei oameni dădeau impresia de a avea o minte vioaie, de a fi aproape inteligenţi ; cea mai mare parte din chipuri păreau caracteristice : fiecare îşi avea ideile lui proprii asupra

lumii, asupra propriei sale persoane. O singură trăsătură era comună tuturora : lipsa de mîndrie.

În domnul de Coantré se înfiripă un proiect senzațional : acela de a cina într-un restaurant și de a se duce apoi în Montmartre. În Montmartre, a cărui bazilică apărea, în fundul străzilor laterale, ciudat de aproape, ca și cum ai fi putut ajunge cu mîna la ea. O, nimic mai mult decît o plimbare ! Nu va trece dincolo de Bulevardul Rochechouart și se va întoarce acasă la ora zece. Se ridică și, de la primul oficiu poștal, trimise domnului Elie un pneumatic : se întîlnise cu vechiul său camarad de pension — *pensioanele noastre* — Max de Bastaud, și domnul de Bastaud, „văduv" în acea lună iulie, îl invitase să ia cina cu el la restaurant. Domnul de Coëtquidan să se culce deci fără să-l mai aștepte. (Lui Léon de Coantré îi era întotdeauna foarte ușor să mintă.)

Luă un autobuz care să-l ducă mai aproape de Montmartre, coborî după cîteva stații și se îndreptă spre nord, printre lucruri întunecate pînă în străfundurile lor. La Paris, totul este negru, dar nu acel negru *voit* (stilul negru al Spaniei), ci de negrul murdăriei : casele cenușii, hainele cenușii, chipurile cenușii, sîngele cenușiu. Era șapte și jumătate. Picolii de la cafenele, acum că soarele apusese, ridicau coviltirele de pînză ale teraselor. În cadrul ferestrelor deschise, oamenii care stăteau la aer se detașau pe fundalul negru al încăperilor, ca figurile străvechi pe fundalul negru al tablourilor. Masa de seară făcea să se ivească pe fiecare acoperiș un mic spiriduș de

fum care se scălîmbăia pe cerul la fel de fără culoare ca şi chipurile.

Ajunse la scuarul din Place d'Anvers. Oamenii şedeau pe bănci lipiţi unul lîngă altul, ca muştele pe o rană. În faţa acestei mulţimi şovăi, pe urmă intră în scuar şi se aşeză pe o bancă în faţa unui nume desenat de vîrful unui baston pe pietriş : Gaston. O, Gaston, fii oblăduitor nobilului nostru conte ! Pe banca cea mai apropiată şedea o femeie tînără, o drăgălaşă nevăstuică. Citea un roman neruşinat sau stupid — mai bine zis : şi una şi alta — fiindcă, din cînd în cînd, rîdea pe furiş. În acele momente, ar fi fost mai uşor accesibilă. Vecinul ei de bancă era un bătrîn izraelit (pălărie tare şi papuci). Domnul de Coantré se gîndi că de îndată ce bătrînul va pleca, se va duce el să se aşeze lîngă nevăstuică.

Pe celelalte bănci, lucrătoare, cu semne albăstrii pe porţiunea durdulie a braţelor — semne pe care şi le făcuseră singure, în glumă — coseau de zor, dar ridicînd tot timpul ochii de pe lucru, încredinţate că toată lumea se uita la ele. Mamele îşi ridicau şi ele ochii de pe lucru ca să vadă ce făceau odraslele lor neastîmpărate. Vecina domnului de Coantré era o fetişcană frumoasă. Cosea cu degete roşii şi lucii ca nişte crevete. Muşca dintr-un corn şi domnul de Coantré simţea parfumul cornului mestecat. Din cînd în cînd, fetişcana punea picior peste picior, alteori scotea cîte un oftat. Şi alte fetiţe se foiau în jurul lui, fugărindu-se şi scoţînd ţipete ca rîndunelele în septembrie. Aerul era nemişcat. Totuşi frunzele platanilor, mai sensibile, se mişcau tot timpul ca

nişte oameni văzuţi de departe care se agită pe băncile unei arene. Şi mirosea a copil, adică a pui de pisică.

Domnul de Coantré ar fi vrut să intre în vorbă cu fetişcana de lîngă el — fără nici un gînd rău — s-o întrebe ce model de broderie lucra, cîţi ani avea, dacă tatăl ei nu murise în război. Dar nu îndrăznea. Trebuia să recunoască că nu mai avea acea faimoasă *dezinvoltură Coantré* care, în tinereţea sa, făcuse atîta rîcă Coëtquidanilor. „Sînt ca alergătorii ciclişti — îşi spuse el. Dacă mi-aş lua avînt, totul ar merge bine. Dar am nevoie ca cineva să mă lanseze." Adineauri, pe bulevarde, avusese iluzia că, pe înserate, ar fi avut o îndrăzneală care-i lipsea cînd soarele scălda încă totul. Acum era pe-nserat şi dădea vina pe lumea care se îngrămădea încă în scuar : într-o jumătate de ceas, seara avea să coboare, scuarul să rămînă liber, şi el să-şi recapete siguranţa de sine.

Vrăbiile dădeau din coadă, vibratile, în praf, ca şi cînd ar fi cunoscut aceeaşi desfătare pe care noi o aflăm în apă : vrăbii capitaliste, atît de grase încît guşa le reţinea la pămînt sau aproape ; nu le mai lipsea decît un lanţ de ceas pe deasupra. Un ucenic cu mîinile cenuşii îşi plimba frăţiorul dînd pentru a zecea oară tîrcol scuarului, pentru ca să doarmă în noaptea aceea ca trăsnit şi să nu mai trezească pe tata şi pe mama la două dimineaţa, ca să le ceară să-i cumpere o trotinetă. Şi, ca întotdeauna, în jurul băncilor, mucoşii, săracii de ei, erau pradă bateriilor electrice pe care avuseseră nenorocul să le aibă

drept mame. „Nu pune mîna !" — „De ce ?" — „Nu trebuie să pui mîna pe nimic." Copilul (cu un pantalonaş atît de scurt încît ţuţuflica scotea nasul de sub răscroială) încerca altceva. „Te rog să nu alergi !" — „De ce ?" — „D-aia !" Copilul căuta altceva. „Joacă-te, idiotule ! Nu te-am adus aici ca să stai proţap ca un tont !" Copilul încerca ceva. „Ce joacă e asta ? Haide, găseşte ceva !" Copilul găsea altceva. „René, n-auzi ce-ţi spun ? Joacă-te ca lumea, altfel !..."

Deodată, bătrînul izraelit, care şedea lîngă nevăstuică, se ridică şi plecă. „Trebuie să mai aştept o clipă, îşi spuse domnul de Coantré. Să schimbi banca, aşa, dintr-o dată, ar putea părea cam ciudat..." Trecu un moment. „Haide. Altfel îmi va lua altcineva locul." Dar i se părea că de pe toate băncile toţi ţineau privirile aţintite asupră-i, că schimbarea de bancă avea să pară suspectă şi ridicolă. Atunci se hotărî să facă mai întîi ocolul scuarului. Dacă locul va fi tot liber cînd se va întoarce, va însemna că este un semn al destinului. (Cu alte cuvinte, voia să dea o şansă eventualităţii că nu-i mai rămînea nimic de făcut.)

Ajuns la jumătatea ocolului, constată că locul continua să fie liber. La zece metri de bancă se repezi pe picioarele lui scurte : prea tîrziu. Un muncitor cu obraji veştezi tocmai se aşeza lîngă nevăstuică.

Domnul de Coantré se aşeză pe un scaun la cîţiva paşi de ei. Recunoscu că se dovedise sub propriul lui nivel. În douăzeci de ani, maşina

ruginise, limba îi înţepenise de atîta muţenie, voinţa i se lăbărţase de atîta neîntrebuinţare.

Acum, că îşi împlinise datoria, lumina se urca înapoi la cer ; abia dacă mai zăbovea pe acoperişuri. În vîrful coloanei sale înalte, Victoria din scuar reţinea soarele doar pe părţile ei nobile : pe frunte, pe cască, pe aripi. Scuarul se golea. Şobolani mari, cărora liniştea începea să le dea curaj, alergau cu paşi mărunţi de la un răzor la altul. Pe banca pe care stătuse domnul de Coantré mai înainte nu mai rămăsese decît o fetiţă care se juca singură ca o pisică cu propria ei coadă (fără îndoială, nu se putea duce acasă, fiindcă mama ei plecase în oraş cu cheia). O bătrînă ciugulea o chiflă pe care o ţinea în geantă, ca să nu se vadă că mănîncă ; chifla constituia toată cina ei. Lîngă nevăstuică, muncitorul fuma, fuma, cum fumează un bărbat care nu are ce să mănînce, sau un tuberculos din popor care fumează „pentru a se împiedica de a tuşi". Orice om normal ar fi dorit să înjunghie trupul care se pusese de-a curmezişul între el şi celălalt corp şi să-l vadă prăbuşindu-se ca o cortină ce cade ; dar domnul de Coantré nu se gîndi nici o clipă la aşa ceva ; îşi spunea doar : „Ce brută !" În cele din urmă, nevăstuica se ridică şi plecă. Domnul de Coantré o urmări de departe, după ce-şi încheiase vestonul, ca să pară mai subţire şi mai corect. Nevăstuica mergea îngrozitor de repede. Domnul de Coantré nu ştia de loc ce i-ar spune dac-ar ajunge-o din urmă ; nu ştia nici măcar dacă avea chef s-o ajungă. Credea că mai curînd nu avea chef. Cînd se în-

credință că nu mai era nici o speranță s-o poată ajunge, atît de repede mergea, se puse în viteza a patra, știind bine că nici un caz de forță majoră nu-l va sili să îndrăznească. Distanța între ei se mărea tot mereu, cu toată osteneala pe care și-o dădea. La un moment dat, renunță. „Ce sînt eu de vină ? De zburat nu pot să zbor !"

Descheindu-se la haină, simți o mare satisfacție, spunîndu-și că trebuie să cineze. Toate aventurile lui din după-amiaza aceasta îi dăduseră o foame cumplită.

Dar de cum intră într-un restaurant de zece franci, fu răpit la vederea unei chelnerițe drăgălașe și, fără să se mai gîndească și să se uite mai bine la ea, își reținu locul și se duse să se spele pe mîini, lucru pe care, intrînd, nu avusese de loc intenția de a-l face. Cîtă grație firească ! Blondă, cu nasul puțin în vînt, cu un strop de pudră, cu buzele abia făcute și servind pe toți prăpădiții aceia cu același aer de încîntare cu care ar fi dansat un balet, zîmbind la cel mai neînsemnat cuvînt, întredeschizînd puțin buzele de fiecare dată cînd se apleca spre un mușteriu, ca și cum mișcarea de a se apleca înainte, umflîndu-i-o puțin, i-ar fi întredeschis gura. Dar esența adîncă a farmecului ei se datora poate a tot ceea ce era clasic în acest farmec : avea un corp franțuzesc din secolul al XVIII-lea ; simțeai cu emoție în el continuitatea rasei ; nu putea s-o cheme altfel decît Manon. Și la acest cap, la acest trup fermecător, mîinile ei care se apropiau de tine

cînd te serveau ! Mîini ? Nu. Nişte labe roşii, umflate, crăpate, cu unghiile negre, mîini care curăţau farfurii, rîcîiau resturi sleite, mîini care goleau şi spălau maţe — mîini înfricoşătoare. Domnul de Coantré nu o slăbea din ochi. Dar — atît de drăgălaş zîmbitoare cu toţi — nu se purta faţă de el întru nimic mai cald decît faţă de ceilalţi. Léon ieşi din restaurant fără ca măcar să fi încercat să intre în vorbă cu ea. Fiind sigur că o putea găsi oricînd ar fi vrut, de vreme ce ştia că acolo lucra, putea să guste fără remuşcări dulceaţa iluziei că se abţinuse.

Îşi scurtase chiar cina pentru că era atîta lume încît unii aşteptau în picioare ca să se elibereze o masă. Domnul Elie ar fi comandat dintr-adins un fel mai mult. Domnul de Coantré, jumătate din bunătate, jumătate din iritare, se lipsi de cafea.

Dacă domnul de Coantré ar fi luat, în locul unei cine uşoare, o cină mai suculentă — să înlăturăm ipoteza că ar fi şi băut mai mult ca de obicei — s-ar fi putut ca tot ce a urmat după-masă să se petreacă cu totul altfel. Cine nu ştie în ce măsură cursul existenţei noastre poate fi schimbat de un act făcut în stare de beţie ? Dar foarte puţini ştiu că cineva obişnuit, de pildă, să mănînce la un restaurant de şase franci, este ameţit după o masă de douăzeci de franci.

Cu cîtă părere de rău murea ziua ! Era nouă trecut şi noaptea încă nu coborîse cu totul ; de trei ceasuri se tot lălăia. Vitrine, lampadare fuseseră aprinse în semiobscuritate, lumini emoţionante care păreau să spună nopţii să se grăbească,

fiindcă pretutindeni picioruşe mici băteau nerăbdătoare scîndurile sau pămîntul, femei care aşteptau să se facă întuneric ca să fie fericite. Curînd domnul de Coantré ajunse pe bulevardul Rochechouart şi de îndată îl regăsi aşa cum îl lăsase acum nouăsprezece ani. Bălticica sălcie, stătută, a „plăcerilor" pariziene rămăsese mereu aceeaşi.

O zgaibă, o lepră de murdărie acoperea casele, faţadele caraghioase, demodate ale „cabaretelor", copacii sărăcăcioşi, figurile clorotice şi apatice, mîinile fără viaţă, bătrînicioase, uscate ca nişte frunze moarte, trebuind să miroasă a întuneric şi a muncă, gurile cu dinţi fără culoare, cu siguranţă „guri de umbră" ; părea că totul dospise în noroi sau în funinginea care cădea din cer. Posturi de radio, nu se mai ştia de unde, răspîndeau în valuri un soi de vărsături muzicale, ca şi cînd toţi cei care mîncau în restaurante s-ar fi apucat să verse „la unison" un fel de sirop de nalbă fără nume, fără sex şi fără vîrstă, muzică de raiuri păgîne, bună să danseze după ea cu încetinitorul umbrele pe pajiştile de dincolo de mormînt. Nu era nici o zvîcnire vitală nici spre bine, nici spre rău în această gloată în care pînă şi tinereţea nu era tinereţe. Nimic instinctiv, nimic viguros şi nici măcar firesc în această tălăzuire de chipuri de fete, în care cei mai bărbaţi dintre bărbaţi, ei înşişi, se ucideau între ei cu arma femeilor : masa aceea lipsită de sînge era o colcăială de viermi albi într-un frunziş. În faţa unui asemenea spectacol, orice om sănătos nu putea scoate decît un singur strigăt : ori Isus

Cristos, ori Sardanapal, dar aşa ceva, nu! Balzac spunea că Parisul este „un imens şancru" : impresia era mai curînd a unei imense plăgi albe. Şi reflexele roşii ale firmelor electrice, pe trotuare, s-ar fi spus că erau sîngele scurs din trupuri. De aceea chipurile erau atît de cadaverice. Trecînd prin dreptul aleii Rachel, erai izbit de o adiere de aer şi de miros de copaci venită din cimitirul Montmartre, ca şi cînd singura viaţă existînd printre aceşti vii era numai cea trimisă de morţi.

Şi numai din pricina urîţeniei şi a laturii nesănătoase a acestor făpturi, plăcerea, însăşi dragostea luau înfăţişarea viciului ; dacă este adevărat că există viciu, nu în cutare act privit în sine, ci cînd dorim şi ne este ruşine de dorinţa noastră, ştiind că obiectul ei este nedemn : singura definiţie acceptabilă a cuvîntului *viciu.*

Domnul de Coantré mergea pe sub copacii aleii din mijlocul bulevardului, ţinînd mai departe în mînă mănuşile şi strîngînd cu cealaltă dosarul moştenirii mamei lui. Se uita cu plăcere şi haz la barmanii, livizi ca nişte fantome, şi la băieţii care străjuiau la intrare, găligani în uniforme strălucitoare de colonei pomeranieni, la nemţii atletici în smoking şi la kabilii cu umbrele, stînd toţi la pîndă, aşteptînd nu se ştie ce resturi, ca nişte rechini care, împrejurul unui vas, aşteaptă să vadă dacă le mai pică ceva. Se încrucişa cu femei de stradă. Domnul de Coantré elimina din nădejdile sale pe toate cele care erau prea bine îmbrăcate, cu aceleaşi cuvinte din popor : „Nu-i de mine". Urmări pe una care se opri la un

chioșc unde se trăgea la țintă. Femeia puse pușca la umăr și pac! pac! nimeri drept la țintă cu amîndouă loviturile ; domnul de Coantré se depărtă nemulțumit. Urmări pe o alta care se opri în fața unui halterofil. Apropiindu-se de ea, nu prinse decît un singur cuvînt pe care-l spunea omului de alături de ea : acel cuvînt era „bani" ; domnul de Coantré se îndepărtă. Greșea însă, fiindcă cei adunați în jurul halterofilului meritau să fie priviți. Unul din doi nu se uita la gimnastul de bîlci ; privea la dreapta, la stînga, îndărătul lui ; pentru motive numai de el știute, nu se interesa decît de vecinii lui.

În fața tuturor acestor femei, domnul de Coantré își spunea : „Or fi ele bune toate, dar după cinci minute ce să mai fac cu ele ?" Își simțea trupul îngreunat și leneș (atît de monstruos și de greu și de neputincios), percepea fizic greutatea burții sale, subțirimea picioarelor, îngustimea umerilor, a spatelui său adus, lipsa de expresivitate a privirii, enormitatea capului său, mărit și mai mult de pălăria groasă de iarnă. O prostituată care i-o luase înainte lăsă să cadă cîțiva bănuți în șapca unui cerșetor adormit. Fu atît de mișcat încît se luă după ea, trecu drumul în spatele ei și ajunseră pe o stradă lăturalnică. În chiar acel moment, domnul de Coantré observă că șiretul pantofului său se desfăcuse. Se plecă și zăbovi mult să-l înnoade, lîngă (nu-și îngăduia să calce pe ea) o inscripție mare cu creta, întinsă pe toată lățimea trotuarului : *Isus Cristos este singurul vostru prieten.* Cînd se îndreptă din șale, femeia dispăruse. Asta și așteptase.

Era atît de obosit încît, de fiecare dată cînd se urca pe un trotuar, scotea un fel de icnitură, luîndu-şi elanul şi tîrîndu-se ca un cal slăbănog care sare peste un obstacol (ţi se părea că auzi şaua scîrţîind). Se aşeză pe o bancă şi-şi scoase pălăria, dar o vrabie îi făcu numaidecît o murdărie pe cap ; se simţi izgonit şi o luă din loc. Pentru că lipsa de vitalitate face tot atîta sete ca surplusul de vitalitate, intră într-un bar în faţa staţiei metroului Pigalle şi ceru o limonadă, ceea ce arată că devenise inventiv, fiindcă în cafeneaua de la marile bulevarde nu se gîndise la limonadă. Ar fi putut de mult să se răcorească un pic luînd o îngheţată sau cumpărîndu-şi nişte peltea de nalbă la barăcile bîlciului din Montmartre. Dar cei douăzeci de ani de izolare făcuseră din el contrariul unui copil : nu poftea la nimic. Şi apoi, gîndul de a cere o îngheţată stîrnea în el un fel de nelinişte prin faptul că trebuia să intre într-un local de noapte.

În bar văzu, singură la o masă, o fată, şi de îndată simţi că se petrecea ceva nou cu el. De ce renunţase cu atîta uşurinţă la celelalte ? Acum ştia : pentru că nu-l mişcau îndeajuns. Fata asta îl emoţiona adînc. Ochi negri frumoşi, palidă ca Simone de Bauret, o vinişoară lungă pe tîmplă : o mică pasăre de noapte, cu siguranţă. Se aşeză la singura masă liberă, despărţită de a ei de o altă masă ocupată.

Acum simţea că ceva trebuia să se întîmple.

După un moment, ca să-şi dea importanţă, deschise dosarul şi se prefăcu că citeşte. Să reprezinte ceva pentru ea ! S-o poată face să ghi-

cească că era plin de gînduri bune pentru ea ! Acum înțelegea de ce *atîția* bărbați și femei își puteau găsi sufletului hrană în acest cartier atît de dezamăgitor : fiindcă și ei și ele piguleau numai ceea ce ei înșiși aduceau, și fiecare avea ceva pe inimă. Pentru toate aceste făpturi, atîtea fericiri erau cu putință. Biete chipuri năpăstuite, lipsite de frumusețe : dar fiecare din ele avea puterea de a dărui bucurie tot pe atît cît o figură olimpiană. Și umbra Parisului, atît de dulce, în cearcănele ochilor...

Îndărătul donzelei, frunzișul luminat al copacilor se profila într-un verde foarte palid pe cerul nocturn, albastru și limpede ca cerurile din Orient. Linii incandescente brăzdau acest cer albastru : firele electrice ale tramvaielor, înroșite de reflexul firmelor luminoase, stacojii. Pe fațada caselor întunecate, cîteva ferestre mai erau încă luminate ca niște ochi de faguri de miere. Deasupra unui imobil sordid, o stea pe obrazul nopții. Pînă și în Montmartre erau stele !

Își întoarse încă o dată privirea spre ea și găsi că era vrednică de a fi iubită. (Entuziasmele acestea ale lui nu duceau niciodată prea departe.)

O văzu adresîndu-se chelnerului și mișcarea pe care o făcea din umeri cînd spunea *nu* semăna cu aceea a Simonei de Bauret.

Una din plăcerile adevăraților bogătași este să dea a crede că ar fi săraci. Gîsculițele care la restaurant strîmbă cu dispreț din nas dacă te văd cu o cămașă de douăzeci și doi de franci — dacă ar ști ele ! Dar domnul de Coantré acum

suferea de faptul că era sărac. Nu era conştient de ce şi nu datorită unui raţionament care i-ar fi amintit că nu avea bani. O simţea după mici amănunte, care nici nu erau dovezi de sărăcie : după unghiile lui prea lungi, după mirosul care se strecura pe sub guler de la jiletca lui de flanelă slinoasă, după mirosul acru şi fad rămas pe mîini de la prosopul de la toaleta restaurantului (prosoapele acelea care au stat ude prea multă vreme), după pata uscată de pe reverul hainei, după părul prea lung de pe ceafă (măcar îi ascundea clătita groasă de om de cincizeci de ani pe care pielea i-o făcea între păr şi guler).

Forfota crescu pe stradă. Văzu la un ceas că se făcuse miezul nopţii. Fără nici o şovăire, hotărî să mai rămînă. Ce avea să spună mîine în Arago ? Ei, o să vadă el !

Se gîndea că, dacă masa ocupată dintre el şi fată s-ar libera, n-ar îndrăzni niciodată să se mute la acea masă. Aceeaşi înfrîngere ca în scuarul Anvers. Nădejdea lui era că ea va pleca. Afară ar opri-o fără sfială.

Efebi suspecţi, dacă nu chiar neîndoielnici, veniră să bea la tejghea. Partea de jos a obrazului lor era buhăită de alcool. În toată înfăţişarea lor, numai ceafa, rămasă ca de copii, mai avea oarecare prospeţime. Mîncau sandvişuri ţinîndu-le cu amîndouă mîinile şi rupînd cu dinţii din ele, aşa cum trag căţelandrii dintr-un hartan. Domnul de Coantré se străduia ca repulsia pe care i-o inspirau să fie manifestată în toată expresia lui ; o desfăşura ca pe un mîndru stindard. Dacă unul dintre ei s-ar fi urcat într-un tramvai pe care-l

aştepta nobilul conte, nobilul conte ar fi aşteptat tramvaiul următor.

Două puşlamale cu ochi de şobolani şi cu guri vindicative şi ofticoase începură să se insulte în faţa tejghelei sau, mai curînd, unul îl insulta pe celălalt care nu spunea nimic, prefăcîndu-se că lua totul în glumă. Domnul de Coantré fu fericit cînd plecară. Omul acesta care, de atîtea ceasuri, dovedise cu prisosinţă că „nu era un bărbat“ (aşa cum spun meridionalii şi arabii, şi expresia este foarte frumoasă), mai găsea în el destulă mîndrie ca să sufere văzînd că cineva, chiar de-o astfel de teapă, se lasă insultat fără să răspundă.

Tăcutele raite, date agale, de escadrilele de sergenţi de stradă ciclişti puteau fi interpretate în mod diferit : sau ca o ameninţare (amintind întrucîtva de zborurile de noapte ale avioanelor deasupra Parisului) sau, dimpotrivă, ca o garanţie, dovedind prin prezenţa lor tutelară că totul este în regulă cînd se face trafic cu cocaină, cînd se pun la cale trimiteri de carne albă la Buenos Aires, cînd fetiţe se prostituează, cînd fiecare are o armă prohibită în buzunar etc.

În bar intră o femeie de ultima speţă. Vocea ei răguşită, înfiorătoare, părea să iasă din partea cea mai morfolită a făpturii ei şi se potrivea de minune cu tot ce spunea : nimic care să nu fie dezgustător. Se vedea că bărbaţii care-i vorbeau o dispreţuiau dar că ea nu-i dezgusta. Puteai dori acest monstru şi să rămîi un om *nor-*

mal — un om normal şi moral, un tată de familie care poate fi martor în justiţie şi căruia toată lumea îi strînge mîna.

După ce se lîlăi cîtva timp prin bar, lupoaica îl descoperi pe domnul de Coantré, îl privi îndelung, pe urmă se apropie de masa lui şi se sprijini de ea în mîini. Astfel că el îi putu vedea unghiile negre, buzele de două culori, ca îngheţatele (trandafirii pe partea dinăuntru, roşii de fard pe partea dinafară), îi simţi răsuflarea mirosind a cartofi prăjiţi (atîta doar îi fusese masa de seară ?)

— Dai ceva de băut, cocoşelule ?

— Nu, spuse domnul de Coantré scuturînd capul şi ţinînd ochii aplecaţi pe una din foile din dosarul său, cu o expresie de mare răutate.

— De ce ? întrebă ea, cu un fel de nevinovăţie.

— Pentru că am treabă, lucrez, spuse el, arătîndu-i hîrtiile. Scosese un creion şi, pentru a-şi da şi mai multă importanţă, scria la întîmplare cuvinte fără şir pe marginea hîrtiei. Fără îndoială, aţinîndu-i pe hîrtie, ochii lui fuseseră izbiţi de cuvîntul *renunţare*, fiindcă cuvîntul acesta stăruia mereu printre cele pe care le scria în neştire : „renunţare... renunţare..." Ştim că se renunţase mult în afacerile doamnei de Coantré (culmea era că de fiecare dată cînd renunţa, tot ea trebuia să plătească pentru a avea dreptul de a o face).

— Lucrezi... murmură ea cu un aer pătruns. La ce lucrezi ?

— Sînt gazetar și trebuie să-mi dau articolul în noaptea asta, răspunse el cu glas tare, foarte mulțumit că stăpînul barului afla astfel motivul pentru care își prelungise atîta șederea în local. Haide, lasă-mă...

— Răule ! spuse ea lovindu-l cu palma peste braț, așa cum fac între ele elevele, fetele din provincie și „verișoarele".

Femeia plecă și domnul de Coantré își întoarse privirea spre mititica de alături. Atunci — dar care dintre cei doi fu cel care începu ? — își zîmbiră.

Era unu și jumătate. Domnul de Coantré, devenit gazetar, ceru să i se aducă toc și cerneală și începu să copieze la întîmplare pagină după pagină din dosarul său. Perechea de la masa vecină, care îl despărțea de fata singură la masă, plecă. Bineînțeles, el nu se clinti. Dar se întreba dacă mititica înțelegea că el aștepta ca ea să iasă. Și-și dădea seama că era slabă nădejde s-o facă să înțeleagă.

Lupoaica se întoarse. De cîte ori se uita la domnul de Coantré începea să fredoneze, ca și cînd de la el i-ar fi venit firicelul de muzică. Domnul de Coantré simți că se va lega iar de el. Și copia, copia mereu (pînă și factura dricarului).

„Pentru înmormîntarea corpului răposatei doamne contese de Coantré, deschiderea cavoului familiei, curățirea interiorului, așteptarea și primirea corpului, aj..."

Simți că se oprise în fața mesei. Cu capul aplecat, strînse pleoapele pe jumătate în așteptarea

loviturii, scriind febril : „...ajustare, ghintuire, coborîre, așezare și izolare a unei pardoseli cu marmură de Chassignelles de 0,05 verif. cu două retezări cu ferăstrăul..."

— Tot nu ți-ai terminat de scris gugumăniile ?

El nu răspunse și-și făcu buzele pungă. Fără să se sinchisească, femeia luă o filă din dosar și citi cu aerul ei etrusc de îndobitocire :

— Moștenire...

El se ridică și-i smulse hîrtia.

— Moștenire ! Atunci nu ești gazetar, ești portărel ! Storci oamenii de bani !

Cunoaștem *gheizerele* domnului de Coantré. Din ajun, de la șase seara, nu mai fusese *bărbat*. Deodată deveni bărbat. Femeia aceea avea poate peștele ei care pîndea pe undeva și care avea să se repeadă la el. Se gîndi, într-o străfulgerare, și la această eventualitate dar trecu și peste ea. Ne mirăm uneori că sînt descoperiți capi de familie, mai fricoși decît luna, înjunghiați pe pragul unui bîrlog de ultima speță. Ca și domnul de Coantré, la un moment dat, vor fi trecut și ei peste orice, lipiți de pasiunea lor ca fierul de magnetul care biruie.

În picioare, domnul de Coantré se adresă barmanului :

— Ce-nseamnă asta ? Nu pot fi lăsat în pace ? Am de lucru, eu trebuie să-mi cîștig pîinea.

(De îndată ce mințea, domnul de Coantré își regăsea toată siguranța.)

— Ei, ei, Coquinette, interveni barmanul, nu vrei să lași în pace clienții ? Vrei să te dau pe ușă afară ?

Domnul de Coantré se așeză la loc și întoarse privirea spre fata occitană. Ochii li se întîlniră iarăși și iarăși își zîmbiră. Ai lui spuneau fără cuvinte : „Vezi cîte îndur pentru tine? Hai, pleacă odată, proastă mică, și am să ies numaidecît după tine !"

Se aplecă apoi din nou peste filele dosarului și continuă să copieze :

„Închiderea cavoului, lustruirea încheieturilor, preț... 380".

Copie încă multă vreme, pironit la masă, spunîndu-și că va rezista pînă la capăt, că în cele din urmă fata o să se ducă să se culce ; de altfel, nici măcar nu era obosit și nu i era nici somn, într-atît îl galvaniza dorința. În bar, nu mai intrau acum decît clienți rari, care jucau zaruri în cornete. Afară, continuau să alunece tăcute raitele domoale ale sergenților de stradă cicliști. Dacă ar fi avut un pic de umor, domnul de Coantré ar fi ieșit și le-ar fi spus : „Domnilor sergenți, scoateți, vă rog, afară din bar pe greierița asta mică, fiindcă înăuntru nu am curajul să intru în vorbă cu ea. Dar pe stradă... las pe mine !" Însă nici așa ceva nu-i putea trece prin minte.

Lupoaica se întorsese iar. Acum se tocmea într-un colț cu doi muncitori de noapte. Unul din ei spunea : „Zece franci, pentru amîndoi..." și ea : „Nu, nu, cincisprezece franci..." Pe urmă se auziră sărutări zgomotoase de prostituate (mult zgomot pentru nimic) și bărbații băură cele șapte boli capitale din gura destinsă ca un cauciuc. Domnul de Coantré copia într-una. La două și

jumătate, stăpînul barului și chelnerul începură să mănînce. Totul petrecîndu-se ca în familie. Stăpînul servi pe chelner ; domnul de Coantré se simți înduioșat : ah, oamenii ăștia din popor etc. În clipa aceea intră un bărbat care se duse drept la masa fetei singure și se așeză. Părea să fie comisionar într-un local de noapte sau poate muzicant, cu pantaloni și jiletcă neagră, cu guler scrobit și nod de cravată negru, cu haină mov, găurită în coate. Vorbiră în șoaptă. Domnul de Coantré se stocși, se chirci, se făcu mic, mic de tot, ca o muscă lovită care se strînge cînd moare.

După două minute, bărbatul și fata ieșiră împreună, fără ca ea să fi aruncat o singură privire domnului de Coantré, care auzi înălțîndu-se în el acea muzică patetică pe care o aud bărbații cînd o necunoscută care i-a emoționat iese pentru totdeauna din raza privirii și a vieții lor.

Își strînse hîrtiile și o porni la întîmplare. Da, nu se gîndise de loc că fata putea aștepta pe cineva. Era totuși la mintea cocoșului, dar mintea lui nu fusese în stare să prevadă nici măcar așa ceva. La fel cum nu știuse ce consumație să ceară în cafeneaua de pe marile bulevarde.

Se făcuse trei fără zece : sfîrșit de noapte cînd oamenii devin, pe de o parte mai îndrăzneți și, pe de alta, mai puțin pretențioși, dîndu-și seama că ceva se sfîrșește fără ca ei să fi găsit ceea ce doreau. Prin mijlocul pieței Pigalle, bărbați se plimbau în sus și în jos ; bărbați care așteptaseră, căutaseră sau pîndiseră toată noaptea. Vagabonzi dormeau pe bănci, evocînd imagini de soldați morți sau un fel de indigenat francez.

Adolescenţi cu sprîncenele încruntate stăteau sprijiniţi în coate la intrarea metropolitanului, ca nişte divinităţi ale somnului, rezemate de un mormînt. Unele femei rătăceau încă, epave azvîrlite înapoi, pe ţărm, de noapte ; nu erau mai urîte decît cele care găsiseră muşterii ; poate, însă, că, dimpotrivă, ieşeau pentru a treia oară în noaptea asta, ca un cal de picador care, împuns de două ori, este scos pentru a treia oară. Toate fugiseră de domnul de Coantré ca apa care-ţi fuge printre degete. Şi el le pierduse pe toate numai din vina lui. Gîndul acesta nu trezea însă în el nici o amărăciune. Cîtă bătaie de cap i-ar fi dat ! Şi apoi, se vede că era mîna destinului. Opri un taxi şi o porni spre Arago.

Dar cînd fu în maşină şi simţi că fiecare învîrtitură a roţilor îl îndepărta de acele locuri pline de virtualităţi, i se păru că i se smulge cîte o fîşie de carne care, în sfîrşit, se rupea. Bălţilor de lumină roşie de pe trotuare, le urmară bălţi de lumină palidă : moartea urma vieţii. Era îngrozitor să se întoarcă în dărăpănătura aceea, printre morţi, (unde nu-l aşteptau nici măcar scrisori) cu mîinile şi cu inima goale. Cînd coborî din taxi pe largul bulevard pustiu, avu o strîngere de inimă. Un puternic miros de frunzişuri proaspete îl învălui ; dar bucolicului Léon, la ceasul acesta, nu-i mai ardea de frunzişuri : avea nevoie de făpturi vii. Maşina plecase. Îndreptîndu-se spre poarta casei, văzu peste Parisul din centru cerul trandafiriu care făcea stelele aproape nevăzute, cer încălzit tainic de luminile oamenilor sau de amintirea acelor lumini şi deschis la cu-

loare, în trupul mare și negru al nopții, cum deschise la culoare sînt palmele negrilor. Atunci simți că nu putea intra în casă așa, că trebuia să mai încerce ceva, că trebuia să morfolească pînă la capăt noaptea și că numai cînd se va întoarce în plin fapt al zilei, va însemna că noaptea i-a spus nu. Și acest om plin de spaime, trecînd încă o dată dincolo de el însuși și de ele, porni la întîmplare, prin împrejurimile ghilotinei [1], de-a lungul zidului sinistru al închisorii, prin inima nopții.

Pe Avenue d'Orléans, cotigile hurducate, ca telegile de munte, ale cerșetorilor ce adunau gunoaie și zdrențe, cu felinare bolnave și o biată gloabă, aveau o înfățișare jalnică de mizerie care mirosea a Orient. Măturătorii desenau ca niște jucării mecanice arcurile lor de cercuri regulate pe trotuare. La Porte d'Orléans, o singură cafenea era deschisă. Se așeză pe terasa pustie, nădăjduind nelămurit ceva, ceva pe care în străfundul lui nici nu-l mai aștepta.

Nu era în el propriu-zis tristețe. Ca și în ziua în care scrisese cîteva scrisori ca să-și găsească o situație și cînd avusese impresia că făcuse tot ce era de făcut, la fel și acum avea impresia că datoria fusese împlinită, că era iar un semn al destinului, că nu trebuia să iasă din cochilia sa. Lucrul de care se temea acum cel mai mult era ca o fată frumoasă să nu-și facă apariția în

[1] În acel cartier, în fața închisorii de pe bulevard se făceau execuțiile capitale publice.

cafenea. Ar fi trebuit iarăşi sau să sufere că nu îndrăznea sau, dacă îndrăznea şi se prindea, să se vîre în nişte complicaţii nemaipomenite. „Renunţare... renunţare... renunţare..."

Aţipi, strîngînd mai departe la piept dosarul pe care mîinile sale asudate făcuseră o pată slinoasă.

Cînd se trezi, din noaptea acum mai palidă ieşeau fără încetare mogîldeţe venind dinspre periferie, muncitori negri cu traiste mici şi încălţări pline de noroi uscat de trei luni ; şi primele două lucruri pe care le făceau zilnic, înainte de a lua metroul erau : să intre să bea ceva şi să-şi cumpere ziarul. Toată regiunea de sud-est, dinspre Arcueil, era cufundată în întuneric, fără nici o singură lumină. Era zona locuită de italieni, arabi şi evrei. Dar la ceasul acesta, prin întuneric, ea evoca ceva tainic şi destul de înfricoşător, ceva aducînd cu *no man's land*-ul văzut din primele linii de tranşee, pustia Saharei zărită din ultima aşezare omenească africană, largul oceanului văzut din port. Din întunecimile acestui larg, ţîşnea uneori, iluminat ca un vapor, un autobuz gol, în plină viteză, ieşind de la depou.

Se iviră zorii, cerul luă culoarea pernod[1]-ului. Domnul de Coantré stătea afară, la măsuţă, cerînd cafea cu lapte după cafea cu lapte, cornuri, un sandviş, ţigări, fumînd ca un şarpe : ah, măcar astea erau lucruri reale ! Cînd se aşezase — dărîmat — la acea masă, o oboseală fără

[1] Rachiu de culoare gălbui-roşiatică.

nume îl strivea, una din acele oboseli care-ţi apasă pe stomac, care-ţi dau senzaţia că ai să verşi. Acum toate aceste fericiri compensatoare (cafea, tutun, faptul că şedea pe un scaun, că moţăise) îl înviorau. Ceasul acela de revărsat al zorilor cuprinde în el, la oraş, tot necunoscutul şi toată nădejdea zilei care începe. Zorile şi apusul : cele două momente citadine care sugerează aventura. Dar domnul de Coantré nu mai aştepta nimic şi era mulţumit să nu aştepte nimic.

La şase şi un sfert, o mare revărsare de oameni fu înghiţită de gura staţiilor de metro. Era într-adevăr o lume a bărbaţilor, lumea dinaintea zorilor şi aceea a zorilor : tot oraşul, la această oră, era al bărbaţilor, ca un oraş din Orient. Lucrul acesta nu-l stînjenea pe domnul de Coantré. Dimpotrivă, i se părea că sentimentul care-l îmboldise toată noaptea se purifică şi devine firesc. Se întreba dacă, din capul locului, cartea nu fusese greşit tăiată, dacă ceea ce el căutase mereu nu era, înainte de orice, un contact cu oamenii din popor. Şi dacă, după un vechi tipic burghez, nu găsise alt mijloc de a se apropia de aceşti oameni decît apropiindu-se de femeile de rînd.

Cînd, la orele şapte, văzu ridicîndu-se la marginea oraşului primele coloane de fum ale uzinelor, se simţi emoţionat : unii oameni munceau cînd atîţia alţii nici nu se treziseră încă. Îşi aminti de atelierul lui Levier şi al lui de la bariera Tronului şi cît era de stînjenit cînd, întorcîndu-se de la vreun chef, la cinci dimineaţa,

în trăsură descoperită — smoking, umbrelă, camelie la butonieră — întîlnea primii muncitori cu tîrnăcopul pe umăr şi cînd plăcerea şi munca se încrucişau, la fel de supte la faţă... Cît despre femeile întîlnite de-a lungul acelei nopţi, era satisfăcut recunoscînd că le dorise. I se părea de ajuns faptul că socotise că ar fi fost destul să întindă mîna ca să le şi culeagă. Astfel, noaptea ce se sfîrşise începea să se transfigureze în mintea lui. Avea impresia că lăsase să-i scape printre degete femeile, numai pentru că el voise să se întîmple aşa.

La orele şapte, trecură gunoierii ; păreau că se silesc să vorbească cu accent de parizieni din popor, atît de puternic era accentul lor. Picolii de la cafenele curăţau mesele. Pe la orele opt fără un sfert, rostogolindu-se de la periferie spre metrou, văzu un val mare de femei (serviciile administrative se deschideau la orele nouă). Pe urmă, valul se slei. Un anume aspect al Parisului se şterse şi reapăru aspectul lui obişnuit : începea ziua burgheză. Domnul de Coantré hotărî că *încercarea* la care se supusese trebuie să ia sfîrşit. Scoţînd portofelul ca să plătească consumaţia, văzu că hîrtia de cinci sute de franci rămăsese neatinsă şi tînji după fericirea pe care acea hîrtie ar fi putut să i-o procure. Consumaţia era de şase franci. Dădu zece şi spuse băiatului să păstreze restul. Gest umil şi trist : după ce o noapte întreagă acest om încercase să se insereze în viaţa oamenilor din popor, nu izbutea să fie în stare decît de veşnicul gest al burghezului : să dea bani. Dar se întîmplă ca băiatul

să nu înțeleagă ce-i spusese domnul de Coantré și-i dădu restul. Atunci domnul de Coantré, văzînd că pînă și un asemenea gest trebuia îndelung explicat, nu mai stărui și lăsă zece bănuți bacșiș.

Ieșind, observă numele barului vecin : *Totul e bine*. „Da, se gîndi el cu un soi de zîmbet, totul e bine." Își închipui cît de mare i-ar fi fost amărăciunea dacă seara ar fi pierdut degeaba un ceas și jumătate ca să se gătească, în vederea unei aventuri nocturne, pe degeaba ! Se cutremură. Opri un taxi și-i dădu adresa bulevardului Arago.

Dacă nu am descris mai puternic sentimentele domnului de Coantré din decursul acestei nopți, înseamnă că sentimentele lui nu erau mai puternice.

VIII

Într-un modest imobil pe care-l avea la Passy, domnul Octave de Coëtquidan, îndată după război, mărise chiria unei noi locatare în proporții nelegale. Deschizîndu-i-se ochii asupra acestui fapt și îmboldită de un ginere de care tocmai făcuse rost, avocat, viclean, chiriașa amenințase pe domnul de Coëtquidan că-l va da în judecată. Pentru un viciu de formă, în detrimentul chiriașei, rezultatul procesului era îndoielnic. Dar,

dacă totuși pierdea procesul, ar fi urmat ca baronul, în cel mai rău caz, să aibă de plătit peste o sută de mii de franci.

În momentul la care am ajuns cu povestirea, conflictul intrase în faza cea mai ascuțită. De aceea domnul de Coëtquidan se hotărî să facă o donație de zece mii de franci unei opere de binefacere.

Iată legătura dintre cele două fapte :

Cu toată suprafața lui socială, domnul Octave se vedea încolțit și la cheremul unor oameni de nimic : chiriașa și ginerele ei. Datorită acestei parade de bani — paradă în cele două înțelesuri ale cuvîntului [1] — el își dădea în propriii săi ochi o înaltă opinie despre el însuși. Pe de altă parte, trecînd în ochii omului său de afaceri și ai jurisconsulților săi drept un speculant — speculant pentru o sumă ridicolă — care jupuia omul fiindcă își jecmănise chiriașa, lucru pentru care trebuia pedepsit, credea că-și va redobîndi prestigiul arătînd că se poate juca cu zece mii de franci.

Nu avea nici o preferință pentru o anumită operă de binefacere, convins fiind că oricăreia din ele îi va dărui cele zece mii de franci, nenorociții se vor bucura de mai puțin de jumătate din sumă, o bună parte fiind înghițită în scopuri administrative iar cea mai mare parte ajungînd

[1] In limba franceză cuvîntul *paradă* înseamnă și *fereală*, mișcare prin care eviți o lovitură.

în buzunarul conducătorilor instituţiei. De altfel, de nenorociţi puţin îi păsa.

Cum avea acasă un anuar al operelor de binefacere, baronul îi deschise la întîmplare şi căzu peste Asociaţia Leagănelor Copiilor Părăsiţi. Trimise deci copiilor părăsiţi un cec de opt mii de franci — între timp se gîndise că zece mii era prea mult — şi de îndată începu să urască această asociaţie. Dar cu cît îl scîrbeau mai mult copiii părăsiţi etc., cu atît mai ascuţită era amara bucurie că sacrificase o asemenea sumă pentru o instituţie de a cărei activitate îşi bătea joc.

Pe de altă parte, cum era un „om de bine", îi era ruşine că făcuse un astfel de gest cu sentimentul cu care-l făcuse — mai cu seamă că se gîndea la Léon — astfel că, puţin timp după ce aruncă cecul în cutia cu scrisori, văzînd un cerşetor pe trotuar, se scotoci în buzunăraşul jiletcii ca să-i dea ceva. Şovăia dacă să-i dea o băncuţă sau un franc. Luă între degete francul dar îl schimbă cu o băncuţă cînd văzu că cerşetorul avea mîinile curate, ceea ce i se păru un semn că omul avea bani. După ce-i dădu băncuţa, se întoarse şi, văzînd că un trecător apoi încă unul se opresc apoi se milostivesc, se gîndi : „Cîştigă mult, ticălosul ! Iar m-am lăsat tras pe sfoară !"

După ce îşi digeră aceste oscilaţii lăuntrice, se admiră mult pentru gestul pe care-l făcuse şi, aşa cum prevăzuse şi nădăjduise, nemulţumirea de sine fu înghiţită de admiraţie.

Legănîndu-se mereu cu speranţa că ar putea să nu dea nimic sau cît mai puţin cu putinţă fratelui şi nepotului său şi temîndu-se că cecul tri-

mis ar putea constitui în mîinile lor o armă, el rugase societatea de binefacere să nu-i divulge numele.

Preocupat de gloria sa, în zilele următoare aşteptă cu nerăbdare răspunsul societăţii, savurînd şi suprasavurînd dinainte termenii răspunsului. Aşteptă însă opt zile pline, ceea ce i se păru nefiresc. Răspunsul era amabil, dar nu atît pe cît se aşteptase el. Adevărul era că membrii comitetului de direcţie al societăţii de cîte ori primeau un dar neaşteptat şi inexplicabil, îşi spuneau de îndată: „Ăsta trebuie să vrea ceva de la societate. În ce scop? etc." Şi, din instinct, toţi strîngeau rîndurile ca să împiedice pe indiscret să pătrundă fiindcă, cu toţii, nu se ocupau de propria lor operă de binefacere decît pentru a obţine mai repede Legiunea de onoare. De aceea, sub formule amabile, lăsaseră să se întrevadă în răspunsul adresat domnului de Coëtquidan multă răceală, ca să-l facă să înţeleagă că-i fusese descoperit adevăratul gînd.

În răstimp, domnul de Coëtquidan primi vizita fratelui său.

Aici trebuie să facem o nouă întoarcere înapoi, la fel cu cea făcută pentru domnul de Coantré: domnul Elie şi femeile.

Domnul Elie ajunsese la majorat şi tot mai continua să creadă că femeile poartă în faţă aceleaşi atribute ca bărbaţii şi că numai din pudoare artiştii nu înfăţişează aceste minuni pe statui sau în tablouri. Ceea ce dovedeşte că, măcar în pensioanele iezuiţilor, elevii nu poartă discuţii vinovate. Armata nu a avut prilejul să-l

educe în această direcţie : rahitic, fusese reformat. Îl îndepărtau de femei mai întîi scrupulele sale religioase, convingerea că trupul lui era respingător (e drept că era, dar femeile nu sînt chiar atît de pretenţioase). Dar, mai presus de orice, de vină era timiditatea congenitală pe care o împărtăşea cu fratele său, timiditate foarte diferită de aceea pe care am văzut-o la domnul de Coantré în noaptea în care se dedase la atîtea nebunii, explicabilă la un bărbat de cincizeci şi patru de ani care, timp de douăzeci de ani a stat departe de lume şi de femei.

La treizecei şi cinci de ani, domnul Elie tot nu cunoscuse încă femeia. Un stîlp de cafenea de teapa sa, domnul de Corson de Beauxhostes, agent de asigurări la Bois-Colombes, pe care-l întîlnea în fiecare seară la Scossa, i-a făcut atunci cunoştinţă cu amanta lui, domnişoara Léa Meyer. O lună după aceea, agentul cu mustaţa frumoasă îi azvîrlea prietena în braţe, din plăcerea de a-i vedea tulburarea şi stînjeneala în faţa femeilor. Cînd văzu pe Léa Meyer instalată pe genunchii lui, domnul Elie o mîngîie puţin dar nu simţi de loc dorinţa de a merge mai departe. Zadarnic îl asigura domnul de Corson că Léa nu era o evreică „la fel cu celelalte". Domnul Elie îşi spunea că e coroiată şi că „actul" ar însemna un cumplit izvor de complicaţii şi de lanţuri, fără a mai pune la socoteală flăcările veşnice ale iadului care l-ar aştepta de pe urma acestui lucru şi că e cam scump să plăteşti cu iadul ceva de care nici nu prea ai chef. Îşi întemeie deci scuzele pe principiile lui religioase.

O pariziană ar fi rîs de el. Léa îi spuse că avea cea mai mare admirație pentru oamenii care-și iau religia în serios. Dar atunci, domnul Elie, care s-ar fi înverșunat să-și apere sentimentele religioase dacă Léa și-ar fi bătut joc de ele, din spirit de contrazicere, îi spuse că mințise : exista o mare iubire în viața lui și voia să-i rămînă credincios. Trebuia deci să arunce praf în ochi și să născocească, ceea ce dovedește că era conștient de sărăcia vieții lui.

Vreme de douăzeci și cinci de ani și mult timp după ce domnul de Corson muri, Léa întreținu cu „Noncle" — așa îi spunea ea domnului Elie — o legătură platonică. Noncle se ducea s-o viziteze în fiecare sîmbătă în micul ei apartament din strada la Rochefoucault, aducîndu-i de fiecare dată (în buzunarele lui pline de firimituri de tutun și de tot felul de alte resturi) mezeluri sau prăjituri de vreo douăzeci de franci. O mîngîia puțin fără să se dezbrace niciodată. O dată pe an o ducea la teatru, la matineu, la o piesă pe care el avea chef s-o vadă — „Fata Doamnei Angot", „Monsieur de Pourceaugnac" (din pricina clizmelor), sau la reluarea „Frumoasei Elena". O dată pe an „îi plătea" cîte ceva care nu trebuia să treacă de șaizeci de franci (valoarea din 1924).

Léa Meyer nu era mai interesată decît dumneavoastră sau decît mine, cu alte cuvinte, era interesată în limita bunei cuviințe franceze. Dar, fiind evreică, nu putea să spună că un lucru

— oricare ar fi fost el — i se părea scump fără ca cei din jur să exclame : „Evreica-i tot evreică !“ Sînt reputații împotriva cărora nu e nimic de făcut ; cuprins de lehamite, ești ispitit să începi să fii într-adevăr așa cum se pretinde că ești : orice strădanie de a te arăta altfel nu mai folosește la nimic : dacă aristocrații ar ști cît de puțin se ține socoteală de osteneala pe care și-o dau ca să nu pară „mîndri“, și-ar economisi această osteneală și ar rămîne așa cum sînt. Léa avusese eleganța să continue, în ciuda reputației sale, să nu aibă față de bani decît lăcomia ariană. Poate că uneori să se fi gîndit că domnul Elie ar putea să se mute la ea dacă cuibul din Arago s-ar destrăma sau că o va așterne pe testamentul lui, singurul așternut de care îl știa în stare. Dar purtarea ei față de bătrîn izvora prea puțin din acest gînd de care, de foarte multe ori, și uita.

Domnul Octave și doamna de Coantré erau la curent cu această situație pentru că domnul Elie nu se putuse abține, din lăudăroșenie, să spună că există o femeie în viața lui. Doamna de Coantré credea că Léa îi fusese amantă în tinerețe și pe urmă nu mai era. Mai conștient, domnul Octave era sceptic. Amîndoi erau atît de siguri că nici o primejdie nu amenința din acea direcție, încît pe patul de moarte doamnei de Coantré nu-i trecuse prin gînd să-l pună pe domnul Elie să jure că nu se va muta la Léa ; el ar fi jurat și și-ar fi ținut jurămîntul, fiind principial. În realitate, domnul Elie fusese dintotdeauna hotărît să nu trăiască niciodată cu Léa, tot astfel cum

era hotărît să nu-i lase nimic de valoare după moarte. Tocmai de aceea, cînd fusese hotărîtă plecarea din Arago, se ferise să-i sufle Léei vreo vorbă, de teamă ca ea să nu-l asalteze să se instaleze la ea. Voia s-o poată pune în fața faptului împlinit cînd se va realiza soluția pe care o dorea și de care era sigur că avea să se realizeze, anume ca fratele lui să-l instaleze și să-i plătească întreținerea într-o familie onorabilă.

În dimineața zilei în care se duse la fratele său, domnul Elie avusese o adevărată criză de furie în Arago. Cum cele mai mărunte dorințe ale lui erau dinainte îndeplinite, de obicei era liniștit și nu se înfuria decît pentru lucruri venite dinafară : de pildă, dacă primea o scrisoare al cărei plic purta „27, Bulevardul Arago“ în loc de „27 *bis*“, ai fi zis atunci, văzîndu-l înfuriat, că *bisul* era un fel de particulă nobiliară a numărului. De data aceasta, femeia cu ziua care venea să deretice aruncase bucata de săpun de pe masa lui de toaletă. Femeia pretindea că nu mai rămăsese aproape nimic din săpun : o așchie prin care se putea vedea : el susținea că săpunul ar mai fi ținut încă o săptămînă și urla, nu fără o teamă ascunsă ; destul de încet pentru ca nimeni să nu audă, mormăia că femeia furase cojița. Scena putea fi mai ușor înțeleasă dacă s-ar fi știut că domnul Elie, vîrîndu-și în minte să aibă neapărat după-amiază o explicație cu fratele lui, se punea dinainte în chip artificial în starea de acreală necesară acestui proiect.

Cînd îi fu anunțat fratele, baronul puse repede mîna pe una din hainele sale și pe o sticlă

cu soluție de scos petele. Cînd intră domnul Elie, îl găsi scoțîndu-și petele de pe haină cu un aer lugubru. În chip de bună ziua, domnul Octave îi spuse că va pierde cu siguranță procesul ; după toate-toate, mai avusese și niște pierderi la bursă. Așa că de pe acum începea să facă economii. De pildă, își curăța el singur haina în loc s-o trimită la curățătorie.

Toate acestea erau menite să demonstreze cu anticipație și pentru orice eventualitate că nu se putea conta pe el dacă era vorba de sacrificii bănești. Cu Léon nu-și dădea atîta osteneală. Dar, după cîteva replici, domnul Elie îi spuse că arăta mai tînăr ca oricînd, apoi adăugă cu venin :

— E drept ! Cu grijile pe care le ai tu !...

Ceea ce-i dovedi domnului Octave că se ostenise degeaba.

Domnul Octave se strîmbase cînd fratele lui îi spusese că arată tînăr, la fel cum Léon se strîmba cînd unchiul său îi spunea că are aerul foarte sănătos. O, voi oameni, întotdeauna gata să ispitiți destinul !

Domnul Elie, foarte în formă, nu-și pierdu vremea cu ocolișuri.

— Spune-mi, ce dracu fac eu la cincisprezece octombrie ?

— Asta vreau să te-ntreb și eu, dragul meu.

— Tț ! *Eu* te întreb, îi azvîrli în față domnul Elie cuvintele cu o furie atît de promptă încît era vădit că venise cu ea gata pregătită de-acasă. Mi-ai spus : „Nu crapă nimeni de

foame cînd are un frate". Ce-ai de gînd să faci pentru mine ?

Domnul Octave fu indignat, ca un general austriac de lipsa de discreţie a strategiei napoleoniene. Spuse însă cu şi mai multă blîndeţe :

— Sînt hotărît să fac ceva pentru tine, Elie. Totuşi găsesc că este *unfair* [1] cînd ţi-ar veni atît de uşor să te pui singur pe picioare.

— Îmi pare rău, dar nu înţeleg o boabă englezeşte. Ce vrei să spui ?

— Ai nouă mii de franci rentă. Dacă ţi-ai plasa capitalul într-o rentă viageră, cu vîrsta pe care o ai, ţi-ai întrei venitul.

Planul domnului Elie era simplu : să-şi convingă fratele să-i dea o pensie, ameninţîndu-l că altfel se va duce să trăiască cu Léa Meyer sau chiar că o va lua de nevastă. Ameninţarea aceasta nu era însă decît o armă : era tot atît de hotărît să nu pună în aplicare nici una, nici cealaltă din aceste alternative, pe cît era de convins că Octave va ceda de la primul cuvînt. Soluţia propusă de fratele său îl descumpăni şi-l cucerî. Replică însă că nu ştie ce este o rentă viageră, şi domnul Octave îi explică îndelung despre ce era vorba. Cînd înţelese, fu cuprins de neîncredere. Sistemul acesta de rentă îl înfricoşa, fiindcă era propus de fratele lui. Prefera ca banii să-i fie daţi chiar de domnul Octave.

— Şi dacă societatea de asigurări dă faliment ? Dacă intervine un război sau o revoluţie ?

[1] Nedrept (engl.).

Dacă statul pune mîna pe asigurări ? Nu vreau. Nu sînt eu chiar atît de prost !

Domnul Octave îi explică zadarnic pentru ce temerile lui erau copilăreşti. El se încăpăţînă. Cu cît baronul susţinea mai mult renta viageră, cu atît domnul Elie se baricada mai aprig în bănuielile lui : „Vrea să cîştige pe spinarea mea". După ce se războiră astfel un timp, Elie spuse :

— Nu mai stărui ! Să arunc trei sute de mii de franci într-o prăpastie ! Dacă nu vrei să-mi dai cu ce să pot trăi onorabil, n-ai decît. Pe drumuri tot nu rămîn. Ştiu eu unde să mă duc.

— Unde ai de gînd să te duci ? îl întrebă baronul oarecum îngrijorat.

— Femeile preţuiesc mai mult ca bărbaţii. Sînt femei care, de douăzeci şi cinci de ani...

— Elie ! N-ai să faci una ca asta !

— De ce nu ?

E neapărat nevoie să mai dăm amănunte asupra dialogului ? Asupra resentimentelor pline de fiere ale domnului Elie ? („Cine o să afle ? Ştie cineva că exist ? Familia ! Să mă sinchisesc de părerile familiei care niciodată nu s-a sinchisit de mine ?" Scena care se petrecu fu clasică : locurile comune zboară spre noi ca guguştiucii. Domnul Octave trebui să se dea bătut dinainte. Fratele lui ! Cu o bătrînă cocotă evreică ! Neliniştea sa nu se mai agăţa decît de o singură întrebare : cît avea să-i ceară ? Domnul Elie ceru zece mii pe an. Nouă avea el ; cu nouăsprezece mii putea să trăiască „fără să facă de rîs familia". Baronul răsuflă uşurat (nu fără o strîngere de inimă) : Elie ar fi putut cere de două

ori mai mult. Căci cine-l va împiedica mîine să-şi mărească pretenţiile ? Oferi opt mii pe care Elie le acceptă.

— Bineînţeles, nu sufli o vorbă lui Léon de Coantré — îi recomandă baronul.

Celălalt rînji : „Te cred !"

Domnul Octave, care avea oroare de efuziuni, consideră totuşi că felul de a mulţumi al fratelui său fusese cam sumar.

De îndată ce obţinu ceea ce nădăjduia, domnul Elie, pe care mulţumirea îl făcea să se deschidă ca o floare, simţi o nevoie violentă să fumeze. Fiindcă fratele său avea fobia tutunului, fobie pe care mai curînd şi-o născocise pentru a-şi da un anumit stil, domnul Elie nu fuma niciodată cînd venea să-l vadă. Dar, de data aceasta, a fuma în casa lui însemna a pune genunchiul pe pieptul adversarului trîntit la pămînt.

— Se poate fuma ? întrebă el.

Domnul Octave înţelese. Un ceas mai devreme ar fi răspuns : „Nu poţi aştepta pînă pleci de la mine ?" Dar acum, fratele lui avea un drept cîştigat asupra lui (o ştia şi voia să arate că o ştie) : mica demonstraţie cu fumatul era primul semn ce dovedea că situaţia fusese inversată.

— Dacă e într-adevăr necesar, spuse baronul cu o strîmbătură.

Domnul Elie avu un rictus :

— Da, este absolut necesar.

Bineînţeles, nu exista scrumieră. Domnul Octave trebui să îndoaie o foaie de hîrtie pe care fratele său să scuture scrumul ţigării. Căzu scrum

și pe covor. Expresia pe care o luă chipul domnului Octave văzînd camera umplîndu-se de fum (camera sa !...) fu demnă de teatru. Dar, cînd domnul Elie, terminîndu-și țigara, aprinse o alta în semn de sfidare, domnul Octave se simți la zenitul suferinței și domnul Elie la nadirul jubilării veninoase. „Iată ce va însemna viitorul... își spunea baronul. Măcar știu de pe acum la ce să mă aștept."

Baronul surprinse și privirea sarcastică pe care domnul Elie o aruncă pe o mică halteră de trei kilograme pusă într-un colț al camerei și pe care domnul Octave o ridica în fiecare dimineață de trei sau patru ori : simți că fratele său îl disprețuia și rămase ca paralizat. Cît despre domnul Elie, din felurite motive (era mulțumit să-l facă să turbeze pe Octave... nu știa să plece... se încăpățîna înadins să nu plece prea repede după ce obținuse ceea ce venise să ceară...), nu se clintea din loc. Își pusese în gînd să vorbească de unele și de altele dar vorbea numai despre el. Totuși se strecurau unele tăceri pe care nu mai știa cum să le umple chiar vorbind despre el. „Ar fi momentul !" (subînțelegînd : „de a-l da pe ușă afară"), își spunea domnul Octave ; dar nu îndrăznea. Și mîndria îl oprea să se ducă afară să-i spună lui Papon să vină să anunțe o vizită : să se facă complice cu servitorii împotriva unui Coëtquidan, asta nu ! Zdruncinat de tot ce i se întîmpla, o toropeală îl năpădea pe domnul Octave, o somnolență cumplită, ca atunci cînd adormi în zorii zilei pe cal. În străfundul toropelii, un singur sentiment mai trăia în el cu pu-

tere : pofta de a mînca din frumoşii struguri tămîioşi pe care îi primise şi care erau în bufet. Dar se gîndea că fratele lui iar o să cadă în acreala invidiei : „Ştiu că ai noroc ! Eşti răsfăţat !“ şi preferă să nu mănînce. Somnul care-l cuprindea era atît de poruncitor, încît ajunse să nu-l mai poată ascunde. Căscă. Domnul Elie începu şi el să caşte, dar nu plecă. Chinul dură un ceas şi jumătate. Doi oameni, unul care nu ştia să plece, celălalt care nu era în stare să-i spună să plece ; între ei tăcerea care se adîncea, se adîncea mereu : şi în spatele lor, tocmeala lor cîrpănoasă.

În cele din urmă, domnul Elie plecă totuşi. Multă vreme, aşezat în fotoliu, baronul păstră acea expresie frumoasă şi gravă pe care o au bărbaţii — şi care dă aproape iluzia cugetării — cînd au pierdut o sumă de bani. Pe urmă oftă. Cîinii de Terra-Nova au adesea în colţurile ochilor puţină umezeală care curge ca şi cînd ar plînge. De ce plîng oare cîinii de Terra-Nova ? Pentru că se ştiu traşi pe sfoară.

Întors din escapada sa nocturnă, domnul de Coantré spusese în Arago că, la miezul nopţii, cînd voise să intre în casă, îşi dăduse seama că nu-şi luase cheia. Nu voise să-l trezească pe domnul Elie sunînd şi se dusese să doarmă la hotel. Minciuna se prinsese de minune. Curaţii la suflet mint bine.

Escapada rămase în amintirea sa ca un lucru pe care era fericit că-l trăise, cu condiţia să nu

se mai repete în veci ; una din acele încercări care se transformă în bunuri dacă poţi vorbi despre ele la trecut. Nu obţinuse nimic şi era la fel de mulţumit ca şi cînd ar fi obţinut. Nu-i părea rău de nimic.

Luna august se scurse liniştită. Léon împacheta, grădinărea, dormea. Vedea banii împuţinîndu-se în sertar, ca cineva care ar vedea pe manometru scăzînd cantitatea de oxigen din camera în care se află, dar înregistra faptul destul de liniştit. Într-adevăr, perspectiva că în curînd nu vor mai avea *nimic* nu era lipsită de acea tainică euforie pe care o provoacă unora o situaţie extremă, cu condiţia însă ca, fiziceşte, să nu se simtă ameninţaţi. Cînd nu vor mai avea *nimic*, oamenii vor fi obligaţi să-i vină în ajutor. Un Coantré nu va fi lăsat în plata domnului pe stradă. Nădăjduia, se bizuia pe mila oamenilor, fără nici un fel de ruşine. Se şi vedea, în chip foarte firesc, implorînd pe oameni. Timp de zece ani o auzise pe maică-sa oftînd : „Ah, să poţi trăi la hotel ! Să nu mai ai servitori ! Să nu mai fii nevoit să te-ngrijeşti de masă !“ Momentul în care avea să ajungă în toiul mizeriei, lui i se înfăţişa aşa cum i se înfăţişează unui biet nenorocit internarea în spital sau intrarea în închisoare : un timp în care nu va mai trebui să facă uz de voinţă, nici să poarte vreo răspundere.

Nu mai primea nici un fel de poştă. Nici măcar răspuns la scrisorile pe care le trimisese. Aşa cum vezi în faţa ta un obiect, aşa vedea el în faţa lui această realitate : că nu însemna pentru

nimeni nimic. Oamenii care-l socoteau drept un nimic nu se cunoşteau unii pe alţii : deci nu se vorbiseră între ei ; ceea ce dovedea că era într-adevăr *în el* ceva care-i făcea să se poarte astfel.

Baronul petrecu luna august la băi. Se reîntoarse la 1 septembrie şi Léon începu să-i facă o curte susţinută. Îl ţinea la curent cu totul, îi cerea sfat pentru orice, simţindu-se cuprins de un fel de beţie de cîte ori îi repeta că la 15 octombrie va fi gol ca sfîntul Ioan. Domnul Octave plutea printre generalităţi optimiste : este un lucru *dezminţit de realitate* să te aştepţi întotdeauna la lucrurile cele mai rele etc. Léon deducea din atitudinea şi spusele lui că unchiul său luase definitiv hotărîrea să-i vină în ajutor.

Adevărul era cu totul altul. Baronul luase desigur o hotărîre : aceea de a veni în ajutor fratelui său. Şi această hotărîre îi dădea impresia că, pînă la noi dispoziţii, întreaga familie era ajutată. Dar, vă veţi întreba, ce aştepta să se întîmple cu nepotul lui ? Ei bine, aştepta să fie prea tîrziu...

Era şi îndărătnic. Adesea, nega situaţia lui Léon ; i se părea, de pildă, că Léon îi spusese : „Pot s-o mai duc aşa pînă la 1 august“. Şi triumfa : „Ei uite, sîntem la 10 septembrie şi mototolul nostru trăieşte încă ! Cu impresionabilii ăştia e întotdeauna aşa. Vorbe !“ La Vichy, primise de la Léon o scrisoare pe o hîrtie pe care era gravată o coroană de conte. După culoarea îngălbenită a hîrtiei se vedea limpede că era o foaie pe care Léon o găsise prin casă, veche de

cincisprezece sau douăzeci de ani. Şi faptul că se folosise de ea era, cu siguranţă, un semn de economie. Această coroană fu însă, dimpotrivă, molecula chimică în stare să descompună toate bunele intenţii pe care le-ar fi putut avea domnul Octave de a face ceva pentru nepotul său. Baronul spuse surorii lui :

— N-are para chioară şi are hîrtie gravată ! O coroană de conte ! Mai întîi titlul de conte de Coantré ar trebui cercetat mai de aproape şi verificat. Dar dacă ne-am apuca să facem aşa, am avea aerul că dăm importanţă acestor fleacuri. Eu n-am nici măcar adresa imprimată pe hîrtia de scris, o scriu cu mîna. Şi el ar vrea să-i fac o pensie pentru tot restul vieţii... Léon de Coantré n-are nici o treabă, nimic la care să se gîndească : o să ne îngroape pe toţi. Ah, cînd oamenii n-au bani, ştiu să găsească o compensaţie plictisindu-i pe cei ce au. Deci, sub pretext că fratele meu sau nepotul meu şi-au ratat viaţa din pricina lenei, a excentricităţii sau a incapacităţii lor, eu, care m-am chinuit ca un cîine, care am făcut ceva din viaţa mea dîndu-mi atîta osteneală, aş fi obligat să mă jefuiesc pentru ei ! Ar trebui să nu mă mai duc la băi ! (Doamna Emilie scosese un oftat) Ba da, ba da ! Fiindcă eu mă duc la băi cu banii pe care i-am cîştigat muncind cinstit, şi dacă ei nu se pot duce, tot eu sînt socotit vinovat. Familia ! Ce să mai vorbim ! Familia serveşte doar ca să-ţi stoarcă bani ; la nimic altceva ! *Spiritul de familie...* nu am auzit rostindu-se această expresie decît ca să mi se stoarcă bani pentru un individ nedemn de cel

mai mic interes. Istovirea bogaţilor de către săraci : iată soiul de boli despre care nu se vorbeşte niciodată ! Întotdeauna totul pentru săraci ! Cînd trei sferturi dintre săraci sînt săraci numai pentru că ei au vrut-o !

Sentimentul marilor nedreptăţi sociale dădea un accent aproape patetic baronului. Cu vocea sa blîndă, doamna Emilie răspunse :

— Da, dar uiţi că Léon nu este ca toată lumea...

Domnul Octave spusese de sute de ori că Léon era o nulitate. Dar din dorinţa de a-şi contrazice sora, replică :

— Léon de Coantré nu este mai prost decît alţii. Nu ştiu de ce i s-a scornit această reputaţie. E şi el ca toţi oamenii de lume.

Urmase o tăcere pe care o rupsese în cele din urmă doamna Emilie.

— Ah, sărmanul meu Octave ! oftase ea iar, în aşa fel încît s-ar fi putut crede că domnului Octave nu-i mai rămînea decît azilul de noapte.

La 15 septembrie, domnul Elie primi o scrisoare de la fratele său, trimisă din Fréville. Fréville era casa de la ţară — unii ar fi numit-o castel — pe care o cumpărase baronul la patruzeci de kilometri de Le Hâvre cînd, spre disperarea familiei, vînduse — din modernism — castelul părinţilor, la moartea bătrînului Coëtquidan. Scrisoarea avea un puternic iz de ridicol, fiind bătută la maşină de către baron care se juca de-a scrisul corespondenţei la o maşină pe care o lua cu el şi la ţară, la fel cum fratele său se juca tot timpul cu bastonul, cu timbrele etc. ;

doar formula finală „bătrînul tău frate“ şi semnătura erau scrise de mînă: totul copiat după americani, cu alte cuvinte foarte gen *Franţă-de-astăzi* pentru că, de la o vreme, o bună parte din genialitatea Franţei consistă în a copia.

Domnul Octave îşi anunţa fratele că plecase la Fréville şi că se va înapoia la începutul lunii octombrie. Fără a-şi spune nimic unul altuia, cei doi domni din Arago găsiră procedeul acesta lipsit de consideraţie pentru ei: ar fi dorit ca, în preziua fatidicului 15 octombrie istoric, dată care urma să le schimbe soarta, domnul Octave să nu se îndepărteze nici cu un pas, pentru ca ei să-l aibă la îndemînă. Totuşi, nu-şi pierdură încrederea. Un alt motiv de nelinişte pentru Léon era că unchiul său nu începea să se pregătească de mutare. De mai multe ori îl sondă în această privinţă. Bătrînul răspundea: „Am tot timpul“ sau: „Am început“. Nu începuse de loc. Léon se asigura făcînd percheziţii minuţioase în camera domnului Elie, în timp ce acesta lipsea de acasă, percheziţii care, de cînd încetase de a-şi mai cumpăra ţigări, nu se sfîrşeau niciodată fără ca să-i fure cu degetele făcute cleşte cîteva porţii de tutun din geanta de vînătoare în care îl ţinea.

La 2 octombrie, o nouă scrisoare dactilografiată a baronului către domnul Elie anunţa pur şi simplu că se simţea „puţin obosit“ şi că nu se va întoarce decît la 1 noiembrie: le dădea întîlnire în ziua de 2 la mormîntul surorii lui. „Ţi-ai găsit o pensiune de familie? Nădăjduiesc că la întoarcerea mea să te găsesc instalat confortabil.“

Domnul Elie își trimise fratele la toți dracii. Dar se hotărî să-l ia cu binișorul. În ziua de 15 octombrie avea să se mute la un hotel și la sosirea lui Octave să-i prezinte nota de plată. La cea mai mică obiecție a lui Octave, va flutura sperietoarea : Léa Meyer. Léon se simți însă distrus. Unde să se ducă de la 15 octombrie la 2 noiembrie ? Cum de domnul Octave nu-și amintise decît de fratele său și de el nu ? Cît egoism în acest fel de a o șterge englezește, lăsîndu-i să se descurce singuri ! Ce limpede se putea vedea din asta cine era ! Trebuia oare să înceteze de a mai avea încredere în unchiul Octave ? Avea palpitații, trăgea aer în piept, își dădea seama de toată neliniștea lui interioară și înțelegea acum foarte bine cum de ajungi să te îmbolnăvești de pe urma unor astfel de lovituri ; cîteodată se întîmplă să și mori din ele.

A doua zi — domnul Octave, întotdeauna nuanțat — voise să marcheze foarte precis precăderile, Léon primi aceeași scrisoare cu ușoare variații : „Ai găsit, în sfîrșit, o situație ? Ce-o să faci de la 15 octombrie ? Ține-mă la curent."

În dimineața aceea, o durere măruntă, ca pișcăturile unei insecte nevăzute, se instală pe pleoapele domnului de Coantré și împrejurul ochilor, asemănătoare cu durerea care, în momentele grele ale tratativelor cu Lebeau, nu-l părăsise zile întregi. Îl mai chinuia și altceva. Zece zile înainte de data plecării, domnul Elie nu schițase nici cel mai mic gest ca să pună ordine în camera sa. Teama îl cuprinse iarăși, aceeași pe care o încercase cînd îl vestise că

trebuia să părăsească cuibul din Arago : teama să nu refuze pur şi simplu. „Nu plec. Uite-aşa !" Cu atît mai mult că de cîte ori, cu discreţia şi respectul care îi erau obişnuite, îl întreba despre proiectele sale, domnul Elie nu răspundea nimic precis. Léon şovăi multă vreme să vorbească unchiului său cu energie. Nu era în stare de acea hotărîre de care dăduse uneori dovadă maică-sa. De pildă, exasperată în ciuda blîndeţii ei, trîntea la pămînt pălăria de pai, veche şi murdară, a lui Elie, pe care de ani de zile refuza s-o înlocuiască şi-i crăpa fundul cu o lovitură de toc : „Aşa o să fii silit să-ţi cumperi una nouă !" În cele din urmă, luîndu-şi inima-n dinţi, îi oferi domnului Elie să-l ajute să împacheteze, deschizîndu-i în acelaşi timp ochii asupra unui lucru groaznic care îl aştepta : administratorul avea să poruncească să fie aruncate pe fereastră, în dimineaţa zilei de 16, lucrurile domnului de Coëtquidan. Se aştepta la un refuz. Şi-i veni să-l sărute pe domnul de Coëtquidan cînd acesta acceptă. Trebuie să spunem că bătrînul nu aştepta decît asta, şi din lene pentru că nu se pricepea să facă nimic cu mîinile şi pentru că era mulţumit să-şi vadă nepotul făcînd în locul lui treabă de subaltern.

Léon avu de furcă ! Camera era toată în stare infernală. Femeia cu ziua care deretica avea ordin să nu se atingă de nimic, pentru că la cel mai mic obiect mutat din loc şi pe care nu-l găsea de îndată, domnul de Coëtquidan făcea o criză de furie. Se adunase astfel atît praf încît bătrînul cînd îşi sufla nasul înnegrea batistele iar

degetele lui unsuroase erau întotdeauna negre şi lăsau semne pe orice atingea. Pe unele porţiuni ale parchetului, praful formase un soi de mîţişori care începeau să danseze de cîte ori se deschidea uşa, ceea ce domnului Elie i se părea de tot hazul. Ici şi colo erau azvîrlite ţigări pe jumătate fumate, chiştocuri din cele mai ieftine, scrum — urme dezgustătoare pe care bărbatul le lasă pretutindeni după el. Cearşafurile erau şi ele găurite de jarul ţigărilor. Domnul de Coëtquidan, în orice alt loc afară de casa lui, ar fi preferat să doarmă pe piatra goală decît să-şi pună obrazul pe o faţă de pernă atît de slinoasă încît părea diafană. Dar dacă i se întîmpla să fie izbit de mirosul propriei lui murdării, o respira cu plăcere pentru că era legată de făptura lui. Chiar în toiul verii, fereastra nu sta niciodată deschisă mai mult de cîteva ceasuri pe zi, pentru că „a sta cu ferestrele deschise este stil american" (aluzie la domnul Octave care din principiu trăia într-un permanent curent) astfel că mirosul dulceag de apă de colonie şi de glicerină se răspîndea în tot etajul.

Domnul Elie invocă drept scuză reumatismul său ca să nu-l ajute pe Léon. Timp de trei zile, domnul de Coantré curăţi, apoi împachetă, în patru lăzi, lucrurile unchiului său.

Instalat în fotoliu, domnul Elie îi dădea indicaţii : „Uite, dacă nu ai ce face, te-ai putea distra stropind lucrurile cu..." *Distra* era o neîntrecută născocire a lui : era vorba să stropească

hainele cu un produs împotriva moliilor : o muncă de vreo oră şi jumătate. La care mai trebuia adăugată încă o oră, ca să le scuture de praf. Erau haine pe care bătrînul nu le mai putea purta, nu pentru că le-ar fi găsit prea ponosite, ci pentru că după armistiţiu (nu mai erau restricţii !) făcuse burtă şi doi sau trei croitori refuzaseră să facă reparaţiile năucitoare pe care domnul Elie le cerea. Neputîndu-se hotărî nici să le vîndă pe preţul de nimic care i s-ar fi oferit pe ele, nici să le dea — fiindcă i se rupea inima să dăruie ceva — şi nemaiputînd încape în dulapul plin, hainele aşteptau ceasul judecăţii de apoi îngrămădite pînă la o înălţime de un metru pe fotolii, acoperite de un strat alb de praf pe care petele făcute de molii puneau o albeaţă mai stridentă. În timp ce Léon muncea, domnul Elie, din cînd în cînd, se făcea că vrea să-l ajute, dar numaidecît se apuca de mijloc văicărindu-se : „Au !... Au !..." Cînd camera bătrînului nu mai fu decît un gol miraculos, ocupat doar de cufere şi mobile, Léon, strălucind de bucurie, îi spuse : „Unchiule, îţi mulţumesc că m-ai lăsat cu atîta bunăvoinţă să mă înham la această corvoadă. Şi mai cu seamă fiindcă mi-ai îngăduit să scotocesc prin lucrurile dumitale. Mi-ai dat astfel o dovadă de încredere pe care am simţit-o foarte puternic. Ştii, deşi nu prea dau eu impresia că ar fi ceva de capul meu, eu *simt lucrurile...*" Domnul de Coantré era sincer spunînd aceasta.

Se oferi de asemenea să-i caute o pensiune şi se duse chiar să se intereseze de preţuri în car-

tier. Domnul Elie arunca la coş reclamele pensiunilor pe care i le aducea, spunînd că fratele lui şi sora sa îi făgăduiseră să se ocupe ei de această problemă. Voia să se mute la hotel pînă la întoarcerea lor. Acelaşi gînd îl avea şi Léon. Dar Léon, văzînd din întîmplare, la doi paşi, pe strada Glacière, anunţul unei camere mobilate cu două paturi, într-un pod, hotărîră, din economie, s-o închirieze şi să locuiască acolo pînă ce baronul va hotărî soarta lor.

În ajunul mutării, se întîmplă un lucru care nu este necesar acestei povestiri, dar pe care ne este plăcut să-l relatăm.

Domnul de Coantré avea îndatoririle lui de onoare şi una dintre ele fu de a preda casa din Arago într-o perfectă stare de curăţenie. În ajunul plecării, mai curăţa şi lustruia încă. Se afla din plin în această îndeletnicire cînd, pe poarta grădinii ce da spre bulevard, o doamnă bătrînă cu aer nobil intră, se uită la el, şi-l întrebă :

— Contele de Coantré este aici ?

— Nu, doamnă, lipseşte în acest moment din Paris, spuse Léon. Nu era prima oară cînd un vizitator îl lua drept grădinar sau drept un rîndaş, îmbrăcat cum era. Lucrul acesta i se părea plin de haz.

— Lipseşte ? Asta e foarte neplăcut ! spuse bătrîna doamnă, cu o voce ascuţită de flaut şi cu un accent mult mai convingător decît era firesc să fie : voce şi accent care, ele singure, ar fi putut arăta că este o persoană din lumea mare.

După ce mai întrebă cînd avea să se întoarcă domnul de Coantré, îl învălui pe Léon cu o pri-

vire adîncă şi ascuţită. Avu senzaţia că fusese descoperit şi, simplu cum era, nu se putu împiedica să zîmbească. Atunci ea :

— Dar... dar... nu cumva... nu cumva eşti...

— Ei, da, doamnă, sînt Léon de Coantré. Dar vedeţi ce fac şi ce haine mi-am pus ca s-o fac. De aceea... la început...

— Te-am recunoscut după ochi ! Ai ochii familiei Coantré — spuse bătrîna doamnă cu un glas de bucium (căci femeile din lumea cu adevărat mare cad în cele două extreme : sau scot nişte sunete obosite, sau nişte ţipete înfricoşătoare). Sînt marchiza Vauthiers-Béthancourt, o veche prietenă a scumpei dumitale mame. Fără îndoială nu mă cunoşti, fiindcă trăiesc toată vremea în Sologne, în mica mea cocioabă (era un splendid castel istoric). Totuşi am venit de nenumărate ori aici să vizitez pe scumpa dumitale mamă ! (Venise o singură dată, cu vreo cincisprezece ani în urmă.) Şi l-am cunoscut foarte bine şi pe sărmanul dumitale tată, un om atît de fermecător...

După ce înţelese că, într-adevăr, pe el venise acum doamna de Vauthiers să-l vadă, Léon o pofti să ia loc pe unul din scaunele ruginite din grădină şi se aşeză lîngă ea ; şorţul lui albastru, de rîndaş, nu izbutea să-i ascundă hainele ponosite de catifea dungată, peticite pe toate părţile ; şi picioarele-i abia atingeau pămîntul, atît de scurte le avea.

— Da, spuse doamna de Vauthiers, pe dumneata te căutam. Sînt vicepreşedintă a doamnelor regaliste din arondismentul... cutare. Ne-am ho-

tărît să atragem în acţiunea noastră şi bărbaţi şi m-am gîndit la dumneata, amintindu-mi că tatăl dumitale era unul dintre membrii cei mai credincioşi ai Garoafei Albe. Cum astăzi aveam treabă prin cartier... Dar acum cred că m-am înşelat : lumea trebuie să-ţi inspire o adevărată groază...

Cu cea mai mare simplitate, Léon schiţă o imagine a gusturilor şi a vieţii sale în ultimii douăzeci de ani. Şi izbuti să-şi regăsească toată eleganţa ca să spună : „De la război încoace, mama nu mai avea nici un ban..." stăruind mereu asupra acestui punct. Gîndurile doamnei de Vauthiers zburau la o mie de poşte, dar pe faţă îi puteai citi o atenţie şi un interes pasionat ca şi cum propriul său fiu i-ar fi povestit tot ce se petrecuse în viaţa lui în timpul unei lungi absenţe a ei ; ochii ei negri erau plini de căldură. Cînd Léon sfîrşi povestea, doamna de Vauthiers spuse cu o voce atît de ascuţită şi de puternică, încît oamenii care treceau în automobile pe bulevard trebuiră să audă totul :

— Ah, dragă domnule, ai ştiut să alegi din viaţă tot ce e mai frumos ! Existenţa simplă, sănătoasă, în mijlocul naturii şi a dragostei familiale, departe de grijile blestematei noastre civilizaţii. Ce bine trebuie să te simţi în colţişorul ăsta ca să faci o cură de odihnă ! Ce casă fermecătoare ! Şi împodobită cu atîta gust ! (Mîngîia cu privirea trei firişoare de iederă firavă, atîrnînd ca o spînzurătoare.) Te-ai putea crede la o sută de poşte de capitală. A fost întotdeauna visul meu să am, în plin Paris, o astfel de casă ca de

ţară. Dar viaţa asta cîinoasă a vrut altfel! Trebuie să trăiesc în acel groaznic bulevard Latour-Maubourg (*viaţă cîinoasă* nu era rău pentru cineva care avea opt sute de mii de franci venit şi care nu avusese niciodată nici un necaz. Dar doamna de Vauthiers spunea numai şi numai ce *trebuia* să fie spus, şi era elegant — în toate cercurile — să spui că lumea asta nu-i decît o vale a plîngerii, ceea ce, slavă Domnului, este departe de a fi adevărat! Pe de altă parte, doamna de Vauthiers, gîndindu-se că Léon era nenorocit, voia din curtoazie să-l facă să creadă că şi ea era nenorocită). Scumpa dumitale mamă a fost foarte răsfăţată că a putut avea în acelaşi timp şi acest încîntător cuib în care să se retragă (doamna de Vauthiers ar fi folosit termenul „încîntător" şi pentru Critica Raţiunii Pure) şi afecţiunea dumitale pentru a-i ocroti bătrîneţele. Ultima dată cînd am văzut-o, îmi spunea că eşti marea mîngîiere a vieţii ei.

Domnul de Coantré se simţea ca într-un hamac care ar fi fost legănat de această mînă bătrînă, albăstrită de vine — dar fermecătoare! Îmbrăcat ca un cerşetor şi cu toată fobia sa pentru vizitatori, nu simţea nici o dorinţă ca doamna de Vauthiers să plece şi avu o umbră de părere de rău cînd ea se ridică. De altfel, îi părea întotdeauna rău cînd cineva — chiar cineva neplăcut — îi spunea cel dintîi la revedere, mirat că omului nu-i făcea mai multă plăcere să stea de vorbă cu el.

— Ce fericită sînt, domnule, că am putut să te cunosc cît de cît mai bine! Dacă ai şti ce mîn-

gîiere este pentru mine să văd că un om de categoria noastră are destulă personalitate ca să trăiască departe de maimuţărelile saloanelor şi de toţi aceşti stupizi oameni de lume! (Am văzut şi pe domnul Octave şi pe doamna Emilie, şi pe doamna Angèle punînd aceeaşi placă: *stupiditatea oamenilor de lume*. Este un fel de cuvînt de ordine al oamenilor de lume să spună că oamenii de lume sînt stupizi; în realitate, oamenii de lume sînt la fel ca ceilalţi.) Nu am să-ţi mai vorbesc deci de proiectul de a-ţi cere concursul pentru Comitetul regalist. Ar fi o *crimă* să te smulg dintr-o viaţă care este cea adevărată şi care te face atît de fericit. Nu-ţi spun adio, ci la revedere. Plec acum în Sologne (marchiza pleca tot timpul în Sologne, pretext pentru a scăpa de tot ceea ce o plictisea) dar la întoarcerea mea, ar fi atît de drăguţ dacă ai vrea să vii într-o zi să iei dejunul la mine! Fiica mea ar fi atît de fericită să te cunoască!

Cu mici plecăciuni şi foarte la largul lui — „Dar desigur, doamnă... bineînţeles, doamnă..." — Léon o conduse pe doamna de Vauthiers pînă la poarta grădinii, îi sărută mîna şi o văzu dispărînd într-un automobil nu prea somptuos dar care însemna mai mult decît dacă ar fi fost somptuos: arăta a „casă mare". În însăşi clipa în care doamna de Vauthiers se despărţi de Léon, expresia încîntată, aproape extaziată, pe care şi-o compusese dispăru cu precizia unui bec electric care se stinge: toate trăsăturile se destinseră, lungindu-i faţa, care deveni rece şi aspră. După ce automobilul porni, ca şi cînd i-ar fi tre-

buit acest răstimp ca să-şi vină în fire, marchiza izbucni într-un rîs strident şi repetă cu glas tare : „Ah, caraghiosul ăsta ! Caraghiosul ăsta !“

Cît despre domnul de Coantré, rămăsese în grădină visător, pradă unui extaz asemănător celui lăsat uneori, în urma lor, de anumiţi ecleziaşti : marchiza îi revelase sau mai bine zis îi amintise că exista o categorie mai înaltă. Mai mult : îl îmbăta gîndul că se ridicase cu atîta uşurinţă pînă la acea categorie, că atît de uşor fusese şi el om de lume. „Ce înseamnă totuşi să fii din aceeaşi sămînţă !“ îşi spunea el. Se gîndea că, la drept vorbind, ar fi putut să-şi aştearnă altfel viaţa, să păstreze legături cu oamenii de familie care, priviţi de departe, erau socotiţi de timiditatea lui drept superiori şi dintre care, cu siguranţă, atîţia trebuiseră să fie tot atît de plăcuţi ca doamna de Vauthiers. Şi gîndind astfel, gîndea cu temei. Domnul de Coantré ar fi putut foarte bine avea o viaţă normală, demnă şi satisfăcută ; ar fi fost de ajuns să consimtă la micul efort de a-şi ţine rangul ; păcatul pe care-l plătea astăzi nu era prea mare, dar din el se trăgeau toate : faptul că se lăsase pe tînjeală sau, cum s-ar spune într-o franţuzească de calitate îndoielnică dar uşor de înţeles : delăsarea lui crescuse la infinit ca un bulgăre de zăpadă. Mame, luaţi din această sămînţă pildă pentru fiii voştri. Totuşi, în clipa de care vorbim, nu regreta nimic fiindcă bătrîna Circe îi prilejuise o imagine luminoasă despre el însuşi. Toată seara fu ferm convins că într-adevăr alesese calea cea mai înţeleaptă, că marchiza de Vauthiers-Béthancourt îl invidia sincer că

trăise departe de oamenii de lume etc. Tot reflectînd la „cuibul încîntător" ajunse pînă acolo încît — lucru de necrezut — avu o undă de tristețe la gîndul că va pleca din Arago. A doua zi dimineață, efectul elixirului trecuse. „Și-a bătut joc de mine afurisita de bătrînă ! Dar trebuie s-o recunosc, a făcut-o cu eleganță !"

În ziua de 15, camionagiii transportară conținutul din Arago în magazia închiriată de domnișoara de Bauret. Tot ei transportară în strada Glacière bunurile mobiliare ale domnului Elie de Coëtquidan, care constau în patru cufere — trei mici și unul mare — și bunurile mobiliare ale domnului conte de Coantré, care constau într-o ladă mică și o valiză mare ; toate fură puse în pod. Cei doi domni vînduseră mobila unui telal din cartier la prețul pe care acesta îl oferise.

Avusese loc o scenă melodramatică cu Mélanie care părăsea definitiv serviciul ; domnul de Coantré o îmbrățișase. Nu am prea vorbit în cursul acestei povestiri despre relațiile dintre domnul de Coantré și Mélanie pentru că erau relațiile clasice dintre stăpîn și servitori într-o societate fără autoritate și fără ordine și în care prima reacție a fiecăruia, de o parte și de alta, la prima ciocnire, este să nu-și păstreze locul și rangul lui. Domnul de Coantré tremura în fața acestei putori cu ochi de găină, nu îndrăznea să-i facă vreo observație, o înconjura cu același lux de atenții cu care își lingușea unchii și, dacă ne amintim de asprimea cu care Léon își tratase mama, socotim

că această deosebire de tratament era o ruşine. La cea mai mică nemulţumire, Mélanie amenința: domnul de Coantré intra în panică şi renunța la tot. Repet : acest procedeu este clasic şi a fost descris de mii de ori. Totuşi domnul de Coantré socotea că Mélanie era o perfecţiune. Deşi de treisprezece ani Mélanie abuza făţiş de situaţia ei (dar nu la capitolul cinste, căci era *într-adevăr* cinstită). Din copilărie, domnul de Coantré văzuse servitorii răsplătind cu plecare din serviciu cînd li se năzărea, cu vorbe urîte, cu furturi, cu clevetiri şi şantaj, nemăsurata bunăvoinţă cu care familia îi trata : domnul de Coantré continua totuşi să afirme şi chiar să fie convins că inimă au numai oamenii din popor şi că, în comparaţie cu ei, burghezii sînt adevăraţi monştri de răutate. La fel, degeaba Mélanie făcea pe moarta la cel mai mic fleac, zăcea trei zile la ea în cameră pentru o durere de cap şi scotea ţipete de fiară rănită dacă avea un furuncul ; degeaba cea mai mare parte din feciorii pe care-i avuseseră, fie că erau din sud, fie din nord, făcuseră mofturile cele mai de necrezut, gata să plece din serviciu pentru o nimica toată, invocînd de fiecare dată destinul cînd în realitate nu era vorba decît de lipsă de bunăvoinţă şi de hărnicie („Destinul este destin !...") ; în pofida tuturor acestor lucruri, domnul de Coantré rămînea mai departe încredinţat — aşa cum auzise spunîndu-se şi repetîndu-se în familie — că nu afli caracter decît în popor. Masochismul de clasă este un lucru de toată frumuseţea ! Drag popor, ai fi un prost dacă n-ai profita ! Şi această atitudine este pîine

binecuvîntată cînd ai de-a face cu o clasă în care de un veac și jumătate domnește un veșnic 4 august [1].

Domnul de Coëtquidan hotărî să-și ia mesele în oraș, într-un restaurant unde se afla o pisică adorabilă, căreia îi dorea tot binele. Pisica îl costa scump fiindcă restaurantul era departe și trebuia să schimbe autobuzul la ducere și la întoarcere. Léon descoperi un local popular cu șase franci masa. Dar cînd, la douăsprezece și jumătate, se duse să mănînce acolo, localul era atît de plin și cu asemenea oameni, încît hotărî să se întoarcă peste un ceas, cînd oamenii aceia vor fi plecat. În răstimpul acelui ceas, umblă ca un nebun. În orice alt cartier s-ar fi așezat să aștepte pe o bancă, dar în cartierul acesta unde era cunoscut, nu îndrăzni fiindcă în ochii celor ce fac parte dintr-o anumită clasă, cineva care se așază pe bănci este un nenorocit : de la statul pe bănci pînă la a bea apă din fîntînile Wallace [2] nu mai este decît un pas. La restaurant, fu întrebat dacă voia un șervet și nu îndrăzni să spună nu ; dar cîntărind puțina plăcere procurată de acest șervet și cei douăzeci de bani pe zi care ar fi trebuit să-l coste, se întunecă. Mîncă în grabă ca să micșoreze riscul de a fi văzut în acel local și nu îndrăzni să

[1] În noaptea de 4 august 1789, Adunarea Constituantă a desființat privilegiile nobiliare.

[2] Fîntîni de fier, cu pretenții artistice dăruite Parisului de filantropul american Richard Wallace pentru a fi puse pe străzi pentru uzul săracilor ce nu-și pot astîmpăra setea la o cafenea.

ridice privirea, ca şi cînd faptul că el nu-i vedea pe ceilalţi ar fi făcut ca nici ceilalţi să nu-l vadă pe el. Mîncă şi capetele peştilor prăjiţi, ca să nu lase să se piardă nimic, se îndopă cu pîine, luă brînză în loc de o portocală (de care avea poftă) pentru că brînza e mai hrănitoare. Înainte de a pleca, strecură în buzunar bucăţica ce-i rămăsese din porţia de pîine.

La 1 noiembrie, în automobilul lor care-i aducea de la Fréville la Paris, doamna Emilie îi spuse fratelui ei (îmbrăcat într-un costum de golf, la cei şaptezeci de ani trecuţi ai lui i se părea că arată mai voinic în aceste haine) :

— Am o idee pentru bietul Léon. Ar trebui să-l trimiţi la Fréville...

— La Fréville ! Ca să murdărească tot ! Eşti nebună !

— Nu în casă. În căsuţa lui Picot (paznicul). Ar mînca la Finance. Ai putea să-i spui că-i pui la dispoziţie doar casa lui Picot, fiindcă ştii cît de mult îi plac lucrurile simple şi rustice.

Paznicul murise cu trei săptămîni înainte ; nu găsiseră cu cine să-l înlocuiască ; căsuţa lui era goală. Luat pe neaşteptate, domnul Octave reflectă la această idee. Evident, nu putea fi o soluţie definitivă. Dar era o soluţie de moment care prezenta avantajul să-l scape pentru cîtva timp de vizitele lui Léon. Mai discutară despre această eventualitate şi, după ce se gîndiră bine, se hotărîră să facă aşa.

Domnul Octave şi sora lui întîlniră pe unchi şi pe nepot a doua zi la cimitirul Montparnasse

la mormîntul doamnei de Coantré. La plecare, domnul Octave îl luă pe Elie de-o parte şi-i spuse să treacă după-amiază pe la el. Pe urmă îi împărtăşi lui Léon proiectul său.

Léon fu în al nouălea cer. Să se afle la ţară, în mijlocul naturii şi nu într-un loc în care s-ar fi simţit pierdut, ci la Fréville, în umbra Coëtquidanilor, unde va fi nepotul marchizului de Carabas ! Şi încă numaidecît ! Putea să plece chiar a doua zi, dacă voia ! Ah, nu degeaba avusese el încredere în familie ! Fără să mai stea pe gînduri, îi spuse domnului Octave că această hotărîre pe care i-o împărtăşea de ziua morţilor îi fusese desigur inspirată de sufletul doamnei de Coantré, şi domnul Octave, cu toate că nu-l iubea pe Dumnezeu, avu bunăvoinţa de a-şi lăsa nepotul să creadă că lucrul acesta nu era cu neputinţă. Domnul Octave îl luă pe Léon la el acasă, în Bulevardul Haussmann, ca să-i dea o scrisoare către hangiul Finance, scrisoare în care explica cine era Léon. Şi, cum se făcuse ceasul douăsprezece, îl opri şi la dejun, ceea ce nu mai făcuse de cincisprezece ani ; ştiind că nepotul lui pleca, avu deci curajul să-l poftească la masă. Léon se strădui să fie cît mai cuceritor şi mai în vervă, deşi din cînd în cînd se simţea jignit fiindcă domnul Octave ba îi spunea că mănîncă prea repede, ba îi făcea alte observaţii de acelaşi soi, ca şi cum ar fi avut unsprezece ani. Domnul Octave îi dădu alţi cinci sute de franci dar, cînd îi înmînă cheile de la casa paznicului, Léon se simţi parcă mai înalt : chei de la Fréville ! Cîtă încredere aveau în el ! Era copilul casei !

După ce plecă, doamna Emilie fu de părere că Léon se comporta foarte bine şi nu s-ar fi putut de loc crede că era un dobitoc.

Léon ieşi de la unchiul său în aceeaşi stare de spirit ca acum patru luni cînd, plecînd din Bulevardul Haussmann, navigase spre cartierele de perdiţie : bucurie şi înduioşare. Se hotărî să plece din Paris peste două zile. Pe bulevardul Arago zăbovi puţin în faţa fostei lui case. Nişte grădinari dădeau jos viţa de pe faţadă şi vopsitori vopseau gardul. Într-un elan de indulgenţă dădu absoluţiunea acestei case.

Domnul Elie îşi petrecu după-amiaza aceleiaşi zile în tovărăşia surorii sale şi în automobilul domnului Octave, ca să viziteze diverse pensiuni de familie. Cum voia să-şi retrăiască tinereţea, se duseră întîi să caute ceva convenabil în cartierul unde se afla strada Lisabona. Pentru a-şi dovedi că va începe cu adevărat o viaţă nouă, Léon se duse la frizer şi, după ce se tunse, ceru să i se facă un şampon. Schimbase rînd pe rînd toţi frizerii din cartier fiindcă, de fiecare dată, trebuia să se lupte cu ei ca să nu-i facă un şampon, luptă de care îi era foarte ruşine : ştia bine că nimeni n-o să-l creadă cînd o să spună : „Nu pot suferi să am părul ud“ ; fiecare ghicea că era din pricina cheltuielii.

Seara, Léon şi unchiul său stătură pînă tîrziu treji în biata lor cameră cu cele două paturi alăturate, ca paturile a doi copii mari. Trăiseră patruzeci de ani sub acelaşi acoperiş şi era ultima seară a acestei asociaţii. Amîndoi erau emoţionaţi. Mai cu seamă Léon. Aveau multe amintiri,

multe imagini, multe manii, multe deprinderi comune, un acelaşi fel de a vorbi, pînă şi cuvinte şi expresii născocite de familie şi care nu puteau fi înţelese decît de ei sau de cei apropiaţi lor. În seara aceasta, simţeau ascuţit toată această particularitate şi li se părea că pentru amîndoi constituia o bogată comoară. Léon uita de cîte ori îl scosese din sărite domnul Elie. Domnul Elie uita că scrisese o scrisoare anonimă — o, era mult de atunci ! — unora dintre plănuiţii socri ai lui Léon ca să le dezvăluie (pură calomnie !) că Léon avea copii din flori. Aceşti doi „sălbatici" priveau viitorul cu încredere, fiindcă ştiau că aveau să-l înfrunte rămînînd în sînul familiei şi parcă învăluiţi în parfumul ei. Şi totuşi, fiecare dintre ei simţea că celălalt îi va lipsi.

În tot acest timp, domnul Elie frămîntă o gugulie de miez de pîine pe care o adusese de la restaurant, gugulie pe care saliva şi murdăria de pe degetele lui o făcuseră atît de neagră şi de strălucitoare încît ar fi putut fi luată drept o bilă de gudron. La un moment dat, tocmai în mijlocul unei evocări sentimentale, se opri brusc şi se apucă să scotocească pe sub mobile cu ochi rătăciţi. „Ce s-a întîmplat, unchiule ?" îl întrebă Léon neliniştit. „Mi-am pierdut gugulia" — spuse bătrînul cu chipul răvăşit. Îngenunchind, Léon se apucă şi el s-o caute. Cînd o zări, avu o scurtă şovăire : pe urmă se gîndi că era ultima lui seară împreună cu unchiul său şi, în numele trecutului, în numele familiei, în numele amintirii mamei lui, ridică de pe jos mica scîrboşenie şi i-o întinse.

Domnul de Coantré pleca a doua zi la ora unu. Dimineaţa, simţi nevoia să intre pentru ultima oară în casa de pe bulevardul Arago. Pretextă că uitase la uşa pivniţei un foarfece de grădină de care avea nevoie. Împinse poarta şi fu surprins să găsească în grădină, în locul peluzelor, pămîntul răscolit : se pregătea un teren de tenis : la nimic nu folosise deci toată strădania cu care îngrijise el peluzele ! Ferestrele casei erau toate închise şi nici la uşa de la intrare şi nici la cea de la bucătărie nu răspunse nimeni cînd sună. În clipa în care împingea poarta ca să iasă, se vede că avu o emoţie puternică fiindcă o ameţeală îl cuprinse şi trebui să se ţină de gard ca să-şi scoată pălăria pentru a-şi aerisi capul şi ca să-şi descheie nasturele de la guler. Totul nu ţinu decît o clipă şi se simţea din nou voios cînd se îndreptă spre strada Glacière.

IX

Pentru trenul de ora unu, Domnul de Coantré sosi la gara Saint-Lazare la douăsprezece şi un sfert. Cum cu o zi înainte avusese loc marea scenă a despărţirii de domnul Octave, putea fi sigur că unchiul său nu va veni să-l conducă la tren. Ceea ce nu-l împiedică să simtă în acelaşi timp şi un firicel de amărăciune (distanţa era atît de mică între Bulevardul Haussmann şi gară,

că însemna aproape lipsă de politețe să n-o străbați cu asemenea prilej) și o imensă ușurare: cea mai mare dovadă de prietenie pe care o poți da cuiva cu nervii slabi este să nu-l conduci la gară unde i-ai strica toată plăcerea și ai produce poate și o catastrofă: bagaje pierdute, trenuri scăpate și — în cel mai bun caz — cel mai prost loc în compartiment, iată bilanțul obișnuit al unei prezențe indiscrete.

După ce-și predă cufărașul — un vechi cufăraș ros, cu una din cele două închizători ruptă — se duse cu valiza în mînă și-și luă un bilet de clasa a treia, mulțumit să călătorească în această clasă nu numai din economie, ci și pentru că avea să se afle printre oameni simpli. Cu fruntea asudată de emoție, își căuta trenul, cînd zări pe Georges, șoferul unchiului său, care venea spre el.

— Domnul conte și-a cumpărat biletul? Domnul baron m-a trimis ca să am grijă de domnul conte. Și în primul rînd iată *Mail*-ul pe care domnul baron îl trimite domnului conte ca să aibă ce citi în tren.

Georges îi întinse domnului de Coantré ultimul număr din *Daily Mail* (Georges pronunța *Mail* așa cum se pronunță în limba franceză de exemplu în l'*Orme du Mail*) și în același timp îi luă cu forța valiza din mînă. Domnul de Coantré văzu zburînd, ca un balon roșu, hîrtia de zece franci pe care va trebui să i-o dea bacșiș. „Nu, nu, pentru cîțiva pași, nu e de loc nevoie. Am și ajuns la peron.“ Și arătă portița în dreptul căreia un controlor perfora biletele. „Am și eu bilet de peron“ — spuse Georges.

Așadar, șoferul avea să afle că domnul de Coantré călătorea în clasa a treia! Léon ar fi putut să-l lase să-l instaleze în clasa a doua și apoi, după ce ar fi plecat, să treacă într-a treia. Dar această operație i se păru mai grea decît o ascensiune pe Himalaia, fiindcă nu fusese nici un minut, de cînd se afla în gară, în care să nu creadă că trenul avea să plece în minutul următor: se gîndi deci că așa ceva era cu neputință, din lipsă de timp. Atunci luă o hotărîre eroică: „Mi-am pierdut biletul, spuse el, scotocindu-se prin buzunare. Trebuie să-mi iau altul." „Mă duc eu; domnul conte să mă aștepte aici", spuse Georges. „Nu e nevoie! Nu e nevoie!" protestă contele, care voia să-și schimbe biletul de a treia cu unul de a doua plătind doar diferența, în loc ca Georges să plătească prețul întreg pentru a doua. „Domnul nu va avea decît o clipă de așteptat. De întîia?" „Nu, de a doua. Dar mă voi duce singur. Prefer. Te rog!" „Bine, dacă domnul nu are încredere!" „Ba da, am încredere..." bolborosi domnul de Coantré, tulburîndu-se și mai tare și nemaiîndrăznind să spună nimic, din moment ce era luat astfel. „Ei bine, du-te, dar pentru Dumnezeu repede!" Îi dădu o sută de franci.

Rămase în fața intrării peronului cu valiza la picioare, în ultimul hal de supărare. Astfel, din vina acestui dobitoc — și a bunului său unchi — trebuia să plătească două bilete, unul de a treia și unul de a doua. Și lucrurile se înveninară și mai rău cînd i se păru că Georges întîrzie: trenul avea să plece! Avea biletul în buzunar și

nu trebuia decît să se instaleze în compartiment, dar Georges, cînd se va întoarce, îl va dibui cu siguranță! Toată această frămîntare era atît de cumplită încît ne lipsește curajul s-o descriem. În sfîrșit, Georges se întoarse. Pradă unei enervări care atingea frenezia, domnul de Coantré socoti că nu-i poate da mai puțin de douăzeci de franci bacșiș.

Tot timpul drumului, care ținu cinci ore, domnul de Coantré nu izbuti să se liniștească. Gestul domnului Octave îl costase șaizeci și șase de franci! (patruzeci și șase biletul de a doua și douăzeci de franci lui Georges). Îi venea să plîngă. Își pusese în gînd ca la plecarea trenului să tragă primul fum dintr-o lulea pe care și-o cumpărase în ajun: o lulea de lut „Jacob", căreia îi înfășurase în sfoară hornul, pe care își propunea s-o ardă cu artă și care trebuia să fie un soi de simbol al noii sale vieți — al unei vieți și al unei noi tinereți, căci fumase cu asemenea lulele cînd stătuse la Chatenay și niciodată de atunci. Era atît de prost dispus încît nu voi să facă safteaua lulelii și poate nici n-ar fi putut-o face fără să-i vină greață. Azvîrlise sub banchetă — fără să-l deschidă — numărul din *Daily Mail*. După cîtva timp socoti că pedeapsa era prea blîndă. Luă ziarul și se duse să-l expună, foarte la vedere, în W.C., deasupra cutiei cu „șervete igienice".

Tot drumul nu fu pentru el decît un șirag de temeri. Teamă, în vagon, să nu fie trenul în întîrziere, să nu scape autocarul, autocarul să nu fie plin sau să nu vrea să ia cufere. Teamă, în

autocar, ca omul pe care Finance trebuia să-l trimită, cu o roabă, la locul stabilit, unde domnul de Coantré trebuia să coboare, să nu mai vină. Ce s-ar face atunci, la marginea drumului, noaptea, singur, cu valiza şi cufăraşul, la doi kilometri de castel ? La gîndul acesta înghiţea în sec. Şi tot timpul repeta : „Ca şi cînd bătrînul Octave nu mi-ar fi putut împrumuta automobilul !“ Cînd faci cuiva un serviciu nu trebuie să i-l faci nouă din zece ; trebuie să i-l faci zece sau să nu te-amesteci; dacă faci nouă, îţi creezi un duşman.

La locul hotărît, omul îl aştepa în drum. Om conştiincios, care te afli la întîlnire la ora fixată, nobil exemplar al unei specii dispărute, îmi scot pălăria în faţa ta ! Omul încărcă în roabă cufăraşul şi valiza şi pătrunseră în pădure.

Bruscă metamorfoză a domnului de Coantré. O pădure este un loc care vindecă. Lucrul acesta se vădi cu prisosinţă. Léon pătrunse în mireasma naturii, aşa cum pătrunzi în mireasma unei biserici, atît era de puternică şi de densă în această zi de vară în plină toamnă mireasma pădurii, o mireasmă de umezeală dulce. Mireasma pădurii ! Mireasma de la Chatenay regăsit ! Era cu putinţă ca acest lucru miraculos de bun : natura, să existe în stare continuă şi tu să te crezi silit să trăieşti departe de ea, să uiţi de existenţa ei, să nu te umpli de ea, sacrificînd tot restul ? Mireasma pădurii îl îmbiba, aşa cum apa umflă un burete. I se părea că frunzişurile îi netezesc zbîrciturile de pe frunte. Ar fi vrut să cuprindă aerul în căuşul palmelor şi să-l apese pe obraz. Se îndrepta din şale şi îşi bomba pieptul, mîndru ca un domn

care ar arbora pentru prima oară un costum verde-închis. Mergea ca o jucărie mecanică întoarsă cu cheia sau ca un om beat : o deosebire de necrezut între mersul lui de acum și cel de la Paris. O, nouă tinerețe ! O, transfigurare în adîncul a tot ceea ce era mai bun în el ! În acest bătrîn, radia siguranța că mai putea încă să fie fericit, că dobîndise în sfîrșit ceea ce dorise întotdeauna și ceea ce era, de cînd lumea, făcut pentru el.

Merseră astfel doi kilometri. Omul era plugar. Domnul de Coantré voia să-l facă praf cu știința sa silvică ; cu o mîndrie de copil numea speciile arborilor, vorbea despre copacii aplecați de vînt cărora li se poate scoate miezul ca la un creion ; critica administrația pădurii : loturile de tăiere prost întreținute, *prematurii* își mîncau vecinii și ar fi trebuit tăiați... Și aproape că alerga pe picioarele lui scurte, chinuindu-se să se țină de plugar care mai avea și bagajele de împins, voind morțiș să-i arate că nu era un parizienuș ci un țăran, o adevărată „piele tăbăcită".

În cele din urmă, ajunseră și la castel, clădire oarecare pe care domnul de Coantré o urî pe loc pentru că-i reamintea de bogăție. Bagajul fu pus în căsuța paznicului. Léon ținu omului cu roaba un întreg discurs încîlcit ca să-i explice că el fusese cel care voise să nu locuiască în castel ci în căsuța paznicului, din dragoste pentru lucrurile simple și naturale : puțin lipsi să i-l citeze și pe Jean-Jacques Rousseau. Nevoind însă (politețea lui !) să-l facă să aștepte, fiindcă același om trebuia să-l conducă în sat, la Fréville, aruncă doar

o privire în casa, compusă dintr-o cameră mare, o bucătărie şi o cămară. Fusese construită după planurile domnului Octave care, pentru a arăta cît de mult cinstea el munca manuală, voise să ajute „cu mîna lui“ la construirea ei. Deghizat în zidar, amestecat printre muncitori, pe care-i stînjenea la culme, se jucase de-a salahorul cîteva ceasuri, în două sau trei rînduri, ţinînd să se şi fotografieze în această ipostază : fotografia înfăţişa masca, îmbătrînită cu cincisprezece ani, a unui bărbat de o oarecare vîrstă, istovit de un efort fizic nelalocul lui şi peste puterile lui. Domnului Octave îi făcea o plăcere nespusă, ca la o cină de gală, să strecoare frumoasei sale vecine de masă : „Pe vremea cînd stricam tencuiala...“ — „??...“ — „Da, doamnă, eu am construit singur casa paznicului...“ Şi trage-i cu o teorie, şi cu bine-cunoscuta placă *„Cinste muncii manuale“*.

După aceea, domnul de Coantré şi călăuza sa se duseră în sat la Fréville, situat cam la şase sute de metri depărtare de castel.

Este atît de frumos că Finance, cîrciumar coroiat, purta numele pe care-l purta, încît coincidenţa ar părea ridicolă pusă într-un roman. Ea ar aminti de naivitatea unor romancieri care cred că portărelul lor o să pară mai viu dacă-l numesc Ştampileazătot, şi un ţăran mai lacom de cîştig dacă-l vor numi Strîngeboabe, poncife copilăreşti care s-au încetăţenit însă şi care vor trăi atît cît va trăi şi romanul francez. De aceea, noi vom numi pe Finance, în aceste pagini, după numele soţiei sale : Chandelier.

Chandelier îl primi foarte bine pe domnul de Coantré. Din „domnule conte" nu-l scotea. Oamenii de pe la mese își curmară trăncăneala și priviră în tăcere la acest conte cum nu se putea mai năstrușnic. Chandelier era un bărbat de vreo patruzeci și cinci de ani, grăsan, blond, cu obrazul plin și trandafiriu, cu o cordialitate de comandă cînd se adresa domnului de Coantré și cu expresie dintr-o dată aspră cînd se adresa nevestei și femeii care servea. Ca aspect general, semăna cu un mistreț dar care, la rîndul lui, ar fi adus mai curînd a porc. Se înțeleseră că, atîta timp cît vremea va fi frumoasă, domnul de Coantré își va lua masa la han. Mai tîrziu, la nevoie, va veni băiatul femeii care servea să-i aducă mîncarea la castel. „Ne învoim noi, n-aveți nici o grijă !"

Léon se așeză să mănînce. Chandelier veni „să-i facă conversație". Trăncăni despre familia lui, despre „necazuri" (un bărbat care se respectă *trebuie* să aibă „necazuri"). Léon vorbi din nou de arborii *înclinați* de vînt și de cei *prematuri*, fără să uite loturile de triere ; înota în fericire ; masa substanțială îi ridicase și mai mult părerea pe care începuse să și-o facă despre el însuși. Chandelier îi ceru voie să-i ofere *prietenește* un pahar de coniac.

A doua zi, Léon, flămînd de pădure, se îmbrăcă ca un vagabond și-și petrecu ziua în desișuri. Căutase, apoi își cioplise o creangă care să-i slujească drept baston : bastonul îi era neapărat necesar și ar fi suferit dacă nu l-ar fi avut ime-

diat ; bastonul, ca şi luleaua Jacob, era un simbol al vieţii noi.

Un pictor ar fi putut reda întreg peisajul în două culori : în verde şi în castaniu. Domnul de Coantré călca pe covorul gros de frunze veştede, a cărui nuanţă galbenă-castanie, de departe, părea aproape trandafirie, şi printre ferigele uscate. Tulpinile înalte ale pinilor de pădure, toate înclinate în aceeaşi parte de vînturile dinspre mare, se legănau cu o încetineală de plante submarine. Din loc în loc, cîte un trunchi culcat la pămînt, cu ramurile în sus, părea un bivol mort, cu coarne înalte. Nu se auzeau decît rare croncăniturî de corbi sau strigătul unei păsărele în căutare de omizi, care se căţăra pe copaci. Dar din depărtare, vuietul surd al şoselei amintea de oameni în această singurătate : pămîntul zărit din largul mării.

A doua zi fu petrecută la fel : toată ziua în pădure şi plin de aceeaşi fericire.

Léon scrise în stil liric celor doi unchi ai săi, lui Pinpin şi Mélaniei. A treia zi plouă şi obligaţia de a coborî în sat ca să mănînce îşi arătă neajunsurile. Seara, băiatul chelneriţei aduse mîncarea care trebui încălzită. „Bineînţeles, bătrînul Octave nu s-a gîndit la această problemă a meselor. Aşa este el : nu ştie de loc să fie practic !“ Dar dumneavoastră, scumpe conte, ştiţi oare cumva să fiţi *practic ?*

Ziua următoare, iarăşi ploaie şi mîncarea adusă acasă, mult mai proastă ca cea de la han. Se înţeleseseră ca băiatul să facă curăţenie o dată la două zile. Era un copilandru gălbejit, parcă pre-

sărat cu cenuşă, plin de jeg pe mîini şi pe genunchi, cu dinţii stricaţi de cidru. Cum nu ştia nimic şi nu înţelegea nimic, Léon presimţi că nu se va alege de la acest *ajutor* decît cu oboseala istovitoare pe care ţi-o pricinuieşte un servitor nestilat.

După-amiaza, nu ştiu ce să facă. Îi lipsea un punct solid pe care să se sprijine, în golul lăsat de grijile de care scăpase : îl împresura tăcerea aceea, destul de sinistră, a bărcii cu motor, în larg, cînd motorul are o pană. Şi pe urmă, într-o veche hardughie ca cea din Arago, unde nimic nu se arunca, din prevedere, era întotdeauna ceva de făcut. În căsuţa paznicului neexistînd un fotoliu („E foarte plăcută rusticitatea dar, totuşi, există limite...“) stătu toată ziua întins pe pat, aşteptînd ora cinci, cu un gol de necrezut în cap, şi blestemînd focul cu lemne, care îl fermecase atîta în prima zi (disc : *Poezia focului cu lemne :* „O prezenţă vie ! Un tovarăş ! Altceva decît blestematele invenţii moderne !...“), dar care acum îl silea să se scoale la fiecare cinci minute ca să mai pună lemne sau să sufle în vatră.

La şapte şi jumătate, băieţaşul care trebuia să aducă cina la şapte nu veni. La opt, nimeni. Fără îndoială nu-l trimiseseră pentru că ploua. Procedeul lipsit de respect îl îngheţă pe Léon. Cîntări dacă să iasă prin ploaie sau să se culce fără să cineze şi, în cele din urmă, se culcă, cu inima strînsă. Chandelier ! Încă un înger păzitor care îşi pierde penele. A doua zi, Chandelier se rugă de iertare, băiatul nu mai putea veni : maică-sa

avea nevoie de el la ora meselor. Pentru curățenie, domnul de Coantré s-ar putea înțelege cu fata bătrînei Poublanc...

— Dar dacă mi-aş permite, aş spune domnului conte că asta nu e viață să petreci iarna acolo sus, la castel, în condițiile în care s-a instalat domnul conte !... Domnul conte e desigur liber să facă ce vrea, dar dacă vrea să trăiască la aer curat şi să fie şi un pic îngrijit, de ce nu ar lua o cameră în sat ? Chiar noi, dacă domnul conte ar primi, am goli odaia fetiței noastre, din care am făcut cămară de cînd mititica s-a măritat, şi i-am face o cameră frumoasă...

— Aş fi foarte bucuros, spuse domnul de Coantré fără înconjur, dar nu ştiu dacă domnul de Coëtquidan v-a scris : eu am sărăcit. N-am cum să fac o cheltuială cînd aş putea-o ocoli...

Oamenii neciopliți nu-şi dau osteneala să-şi compună o fizionomie. Lucrurile se petrecură ca la teatru : într-o clipă, un fel de mască apăru pe fața celor doi Chandelier ; trăsăturile li se lungiră, privirile li se stinseră. Li se tăiase parcă răsuflarea, nu mai spuneau nimic. Nu se mai auzi decît tic-tacul puternic, majestuos, indiscret de puternic al pendulei. O ambianță de nenorocire năvăli în sală, la fel de tăioasă şi de rece ca şi cînd ar fi fost deodată larg deschise ferestrele.

Afară se lăsase ger uscat. În pădure, Léon nu mai văzu natura : era prea absorbit de treburile lui. „Croia" planuri. Va cumpăra conserve şi va mînca acasă. Se va gospodări singur.

Seara, la sfîrşitul cinei, Chandelier îi prezentă nota. Nu era nici o săptămînă de cînd Léon ve-

nise, dar omul, speriat de mărturisirea făcută dimineaţa, voise să ştie cum stau lucrurile. Léon plăti fără să controleze. După aceea, aruncînd ochii pe notă, văzu că Chandelier pusese la socoteală coniacul pe care i-l „oferise“ în prima zi.

Declară că se va îngriji singur de gospodăria lui, că i se recomandase să facă mişcare. Observă că Chandelier nu-i mai vorbea la persoana a treia. Întîi fusese „domnule conte“ la orice cuvînt, în aşa măsură încît Léon, conştient de tot ce era ridicol în acest titlu dat unui biet om în halul lui, rugase pe hangiu să nu i-l mai dea. Pe urmă, fusese „persoana a treia“, fără titlu, situaţie pe care Léon, în modestia lui, o găsea mai potrivită. Acum ajunsese „dumneavoastră“.

Cînd îi scrisese lui Chandelier, domnul Octave îi spusese că Léon voia să facă o „cură de odihnă“ şi că avea o fire „puţin cam originală“. Despre sărăcia lui nu suflase nici un cuvînt, gîndindu-se că hangiul îşi va da singur seama de ea şi chiar mai curînd decît era nevoie. Cît despre Chandelier, se obişnuise să creadă că toţi nobilii erau pe jumătate nebuni. Îl vedea pe domnul Octave alternînd zgîrcenia cu risipa ; auzise vorbindu-se de excentricitatea bătrînului Coëtquidan ; zărise o dată sau de două ori şi pe adevărata sperietoare de vrăbii care era Elie. Că nobilii erau pe jumătate nebuni, nu era la el o simplă convingere ci şi o certitudine care-i făcea plăcere. Nutrea faţă de ei o ură care venea de departe : găsea că nu ispăşiseră destul. Cu toate că, în Franţa placa de gramofon asigură că aristocraţia nemaiexistînd din punct de vedere

clasă şi fiind, pe drept cuvînt, nulă prin ceea ce este ca şi prin ceea ce are, nimeni nu o poate urî, pentru că nu poţi urî ceea ce nu există, această ură dăinuie mai departe. În tinereţea lui, o iubită a lui Léon, căreia îi trebuise multă vreme ca să se arate încrezătoare şi fată bună, îi mărturisise: „Ce vrei, gîndul că eşti viconte mă stînjenea". Chandelier mergea pînă acolo încît ura şi particulele pe care le ştia false, ca aceea a castelanilor vecini, despre care o întreagă lume aflase că părinţii lor fuseseră marchitani. Fiindcă ura lui se îndrepta împotriva particulei, după obiceiul poporului care nu ştie că sînt tot atîţia oameni cu particulă, fără să fie nobili, pe cît sînt (sau aproape) oameni care, fără s-o aibă, sînt totuşi nobili.

În aceeaşi seară, domnul de Coantré cumpără lapte condensat, conserve, un borcan de dulceaţă, pe care le aduse acasă în taşcă şi cină în camera lui.

Încerca să ia totul uşor spunîndu-şi că era igienic să nu mănînci seara lucruri grele. Crezuse că-i va fi neplăcut să facă cumpărături — izvor de bîrfeli — dar nu-i fu neplăcut.

În schimb, alte două fapte noi îi fură neplăcute. Unul din ele fu descoperirea că nu-l mai interesa să locuiască la ţară. La fel cum în prima zi, vorbind cu omul cu roaba şi cu hangiul, îşi risipise ca într-un foc de artificii tot ce ştia despre silvicultură şi acum nu-i mai rămăsese nimic de spus, tot astfel sleise în primele două zile tot disponibilul lui de emoţie în faţa naturii. Silit

să-și mărturisească că nu mai era același om cu cel de la Chatenay, se privea pe el însuși cu atitudinea vacilor privind un tren care trece și a oamenilor cînd descoperă din ce este alcătuită „unitatea personalității“.

Ceea ce îl durea însă mai mult ca orice pe acest „sălbatic“ era sentimentul că toată lumea îl părăsise, sentiment mai puternic ca oricînd, pe care-l întîmpina cu o surpriză comică, asemănătoare unor ochi de fată foarte puțin poftită la dans, la un bal, și care îl copleșea mai mult chiar decît lipsa de bani. Scrisorii sale lirice, domnul Octave îi răspunse felicitîndu-se pe el că, datorită lui, Léon era fericit la Fréville : felicitările ajunseră însă tocmai în clipa în care Léon începea să fie nenorocit. Nici domnișoara de Bauret, nici Elie, nici Mélanie nu-i răspunseră. Cînd intra la Chandelier, unde-și dăduse adresa ca să i se scrie și i se spunea din nou că nu primise nimic, pleoapele i se zbăteau, gîtul i se usca. Mai cu seamă tăcerea Mélaniei îl făcea să sufere.

Grosolănia oamenilor alături de care trebuia să mănînce la Chandelier, care în prima zi îl încîntaseră („Simplii ! Buna viață simplă !“), acum i se părea greu de îndurat. „Uite, dacă-mi dovedești că există Dumnezeu, fac cinste.“ — „Măcar dacă aș fi băut de cînd eram tînăr ! Da nu sînt decît optsprezece ani de cînd mă îmbăt. Și tu, cît bei pe zi ?“ — „Cum cît ? Șase litri, ca tot omul !“ Era plictisit să audă trăncăneli de acest soi. Se simțea izolat ca pe o insulă. Gîndul i se întorcea acum spre casa din Arago. Arago ! Acolo era unchiul Elie care, totuși, era din fa-

milie, fratele mamei sale. Dacă voia, putea fi foarte îndatoritor. Cît de înduioşător era cînd se oferea să ducă el la destinaţie (pentru a dezlipi timbrul) o scrisoare pe care i se ceruse s-o pună la cutie ; cînd se simţea prea singur sau plictisit, putea să se ducă în cameră la unchiul Elie şi să discute cu el. Îşi amintea de ziua în care-l rugase să-l ajute să facă o împărţire căreia nu putea să-i dea de rost din pricina virgulei (bătrînul nu izbutise nici el). În Arago, era unchiul Octave, veşnicul lui ajutor. Era Mélanie, pasăre nebună, gălăgioasă, nesuferită, dar sigură şi devotată. Toţi aceştia erau oameni care o cunoscuseră pe mama lui (cîtă însemnătate lua dintr-o dată pentru el acest fapt !), care făceau parte din aceeaşi celulă, cea mai mare parte dintre ei coagulaţi la un loc — dacă se poate spune astfel — printr-o lungă convieţuire. Arago era liniştea (mintea lui se învîrtea tot timpul în jurul acestui cuvînt), Arago era *căminul :* iată că descoperea acum şi acest cuvînt. Dar vremurile din Arago erau duse pentru totdeauna.

Într-un tîrziu, primi cîteva rînduri de la Mélanie, neînsemnate şi puţine. Spunea că domnul Elie era foarte mulţumit în pensiunea de familie unde se mutase. O spunea cu un fel de acreală. Pricepu că era un pic geloasă şi fu mulţumit. Îi trecu prin cap gîndul s-o convingă pe Mélanie să vină să-l ajute la Fréville. Pe urmă gîndul se stinse. Dar încolţise. După cîteva zile, Chandelier îi spuse lui Léon că băiatul putea veni din nou să-i aducă mîncarea. Hangiul pretinsese că nu-l mai poate trimite ca să-l convingă mai uşor pe

domnul de Coantré să renunţe la casa paznicului şi să-l facă să se mute la el, în pensiune. Cum manevra nu-i reuşise, acum îi părea rău că se lipsise singur de un cîştig. Léon mirosi despre ce era vorba. Ar fi vrut să nu primească : acum că se obişnuise cu conservele, le preţuia comoditatea şi mai cu seamă economia. Dar se temea de pica lui Chandelier. Pentru prima oară lucid, simţi că era în mîna acestui porc şi măsură inconvenientul vieţii la ţară unde nu sînt oameni de schimb ca la oraş, unde trebuie deci să ai de-a face cu toţi. Se învoi ca băiatul să vină din nou dar se ţinu tare în privinţa dereticatului.

În mai multe rînduri, i se întîmplă să-şi scoată portofelul ca să vadă cît îi mai rămînea. Dar, odată scos, nu îndrăznea să numere banii şi-l lăsa deschis lîngă el ; pe urmă, îl punea la loc în buzunar. În sfîrşit, se hotărî. Crezuse că avea trei sute de franci ; nu găsi decît două sute douăzeci. Ce va face cînd se vor duce şi aceştia ? Să se adreseze încă o dată domnului Octave ? Cînd îi dăduse cinci sute de franci, acesta ştiuse bine, ce naiba ! că prăpădiţii aceia de bani aveau să se sfîrşească repede. De ce nu-i dăduse mai mult, măcar ca să scape de el un timp mai îndelungat ? (Léon îşi punea fără să se tulbure ipotezele cele mai umilitoare.) În timp ce rumega aceste gînduri, o leşuială începu să crească în el, transformîndu-se repede într-o spaimă. Degetele i se răciră, ca şi partea de sus a coapselor. Ca un înecat care caută să se agaţe de ceva, spaima îl împinse să facă ceva, orice îi era la îndemînă : apucă în grabă un cuţitaş care-i servea să-şi taie unghiile

și-și tăie unghiile. Spaima crescînd, se duse la closet, cu toate că nu simțea nici o nevoie. Dar i se părea că orice schimbare s-ar produce în corpul lui l-ar ușura poate...

Amețeala se risipi ; îi lăsă însă o senzație neplăcută pe care o mai încercase în cîteva rînduri, de pildă în noaptea din Montmartre, amestec de slăbiciune și greutate a tot ce era puhav și prăbușit în trupul lui, alternanță de coșcoviri și deșirături : capul mare, apoi pieptul scofîlcit, burta umflată, apoi picioarele pirpirii. Rămase pleoștit și chircit pe scaunul lui. Își amintea de zgomotele obișnuite din Arago : chițcăitul șobolanilor, trosnetul unei sticle de lampă care plesnea, prăbușirea cărbunilor în sobă, glasul domnului Elie dînd porunci pisicilor. Dacă s-ar fi aflat acum în Arago, domnul Elie i-ar fi spus, pe un ton avuncular : „Nu trebuie să stai așa, băiete ! Nu, nu ! Asta-i !“ și s-ar fi dus să cheme doctorul. Se topea de fericire să se ducă după doctor fiindcă acest lucru îi dădea în același timp importanță și un pretext de plimbare. Pendula bătu pe neașteptate. Tresări, cu un salt de necrezut. Timbrul pendulei îl făcu să-i vină să plîngă.

Se gîndi că slăbiciunea era datorită faptului că nu se hrănea îndeajuns.

Se duse să se uite în oglindă, încredințat că trebuia să i se vadă pe față că era atins de vreo boală. Dar nu văzu nimic anormal pe chipul lui. Îl găsi doar ridicol.

Totuși, dar poate mai puțin din dorința de a-și apăra sănătatea cît din nevoia unei luări de contact care să-l spele de oamenii de la han — ne-

voie de a vedea pe cineva care să aibă o față omenească — se hotărî să se ducă după-amiază la doctorul Gibout, medic la Saint-Pierre-du-Buquet ; pînă la acel sat mai mare erau doi kilometri de mers pe jos și douăzeci de minute de autocar. Domnul Octave îi spusese : „Vei avea la Fréville două sprijine de nădejde : Chandelier și Gibout. Să te duci neapărat la Gibout. Este un om de la țară, dintr-o bucată, tată a patru copii, și medic excelent. Ar fi putut fi de zece ori deputat dacă ar fi vrut, dar i-a plăcut mai mult să-și facă meseria, și *he makes money*[1] grași ca el."

Doamna de Coantré avusese cultul bolii. Un mic scrin-birou era consacrat în întregime rețetelor (păstrate toate vreme de douăzeci de ani), miraculoaselor instrucțiuni din cutiile cu „specialități" (pe care e destul să le citești ca să te și simți vindecat) și fiolelor și sticlelor de doctorii, pe care sfînta economie îi interzicea să le arunce dacă rămînea în ele cît de puțin din licoarea pe care o conțineau. Licoarea se strica dar continua să fie păstrată ; numai în ziua în care era nevoie de vreuna din doctorii, doamna de Coantré se înfricoșa la vederea culorii sinistre pe care o luase și se hotăra s-o arunce. Relațiile lui Léon cu medicii fuseseră întotdeauna ciudate. Oricare ar fi fost doctorul care îl îngrijea, Léon alterna, într-un ritm vertiginos, convingerea că acel doctor

[1] „Face bani" (engl.).

îl omora cu bună știință și voință. cu convingerea că simpla prezență a medicului în cartierul lui era destul pentru a-l împiedica să moară. După dispoziția de moment, Léon, căruia doctorul îi interzisese să fumeze, fuma mult dintr-adins. Alte ori, dimpotrivă, era cuprins de spaimă și trecătorii îl puteau vedea oprit în mijlocul forfotei, la marginea trotuarului, absorbit într-o ocupație misterioasă și de neînțeles : își lua pulsul. Nu o dată, lăsînd totul baltă, se înapoia la doctor, pentru o îndoială pe care o avea, dacă un comprimat trebuia mestecat sau înghițit. Cîteodată era înfricoșător să-l vezi, neavînd la îndemînă o linguriță, bînd doctoria de-a dreptul din sticlă. Toate acestea erau culmea incoerenței, dar nu atît de departe pe cît am putea crede, de purtarea unui om normal față de medicină și de medici.

Dacă domnul Octave nu i l-ar fi lăudat pe Gibout, fără îndoială că domnul de Coantré nu s-ar fi hotărît în acea după-amiază să treacă pragul doctorului. Acest sărac ar fi refuzat să-și pună viața în mîinile unui om care arăta a sărac — și iată cum sînt astfel îndreptățite și fața lungită a Chandelierilor și atmosfera de nenorocire care se lăsase în sala hanului cînd contele mărturisise că nu avea bani. Grădinița sărăcăcioasă din fața casei, ștergătorul prăfuit și ros, alămurile nelustruite și înverzite de coclеală, soneria spartă, fata murdară care deschidea ușa, sala de așteptare mică și mirosind urît... Totuși, doctorul era așa cum spusese domnul Octave, un om ghintuit cu aur, care vorbea de la egal la egal cu toate mărimile ținutului. Domnul de Coantré scrise :

„Contele de Coantré, nepotul baronului de Coëtquidan" pe o hîrtiuţă pe care o trimise medicului, şi intră în sala de aşteptare unde se afla o doamnă căreia veşmintele de doliu îi dădeau o aparenţă de demnitate.

Abia se aşezase şi nici n-avusese vreme să se lase iar pradă neliniştei sale asupra felului în care va fi primit de medic, cînd uşa cabinetului se deschise. Gibout se repezi la el, îl întrebă dacă nu-l plictisea prea tare să aştepte şi să dea voie doamnei să treacă înainte, ceea ce le oferi amîndurora prilejul să-şi adreseze cîteva nechezături de politeţe. Prin vîrstă şi înfăţişare, Gibout aducea cu Chandelier : cu adevărat un „rustic", pe care ţi-l închipuiai foarte bine înbrăcat în halatul albastru de muncitor, nebărbierit, ars de soare, cu cîrlionţi aspri şi scurţi ca cei de pe osul frontal al boilor. Pantalonul, căzut, lăsa să se vadă pe sub jiletcă cureaua de piele şi chiar cămaşa.

După un sfert de ceas, se întoarse şi-l luă pe Léon în cabinet.

— Va să zică sînteţi nepotul domnului de Coëtquidan! După cîte am înţeles, doamna, mama dumneavoastră, era sora ?... Perfect ! Atunci sînteţi rudă cu familia Champagny ?

— Îi spun doamnei Champagny „verişoară", dar n-aş putea să vă lămuresc cum anume îmi este vară...

— Verişoara dumneavoastră ! A, dar asta e foarte interesant ! Atunci spuneţi-mi : este adevărat că este vară primară cu familia De la Nove ?

— Credeţi-mă... nu ştiu.

— Cînd n-am altceva mai bun de făcut, adun documente privind familiile din împrejurimi. Bănuiesc că nu sînteţi pe la noi decît în trecere, dar dacă într-o zi aveţi un moment liber, aş fi foarte fericit să vi le arăt şi să vă cer nişte sfaturi.

— Din păcate nu ştiu mare lucru. Repet : cei din familia Champagny sînt verii mei dar n-aş fi în stare să precizez cum anume, spuse domnul de Coantré care venise pentru o consultaţie.

— Ce păcat ! Domnul unchi al dumneavoastră mi-a spus aproape aceleaşi lucruri. Dar el are în această privinţă părerea lui personală. Ştiţi ce mi-a spus ? Că toţi nobilii ar fi nişte imbecili, şi că nobili inteligenţi sînt numai cei care s-au căsătorit cu evreice, fiindcă evreicele i-au transformat prin calităţile lor. Ah, e foarte rău că nobilimea nu-şi dă mai multă osteneală ca să se cunoască mai bine şi să facă front comun. E totuşi ceva să fi fost timp de patru sute de ani cu mîna pe cîrmă ! Oamenii de lume... Iată un exemplu : am întîlnit cîndva în Maroc colonizatori ai pustiului îmbrăcaţi ca hoţii de drumul mare. Ei bine, de la prima privire am simţit în ei acel ceva care, în anumite momente, le dădea dreptul să rîdă de ceilalţi.

— Mărturisesc că eu n-am observat niciodată acel ceva, spuse domnul de Coantré cu o strîmbătură.

Se uită năuc la acest om murdar, din care ţîşnea o vulgaritate masivă, văcar şleampăt, şi nu-l putea înţelege, el care vedea roşu cînd îi vorbeai de ranguri şi măriri. Ardea de nerăbdare să-i

vorbească despre sănătatea lui, dar avea impresia că ar fi indiscret şi ar putea părea pisălog. Gibout îl scoase însă din încurcătură.

— Dar uite că pălăvrăgim ! Şi tot nu v-am întrebat ce vă aduce. Nimic grav, desigur ? spuse el cu un aer jovial. Şi, înlăturînd astfel această ipoteză neplăcută, se întoarse la mania lui, care îl transportă din nou în lumea norilor. — Totuşi, aş fi vrut să vă arăt mai înainte castelul Champagny. Am o fotografie pe care mi-a dat-o chiar baronul. Nu se află în comerţ şi de aceea ţin foarte mult la ea.

— Cunosc foarte bine castelul Champagny, spuse Léon. Mi-am petrecut acolo o vacanţă cînd eram tînăr.

Osteneală pierdută de prisos. Gibout voia să-i arate castelul de parcă ar fi fost al lui personal. Se apucă să caute fotografia.

Domnul de Coantré se întreba dacă dincolo nu erau bolnavi neliniştiţi care aşteptau cu răsuflarea tăiată să li se spună dacă vor muri sau nu. Se întreba, dacă Gibout va putea să se elibereze îndeajuns de preocupările lui pentru a fi în stare să-l examineze serios. În sfîrşit, dintr-o mapă de carton verde, medicul scoase nişte plicuri. În fiecare plic era o carte poştală. Plicurile erau însemnate şi pe fiecare din ele era desenat cu peniţa un blazon.

— Ah ! iată Champagny ! exclamă Gibout ca şi cînd Léon nu i-ar fi spus că fusese musafir la castel. Uitaţi : acesta e castelul familiei Macé de Thianville. Trebuie să-i cunoaşteţi... şi ei sînt verii dumneavoastră.

— Nu cred, spuse Léon, cu accentul adevărului.

— Ba da, sînt verii dumneavoastră ! Doamna Macé de Thianville este născută de Mureaux, nu cei din familia Mureaux din Aveyron, ramură care... (debită o genealogie). Oricum, e prea de tot ! Trebuie să vin eu să vă descopăr înrudirile ! Şi iată dovada...

Deschise un dosar înţesat cu cronici mondene tăiate din *Figaro*, şi datate.

— Da, spuse el, mă ţin la curent. Trebuie !

Şi-i arătă că, la nunta unei Macé de Thianville, unul din băieţii Mureaux făcea parte din cortegiu. Ceea ce-i prilejui o întreagă pologhie. Toate aceste persoane cu titluri nobiliare din cronica mondenă, pe care nu le văzuse în viaţa lui, şi care, dacă s-ar fi ivit prilejul, ar fi poruncit să i se servească un pahar de vin roşu la bucătărie, ca şi instalatorului sau cam aşa ceva, erau pentru el nişte făpturi extrem de vii, aproape nişte tovarăşi de viaţă. Într-un tîrziu coborî din nori.

— Dar să lăsăm asta ! Mai vorbim noi altă dată. Să vedem cum stăm cu sănătatea...

De îndată ce nu mai fu vorba de fleacuri ci de pricina serioasă care-l adusese aci, domnul de Coantré avu simţămîntul ascuţit că era idiot sau că trebuia să pară astfel şi începu să se bîlbîie. Năduşeala îi muie fruntea. Dacă l-ar fi auzit un judecător de instrucţie ar fi crezut că este vinovat. Vorbi despre oboseala lui, despre ameţeală, despre cea de acum şi despre cealaltă, cînd se dusese ultima oară să vadă casa din Arago. Ca

să-i asculte inima, Gibout îi vîrî sub nas părul lui slinos, plin de mătreață ; mirosea puternic a mascul neîngrijit. Apoi îl puse pe Léon să respire și-i luă tensiunea.

— Totul este în perfectă ordine, domnule de Coantré, spuse el în cele din urmă. Nu aveți NIMIC. Nu am decît un singur lucru să vă spun : li-niș-te to-ta-lă și ab-so-lu-tă !

— Nimic ?

— Să spunem puțină hiperestezie nervoasă, ca să vă facem plăcere...

Domnul de Coantré fu, dacă nu de tot dezamăgit, cel puțin descumpănit. În acea clipă și cu o mare intensitate, fu sigur că Gibout se înșela : simțea totuși limpede o prezență străină în el, acea cumplită prezență care este boala ! Dar cum i se părea că presupusa lui sănătate îl făcea să treacă în ochii lui Gibout drept naiv sau fricos, începu să se plîngă de dureri imaginare ca să-și justifice vizita, tot astfel cum, la spovedanie, un tînăr dornic de pocăință, născocește păcate imaginare dacă crede că păcatele lui adevărate nu sînt destul de interesante ca să-l facă pe duhovnic să-l ia în serios. Dar la toate Gibout răspundea :

— Foarte normal... Excelent !...

„Are el socotelile lui — își spunea contele. Și-a băgat în cap să mă contrazică. Nimic nu-l va clinti. Să fii bolnav, cu un medic care nu vrea să fii bolnav ! Am încăput pe mîini bune... Aș mai înțelege ca un medic militar să găsească din oficiu că nu ai nimic, fiindcă nu-l plătești. Dar un medic pe care-l plătești... e cam prea de tot..."

— Atunci nu-mi dați nici o rețetă ? întrebă el cu tristețe.

Sînt unii medici care-i impresionează pe clienții lor prescriindu-le mii de lucruri complicate. Gibout îi impresiona neprescriindu-le nimic. Și e drept că metoda era mai subtilă.

— Nici un medicament, domnule de Coantré. Nici un medicament ! Dar, o dată la două zile, înainte de cină, o baie cu o temperatură plăcută. Nimic mai mult... Aveți noroc că domnul de Coëtquidan a instalat o cameră de baie la Fréville...

Domnul de Coantré înțelese : Gibout credea că locuia chiar la castel. Îi fu rușine să-i spună că nu era chiar așa. Dimpotrivă întrebă, cu acel glas egal cu care ceri medicului amănunte asupra unui tratament pe care ți l-a prescris și pe care ești hotărît să nu-l urmezi :

— Nu mi-ați putea spune la ce temperatură aproximativ ?

— Am spus : temperatură plă-cu-tă... De altfel, trebuie ca tot ce veți face, cel puțin cincisprezece zile de aci înainte, să fie pentru dumneavoastră o destindere. Înainte de orice, nici o supărare : feriți-vă de griji.

Domnul de Coantré îl privi pe Gibout cu privirea cu care îl privise adesea pe domnul Octave cînd domnul Octave naviga fericit în sfera în care plutesc cei bogați. Dar mai există o asemenea sferă, aceea în care se mișcă oamenii păcătoși. Aceasta este sfera în care plutesc medicii.

— Înainte de a pleca — îi spuse Gibout — vreau să vă mai arăt ceva care o să vă intereseze.

Anuarul d'Hozier din 1738 cu o notiță despre Coëtquidani. Închipuiți-vă, ultima oară cînd a venit unchiul dumneavoastră la mine, acum două săptămîni, i-am spus : „Domnule de Coëtquidan, vă sugerez un chilipir regesc. Volumul acesta se vinde acum, separat, la librăria Champion. L-am văzut înscris în catalog. Şi pe nimica toată : două sute de franci. Numai că trebuie să vă grăbiți !" Știți ce mi-a răspuns ? „Dacă credeți că aş arunca vreodată două sute de franci pe o carte veche !" Se zgîrceşte pentru două sute de franci, el care dă opt mii de franci unei societăți de binefacere de care n-a auzit niciodată !...

— A dat opt mii de franci unei opere de binefacere ?

— Nu v-a povestit ? Ei, trebuie să recunoaştem că asta este măcar o dovadă de adevărată modestie. Mi-a spus : „Nu ştiu ce m-a apucat de mi-a venit această poftă de filantropie acum două săptămîni. Aveți pilule împotriva bolii acesteia ? Cînd m-a lovit, am luat anuarul societăților de binefacere al surorii mele, spunîndu-mi că voi trimite opt mii de franci primei societăți pe care o voi găsi deschizînd la întîmplare volumul. Am dat peste o oarecare „Societate a leagănelor copiilor părăsiți", care trebuie, fără îndoială, să fie o mare escrocherie. Ca şi semenele sale. Şi i-am trimis cele opt mii de franci." A adăugat : „Ştiu, nu e un fel de a fi al francezilor. E mai curînd americănesc..."

— Dar... cînd a făcut asta ? bîigui domnul de Coantré, alb la față.

— A fost la mine acum cincisprezece zile și lucrul se întîmplase, se vede, de curînd fiindcă mi-a mai spus : „Am primit răspunsul societății săptămîna trecută".

— Iertați-mă, spuse domnul de Coantré, nu mă sint bine...

Se aplecase înainte în fotoliu ca cineva care caută o altă atmosferă decît aceea în care se află.

— Ce aveți ?

— Vă... vă... vă cer iertare că vă produc această plictiseală... dar... cred că am să leșin...

Văzîndu-i obrazul livid, Gibout se repezi spre el, spunînd :

— Întindeți-vă pe canapea...

În aceeași clipă, domnul de Coantré se ridica și se răsucea puțin pe loc, murmurînd cu glasul stins :

— Mi-e rușine... mi-e rușine...

Și Gibout îl primi în brațe.

X

Revelația doctorului îl zdruncinase adînc pe domnul de Coantré. Gestul domnului Octave de a azvîrli opt mii de franci pe fereastră, cînd nepotul său murea de foame, i se părea monstruos și fără scuză. Era foarte departe de a-i putea înțelege rațiunile subtile și chiar de le-ar fi înțeles, nu le-ar fi acceptat : îl răneau prea tare.

Şi nici nu era omul care să-şi poată spune : „Orice faptă rea ar fi făcut împotriva mea, am făcut şi eu altele la fel împotriva a destui oameni. Şi totuşi nu sînt cineva rău. Ceea ce înseamnă că şi unchiul Octave poate să fie un om bun." Dar de asemenea lucidităţi nu sînt în stare oamenii mediocri : ei au nevoie de fumurile lor.

Între domnul de Coantré şi domnul de Coëtquidan se rupse brusc ceva. Astfel, lungul echilibru — orice relaţii între doi oameni reprezintă un echilibru greu de realizat — se clătinase în sfîrşit ! Deci, miile de strădanii pe care şi le dăduse Léon pentru a menţine acest echilibru fuseseră zadarnice ! Să se bărbierească cînd se ducea la unchiul Octave, să nu-şi pună ghetele galbene la costumul negru, deşi ghetele negre îl strîngeau : tot ce făcuse în această direcţie fusese zadarnic. Şi părerea de rău că se constrînsese degeaba revenea stăruitor printre celelalte sentimente, în unele clipe predominînd chiar. Totuşi, îl durea de-adevăratelea inima, fiindcă în dragostea lui interesată pe care o profesa pentru unchiul său intra şi o parte de afecţiune reală. Nu poţi pricepe nimic din tot ce trăieşti pînă ce n-ai priceput că în viaţă totul este amestecat. „Toate astea sînt prea mult pentru mine, îşi spunea el cu umilinţă. Da, prea mult pentru cineva care nu are mintea solidă." Pînă atunci nu înţelesese : „Or să mă lase să crăp ? Nu, nu mă vor lăsa totuşi să crăp." Acum înţelesese. Îl vor lăsa să crape...

Într-o singură zi, îmbătrîni şi se urîţi. Faţa îi rămînea plinuţă şi destul de tînără încă, dar

cearcănele, agravate de pungi atîrnînd greu, şi privirea lui stinsă, îi dădeau nişte ochi ce păreau că nu mai aparţineau acelei feţe, ca două găuri făcute de un şobolan într-un calup de brînză neatinsă în rest.

Se hotărî să nu mai cerşească bani domnului Octave. Dacă domnul Octave avea să-i mai trimită, putea să-i primească. Dar de cerut, nici vorbă ! Îi mai rămăseseră o sută nouăzeci de franci. Amintindu-şi atunci de cele spuse de domnişoara de Bauret : „Dacă într-o zi vei avea nevoie de ceva...", îi scrise (cu scrisul lui din ce în ce mai de conchistador : ferm, energic, grandios). Dar singurul lui adevărat orizont era Mélanie. Am văzut că fusese crescut în această iluzie „distinsă" că poţi întotdeauna recurge la popor, că poporul este mult mai demn de stimă decît cei avuţi. Întrevedea un soi de asociaţie cu Mélanie dar fără să-i precizeze (bineînţeles) amănuntele : în tot cazul o coabitare. Dar cum nici unde nu ar fi putut să trăiască mai ieftin ca la Fréville, trebuia să mai rămînă încă unde se afla, măcar pînă ce primea ceva bani de la nepoată. Pe de altă parte, apucase să spună lui Chandelier că o să stea o lună ; dacă ar pleca acum, cîrciumarul putea să-i facă o scenă. I-ar pretinde poate să-i plătească mîncarea pe toată luna. Frica îl făcea să-şi închidă pleoapele cînd îşi spunea : „Îmi este răuvoitor şi-l cred în stare de orice. Trebuie să fac imposibilul ca să rămîn în termeni buni cu el pînă la capăt."

— N-am scrisori ? întrebă el pe Chandelier cu glas abia inteligibil cînd sosi seara la masă.

— Nu.

Nu trecuseră nici zece secunde şi începu să tremure. De necaz tremura. Dar după ce mîncă, tremuratul i se potoli. Mîncînd, se simţea, în chip mai ascuţit ca oricînd, înconjurat de un cerc de dispreţ, de ură, de priviri piezişe. Fiindcă era sărac, fiindcă era nobil, fiindcă era sărac şi nobil, fiindcă era orăşean, fiindcă era altfel. Pentru toţi o enigmă. Deci o provocare. Sortit să rămînă de-a pururi cineva aparte. La fel de despărţit de compatrioţii lui ca şi dacă s-ar fi aflat în fundul ţinutului Botocudoşilor. Cei din jurul lui aveau totuşi ceva comun cu el : mediocritatea. Ar fi trebuit deci să-l iubească. Dar, ceea ce-l deosebea de ei precumpănea. Simţea, *vedea* că obrăznicia stătea la pîndă pe buzele lor şi că o vorbă, un gest din partea lui, susceptibile de a fi greşit interpretate, ar fi făcut-o să ţîşnească şi el i-ar fi căzut prizonier. Întocmai ca şi la spital, în timpul războiului, nu îndrăznea să ridice ochii şi fuma între feluri, făcîndu-şi curaj cu această atitudine. Nu înţelegea de ce la Chatenay toate merseseră strună. Nu era nimic de înţeles decît faptul că împrejurările, că oamenii — şi el însuşi — se schimbaseră. (Adevărul esenţial este că la Chatenay avea bani sau putea să aibă.) Şi mereu măsura contrastul cu cele ce se petreceau la Paris unde nimeni nu-l lua în seamă. Hotărît lucru, Parisul era singurul loc unde puteai fi sărac fără ca cuiva să-i pese. La ţară trebuia să fii stăpîn, senior, sau să te afli numai în trecere.

Cînd ieşea din casă şi trecea prin sat, îşi aducea umerii şi-şi pleca ochii. Mereu aceeaşi fobie *de a fi privit.*

De îndată ce se întorsese de la medic, îşi pusese înapoi în valiză şi în cufăraş toate catrafusele pe care le scosese — afară de cele strict necesare — ca pentru a-şi reaminti necontenit lui însuşi că trebuia curînd să plece. Pe de altă parte, mintea lui slabă avea nevoie de gîndul că tot avutul său se afla strîns la un loc şi putînd fi cuprins cu o singură privire : unitatea aceasta îl liniştea.

Îşi reluase obiceiul să stea tolănit în pat toată după-amiaza. Puţin cîte puţin îşi relua toate obiceiurile din Arago. Dar tolăneala îi era la fiecare clipă sîcîită de focul cu lemne : de nenumărate ori trebuia să se dea jos din pat fiindcă un butuc se rostogolea pe pardoseală, fiindcă săreau scîntei, fiindcă focul ameninţa să se stingă, fiindcă ardea prea tare, fiindcă hogeacul afuma, şi cum începea să se încălzească încăperea, trebuia să deschidă fereastra în bătaia vîntului, ca să iasă fumul afară. Ah, rusticitatea trebuie plătită scump ! Chair şi într-o dărăpănătură ca cea din Arago izbutise să ajungă la o adaptare de fiece zi, datorită căreia totul era mereu în ordine. Întins pe pat, ochii nu i se dezlipeau de valiză şi de cufăraş, simboluri ale plecării. Degeaba „fapta urîtă" a domnului Octave acoperise, în ochii lui, în ajun, ca un val de sepia, toată epoca Arago. Nu era vorba de nici o speranţă : voia să plece de la Fréville la Paris, aşa cum odinioară, cînd îşi făcea armata, visase să plece de la armată şi,

chiar, aşa cum la Chatenay visase să plece de la Chatenay — deşi niciodată nu recunoscuse acest lucru. Aşa sînt oamenii.

A treia zi după vizita făcută la Gibout, i se aduse, la Chandelier, o scrisoare cu ştampila poştei din Saint-Pierre-du-Buquet. De la Gibout ! Se gîndi că, desigur, cuprins de remuşcări după sincopa pe care-o avusese, îi scria ca să-l întrebe cum se mai simte sau ca să-i prescrie un tratament. Presupunerea aceasta fu pentru el ca o rază de soare. Din plic scoase o patalama mare : două coli de hîrtie lipite una de alta. Era arborele genealogic al familiei Macé de Thianville, în întregime copiat de mîna doctorului.

În ziua următoare, dimineaţa, avu o nouă ameţeală. Aşezat pe scaun, ca şi data trecută, aruncă priviri în toate părţile, ca un om hăituit, cu gura întredeschisă, aşa cum soldaţii cu mintea clătinată de explozia unui obuz îţi spun apoi : „Ţine-mă de mînă !" Ca şi data trecută, o nevoie de a face ceva, de a face orice, îl împinse să se ridice, să ia sticluţa cu apă de Colonia. Şi rămase pironit locului, cînd respirînd apă de Colonie, cînd făcîndu-şi vînt cu o bucată de sugativă, convins că avea să moară din clipă în clipă şi întîmpinînd această convingere fără nici un alt sentiment. Pulsul îi era imperceptibil. Senzaţia de rău ajunse atît de puternică încît puse jos şi apa de Colonie şi sugativa. Nu mai făcu altceva decît să-şi încleşteze una într-alta mîinile aspre, aducînd a frunze veştede uscate, să se uite la ele fix ; ajunseseră pentru el centrul universului. După un

timp, se simţi descătuşat şi nu-şi mai privi mîinile.

O frază îi veni în minte care avea apoi să-l obsedeze : „...trebuie să încetăm cu gluma". Că un saltimbanc din forum sau din literatură poate să exclame, simţind un avertisment tragic : „S-a sfîrşit cu gluma", este de înţeles. Dar domnul de Coantré, pentru ce ?

Se hotărî să se ducă din nou la Gibout. I se părea că nimeni nu ar fi putut rezista emoţiei de care se simţea cuprins. De data aceasta va izbuti să-l convingă pe medic că merită să fie îngrijit.

La Chandelier nu putu mînca. Bucăturile i se opreau în gît. În fundul sălii, cu mantaua lui mare pe umeri (îi era mereu frig), cu pălăria pe cap (ca să se deosebească mai puţin de vecinii lui de masă, la fel de neciopliţi ca el), se uita la oamenii aceştia grosolani stînd rezemaţi de tejghea, răcnind în loc să vorbească, la sănătatea lor înspăimîntătoare, la pîntecele lor bune să înfigi cuţitul în ele, la dinţii lor atît de verzi că nu mai erau o dantură ci nişte grădini. În mintea lui, lumea se împărţea acum în două universuri : al lui şi acela al sănătăţii. Îi era atît de frig (mai ales pulpele i se răciseră) încît dădu pe gît trei păhărele cu rom.

Chandelier nu-l putea suferi şi mai mult pe domnul de Coantré de cînd aflase că e bolnav. Reacţie mult prea firească din partea lui ca să-i aducem vreo vină pentru ea. Le spusese unor muşterii ai săi :

— Ci-că ar fi conte ! Din prima zi cînd a pus piciorul aici, i-am spus bătrînului : „Ăsta-i unul

din ăia căzuţi la patimi. Uite-te la pungile de sub ochi. Ăsta să ştii că nu înşeală. Mie ceva îmi spune că a făcut ceva necinstit. De cum a venit, a încercat să se lipească de noi. Da' nu i-a mers !"

Trei sentimente sălăşluiau în „sufletul" lui Chandelier, trei şi nu mai multe : lăcomia înverşunată de cîştig, reaua credinţă şi pizma. Din acest punct de vedere, Chandelier era un bun specimen-tip.

Şase masculi şi femele aşteptau în *salonul* lui Gibout cînd Léon intră. Se aşeză şi recapitulă în minte tot ce trebuia să spună doctorului : „Ştiţi, cred că este momentul să vă ocupaţi de cazul meu cu toată energia..." Ca să-şi cîştige bunăvoinţa şi încrederea, se hotărîse să-i dea nişte amănunte senzaţionale asupra înrudirilor familiei Champagny în Nivernais.

Timpul se lungea. Léon se ferea să pună mîna pe revistele ilustrate şi pe cărţile aflate pe masă ; şi, la fel ca toţi ceilalţi pacienţi, nu se gîndea la nimic, dezvoltînd la maximum majestoasa sa putere de a nu se interesa de nimic. Cum douăzeci şi cinci de minute trecuseră fără ca cineva să fie introdus în cabinet, gînduri insultătoare trecură prin mintea domnului de Coantré : „Gibout trebuie să se culce cu nevastă-sa" sau „Îşi citeşte ziarul şi ne lasă să putrezim aici numai ca să ne facă să credem că este peste fire de ocupat" sau „Stă cu nasul vîrît în cercetările lui nobiliare, căutînd să descopere de care parte este mezalianţa

cînd crapul se împreună cu iepuroaica". Își dădea seama că nu nutrea decît lipsă de stimă și antipatie veninoasă pentru acest om căruia venea să-și încredințeze viața ; nu-i va ierta niciodată că nu-l luase în serios ; poate că nu-i ierta nici sănătatea, copiii, banii. O tăcere de sală de bacara domnea în salon, și, pe chipuri, o abrutizare bovină. Nimeni nu credea că era cazul să protesteze împotriva acestei așteptări prelungite, ca și cum actuala stare de prostrație a acestor oameni nu se deosebea prea mult de starea lor obișnuită. În sfîrșit, după patruzeci de minute, Gibout deschise ușa și, cu capul, făcu un semn : „să intre cel dintîi". O bătrînă se ridică să intre. În acest scurt interval, Gibout adresase un zîmbet domnului de Coantré.

Un sfert de oră se scurse. Léon fusese un pic mirat văzînd că Gibout nu-i făcuse semn să treacă cel dintîi. „Totuși, sînt contele de Coantré, nepotul baronului de Coëtquidan. O să ia înaintea mea toată jumătatea asta de duzină de văcari și de văcărițe ? Sau poate că a primit între timp vreo scrisoare de la bătrînul Octave care nu i-a mai lăsat nici o îndoială asupra gradului meu de importanță socială ?" Era, fără îndoială, ceva cu totul nou la Léon această sensibilitate față de ceea ce i se datora. Domnul de Coantré turbînd ca să fie pus la locul de cinste era un spectacol ce merita să fie văzut. Nu mult înainte, așteptase ceasuri întregi în anticamera lui Lebeau și găsise că era firesc. Poate această reacție izvora, în

parte, din slăbirea lui fizică şi, în parte, din această ultimă treaptă a mizeriei morale la care îl aduseseră întîmplările din urmă. Ajunsese la capătul îndurării. Trebuia neapărat să treacă la o stare total diferită. Fusese bătut ca un fier roşu şi acum devenea solid. Cînd Gibout deschise din nou uşa, Leon îl privi drept în ochi ; Gibout îi făcu un semn amical şi-i spuse : „Puteţi aştepta o clipă ?“ îi răspunse : „Da, da“ cu multă bunăvoinţă şi supărarea îi trecu : un zîmbet al doctorului o topise. Dar cum noua consultaţie părea să nu se mai sfîrşească, mînia reîncepu să-şi scoată capul şi să se umfle în el. O fierbinţeală i se urca în obraz. Şi atunci, o idee nebunească îi trecu ca un fulger prin minte unde nu zăbovi decît atît cît îi trebui lui Léon ca s-o alunge : să se ridice şi să plece tunînd şi fulgerînd. Îşi dădu însă numaidecît seama cît de nebunească era acea idee : să-ţi faci un duşman din singurul om la îndemînă care-ţi putea salva viaţa ! Şi se aşternu mai departe pe aşteptat.

Cineva care l-ar fi văzut în acel moment n-ar fi recunoscut nici faţa placidă, cumsecade a lui Coantré din Arago, nici faţa răvăşită a nenorocitului care, în dimineaţa aceea, scăpase de criză: pretenţia care-i venise, pe neaşteptate, să fie tratat cu toată cinstirea (şi fiindcă nu era tratat astfel) îi dădea o expresie neobişnuită, greu de crezut, de mare asprime. Fiindcă acum îl ura pe Gibout. Şi se lăsa pradă acestei uri cu un adînc simţămînt de uşurare. Îi făcea bine, îi dădea sen-

zaţia de a fi un alt om, ca şi cînd ar fi băut pe nerăsuflate un alcool violent. Pentru prima oară de nu se mai ştia cînd, nu-şi mai încovoia spinarea : furie, ură, mîndrie, răutate, oricare ar fi fost componentele sentimentului său, acest sentiment era, se vede, o puternică afirmare de trăire. Ştia limpede că i-ar fi fost cu neputinţă să nu fie arogant cu Gibout cînd acesta avea să-l primească şi că, de altfel, nici nu va încerca să nu fie. La fiecare minut se uita la ceas. Gîndul de adineauri din nou năvălea şi punea stăpînire pe el: să plece. *Ştia* că va veni un moment cînd nimic în adîncul lui nu va mai pune stavilă acestui gînd...

Deodată, se ridică, se îndreptă spre uşă ; spuse cu glas tăios dar fără să se uite la careva anume :

— Dacă dumneavoastră vă place să vă lăsaţi batjocoriţi de un doctoraş...

Apoi deschise uşa. Auzi că cineva se ridica de pe scaun într-o încăpere alăturată. Se ivi servitoarea.

— Să-i spui, te rog, stăpînului dumitale că eu nu sînt cineva care să aştepte o oră şi jumătate la uşa unui medic de ţară.

Ieşi. Se înserase. Mînia lui avea toate caracterele beţiei : îi dădea îndrăzneala şi plăcerea pe care o dă beţia. Acest sentiment nu este propriu celor slabi : „mînia este dulce ca mierea“ spune Ahile. Nu făcuse nici zece paşi şi zări autocarul care tocmai se oprise. Se urcă în el.

Nu erau decît trei călători în maşina, care zbura între două rînduri de fantome (trunchiu-

rile vopsite cu alb ale copacilor de pe marginea şoselei) şi goana ei se potrivea cu ritmul sentimentelor lui. Îşi repeta în gînd : „Acum am înţeles". Ce înţelesese ? Ce se schimbase în viaţa lui ? În faţă rămînea aceeaşi prăpastie. Dar ceva se schimbase : ideea pe care şi-o făcea despre el însuşi. Unele obloane sînt împinse şi date de perete cu două degete, cu o mişcare abia perceptibilă, şi camera care era cufundată în întuneric se transforma într-o feerie însorită : tot astfel o simplă schimbare de atitudine — revoltă în loc de acceptare — şi toată priveliştea lăuntrică trece de la umbră la soare.

Coborî la locul unde trebuia şi o luă pe drumul din pădure. Pădurea era tăcută, fără miresme, fără culoare. Sub un cer apăsător treceau, repezi şi reci, nori mari de zăpadă gata să fie slobozită. Luna, tulbure ca un obraz de fetişcană după o noapte de dragoste, îşi dădea mica ei reprezentaţie obişnuită : cînd pe un acoperiş, cînd printre crengi, cînd strecurîndu-se într-un nor ca un iepure în adăpostul lui. Toate acestea lipsite de cea mai mică pretenţie de poezie şi de disperare a literatorului. Pinii întindeau o perdea împotriva vîntului dinspre mare ; coloanele lor tăiau cerul alburiu în lungi stinghii verticale care dădeau impresia unui lăstăriş de uriaşe lumînări. Dar cînd domnul de Coantré intra într-un luminiş, vîntul se năpustea asupra lui şi arborii se legănau ciocnindu-se ca nişte oameni beţi. Cînd ajunse la casa Picot, se opri ca să se uite la gîş-

tele sălbatice care plecau. Stolul, de forma unei panglici lungi, naviga foarte jos, la două sute de metri poate, ondulat şi dintr-o singură bucată, ca un covor zburător dintr-o Mie şi Una de Nopţi sau ca un şarpe al văzduhului. Gîştele zburau — vreo cincizeci — cu ciocul în vînt, ca un zbor fără patimă, fără ostentaţie, viguros şi liniştit. Şeful de cîrd schimbîndu-şi planul de zbor, toate celelalte îl urmară cu o promptitudine şi o unitate atît de mari, încît panglica păru de la un capăt la celălalt să se rotească pe o balama şi întreg stolul arătîndu-şi acum piepturile şi pîntecele în loc de spinări, trecu de la cenuşiul-castaniu la cenuşiul-argintiu. Domnul de Coantré, nemişcat, le privi pînă ce se făcură nevăzute. Ele erau libere ! Ele n-aveau necazuri de bani ! Se duceau în ţările soarelui ! Şi rămase gînditor, izbit de această dovadă de voinţă, de unitate, de mister, de mesaj din depărtări pe care stolul îl lăsa în urma lui, ca o dîră de vis peste cerul gol.

Acasă, focul se stinsese. Îl aprinse din nou. Ieşi să caute alte surcele cînd auzi ţipătul gîştelor, ţipătul lor de călătorie atît de deosebit de ţipătul lor de toate zilele (şi unul şi altul ţipăt femeiesc, mai cîntat decît acela al raţei sălbatice). Scormoni cu privirea cerul dar nu putu să mai deslușească noul cîrd : zbura prea sus. Era ceva tulburător în aceste semne ale unei vieţi care nu se vedea, în aceste ţipete ce păreau a fi scoase chiar de cer. Domnul de Coantré rămase

pe loc atîta vreme cît i se păru că mai aude strigăte. Cînd se înapoie, focul se stinsese din nou. Îl reaprinse.

Se instală şi, păstrîndu-şi pe el cojocul şi pălăria, mîncă nişte conserve. Mîncă pe sponci pentru că nu mai găsise decît nişte resturi în dulap. Dacă ar fi mîncat mult, sentimentele lui în cursul ceasurilor care urmară, ar fi fost altele. Dacă s-ar fi şi îmbătat un pic, cu atît mai mult ar fi fost altele. Se vede astfel cît de puţină importanţă aveau acele sentimente ; o simplă întîmplare le făcea să fie ceea ce erau ; toate sentimentele sînt astfel.

„Acum am înţeles", îşi repeta el mîncînd. Înţelesese *reţeta* care îi îngăduia să scape de tristeţea lui : această reţetă era mîndria. „Cum de nu m-am gîndit mai curînd ?" Din mîndrie rupsese cu omul care putea să-i salveze viaţa. Din mîndrie rupsese cu omul care putea să-i dea bani. Şi toată mizeria lui se ridica dintr-o dată, în chip automat, din noroi la înălţimi, unde înceta să-l mai facă să sufere.

Totuşi focul se stinsese din nou. Această luptă cu focul era istovitoare. Şovăi dacă să-l mai reaprindă şi, în cele din urmă, cu un ostenit : „Ei, dacă nu vrea !" se vîrî îmbrăcat în aşternut. Rămase aşa nemişcat cu ochii deschişi, holbaţi spre zid, privind aburul care-i ieşea din gură şi care aducea în cameră o prezenţă străină. Încercă să deosebească dacă în tăcerea ce se lăsase nu va mai auzi alte ţipete de păsări călătoare. Dar nu

se mai auzea nimic decît, uneori, o mobilă trosnind cu o putere sălbatică, putere de om sau de animal. Dacă ar fi auzit gîştele ar fi ieşit de la căldură şi s-ar fi dus afară, atît de mult îl tulburase primul cîrd care trecuse. Întocmai ca şi el, bolnavii, închişi în camera lor, pun o întreagă lume de nostalgie în contemplarea unui colţ de cer albastru sau în evocarea unei anume privelişti. Oameni simpli dar grosolani sînt într-atît năpădiţi de o misterioasă emoţie poetică, aşa cum nu au cunoscut niciodată în viaţă, încît încep să scrie frînturi de versuri cînd mîna morţii este deasupra lor.

Stinse lumina ; frigul îi păru şi mai pătrunzător ; îşi trase cearşaful pe obraz, aşa cum făcea pe vremea Mariettei, cînd voia să se gîndească la ea cu mai multă intensitate. Fu oare într-o oarecare măsură efectul întunericului ? Avu senzaţia chinuitoare că acea tărie pe care şi-o descoperise îl părăsea, că se reîntorcea în văzduh ca o beţie care se împrăştie, aşa cum căldura şi strălucirea se retrag dintr-un radiator pe care-l stingi (înşişi ochii lui se stingeau). Totuşi tăria nu-l lăsa chiar întru totul la fel cum îl găsise. Fusese purtat, ca de un val mare, ţîşnit din adîncuri, pînă la capătul fiinţei sale, apoi dincolo de ea, într-o regiune aproape necunoscută de el ; acum, retrăgîndu-se valul, îl lăsa singur, îndepărtat, desprins de el însuşi şi de tot restul. „Nimeni ! Nimeni !" îşi repeta el în sinea lui. Sub cearşaf, un zîmbet, floare din urmă a tristeţii sale, se desenă

pe trăsăturile lui şi rămase pe ele, în timp ce mişca puţin capul ca atunci cînd vrei să spui: „De necrezut! De necrezut!“ Începuse să alunece în somn şi tainicul zîmbet mai stăruia pe trăsăturile lui.

Afară se depăna noaptea fără istorie. Pădurea întreagă se zbîrcea şi plesnea sub vînt şi frig. Broaştele adormite palpitau sub coviltirul mătasei lor, hurducate de inima lor prea puternică. Vulpile dormeau în vizuinile lor, una cu botul pe spinarea celeilalte, încîntate de duhoare; şi în bîrlogul lor, mistreţii visau la gheaţa înstelată pe care o linseseră la lumina serii. În bălţile care se formaseră, apa îngheţa din nou şi noroiul se întărea împrejur pe trunchiul copacilor de care se frecaseră căprioarele şi cerbii. Dar în fundul cerului luminos, pe deasupra încremenirilor pitite, gîştele sălbatice continuau să treacă, cu labele lipite de burtă, susţinute de vînt printre miriadele de insecte ale înălţimilor, de-a lungul marelui drum al migrării, asemenea drumurilor nevăzute, de pe mare, ale vapoarelor sau celor pe care le urmează astrele. Cîrdurile zburau în V, fiecare dintre călătoare atingînd aproape pe cealaltă, în afară de trei dintre ele, care zburau răzleţe, fără să se ştie de ce. Puterea de necrezut a zborului lor făcea acolo sus zgomotul de trombe pe care-l face un pluton de biciclişti pe pista unui velodrom. Uneori V-ul se îmbucătăţea şi cioturile continuau în aceeaşi direcţie. Pe urmă se împreunau iar, atrase unele spre celelalte de un fel

de atracție magnetică, în timp ce un alt curent de atracție abătea tot cîrdul spre miazăzi, ca acul busolei sau bagheta dibuitorului de izvoare. Dar cele trei păsări disidente continuau să zboare de-o parte, însingurate și răzvrătite, asemeni unor gîndiri profunde.

Domnul de Coantré, care dormise un pic, se trezi și găsi instalat în el un proiect pe care-l întrezărise încă din vara trecută și care reapărea în stare de hotărîre luată : chiar a doua zi se va duce la spitalul din Le Hâvre. Nu se îndoia că va fi primit : va fi considerat lipsit de mijloace și internat fără plată sau direcția se va gîndi că, la un moment dat, familia va face gestul de cuviință. Recăzuse în starea de mai înainte în care, fără a găsi că ar avea anumite drepturi, se bizuia, ca întotdeauna, pe bunăvoință și pe milă. Cît despre boala lui, oricare ar fi fost, nu știa dacă era gravă sau nu dar, dacă era nevoie, se putea ușor preface că-i mult mai bolnav decît era în realitate : astfel, chiar în acest ceas solemn, măruntele sale șiretenii nu-l părăsiseră. Degeaba își dăduse seama cît de puțin îi fuseseră de folos, degeaba primise din partea destinului avertismente repetate. Nici o iluminare nu-l trezea ; așa cum era avea să rămînă pînă la sfîrșit ; la fel și în casele scunde ale satului ca și în vizuinile din pădure, aceeași noapte lăuntrică astupa animale și oameni, fantoșe înfrățite în somnul lor abia mai puțin conștient decît trezia lor.

Perspectiva spitalului îi dădu aproape același impuls pe care îl avusese din mînie la Gibout.

La spital îi va fi cald fără să trebuiască să se chinuie cu focul, va avea senzaţia plăcută a picioarelor goale sub cearşaf, fără să fie silit să se bage în pat cu pantalonii sau cu izmenele pe el, aşa cum trebuise tot timpul s-o facă aci. O ! nu mai era vorba de mîndrie. Mîndria îl susţinuse doar o clipă, îndreptîndu-l din şale ca un corset de fier ; de îndată ce corsetul fusese descheiat, corpul se lăbărţase din nou. Gîndul plecării la spital dădea, în primul rînd, un ţel precis zilei sale de mîine, îl făcea să scape de sinistra lipsă de activitate, de infernala lipsă de activitate care-l aştepta. Se gîndea că, de îndată ce se va trezi dimineaţa, se va spăla puţin pe corp ; pe urmă, îşi va face cufărul şi valiza : simpla închipuire a acestui act îl făcea să tremure de bucurie ; se simţea în stare să-l înfrunte şi pe Chandelier, să găsească, fără ajutorul nimănui, în satul duşmănos (sau pe care-l socotea astfel) un om care să-i ducă bagajele pînă la staţia autocarului... Printre obloane, lumina nopţii intra în cameră. Îşi închipuia păsările călătoare care se duceau cu bătăi de aripi spre căldură şi lumină şi confunda propria sa speranţă cu această altă speranţă care zbura în înălţimea cerurilor.

Se adunaseră acum două zile într-o fremătare sacră, scoţînd strigăte şi bătînd din aripi, împinse de un elan divin : dorinţa lor de a fi fericite. De multă vreme se exercitau pentru tîrcoluri mai lungi cu care-şi înşelau neliniştea plecării. Ceea ce voiau era să-şi ofere la soare o

mare vacanță de dragoste și de viață plăcută ; apoi, la venirea anotimpului cuiburilor, al grijilor și al îndatoririlor, puteau să se întoarcă în aceste regiuni plicticoase. Cunoșteau asprimea istovitoare a călătoriei și știau dinainte care vor fi acelea dintre ele care se vor culca, de oboseală, pe ochiurile de apă unde vor fi ucise dintr-un foc de pușcă, acelea care vor cădea în mare spre bucuria rechinilor, acelea care vor fi mîncate de vulturii pelerini care urmăreau fioroși cîrdul. Dar nimic din toate acestea nu le făcea să dea înapoi, nu mai mult decît noaptea, vînturile, ploaia, ceața, lipsa de puncte de reper pămîntești. Căci dincolo de zare se aflau piscurile Pirineilor, unde ploaia și ceața aveau să înceteze brusc, ca și cînd un zid aerian le-ar fi făcut obstacol ; dincolo era Spania parfumată ; dincolo erau apele verzi și apele albastre ale Gibraltarului, alăturîndu-se fără să se amestece : și Tangerul cu gușa albăstruie, porumbiță pe umărul Africii ; și mai departe lacurile calde și trandafirii dormind în lenea lor înflăcărată. Și zburau, fără dorință de oprire, oprindu-se numai ca să bea și să-și lustruiască penele într-un ochi de apă, grăbite, grăbite, ca și cînd ar fi știut că se poate muri pentru un minut în plus, care nu însemna fericirea.

La același ceas mai erau, pretutindeni, și oameni care ajungeau în pragul morții. Oameni care se conduseseră în viață după principii sau care se lăsaseră molatic în voia întîmplării, oameni care se chinuiseră fără nici o răsplată sau

care nu avuseseră altă grijă decît să se bucure cît mai mult de tot ce le oferea viaţa, oameni care făcuseră numai rău sau care, dimpotrivă, nu făcuseră rău nimănui. Cînd ajungeau în faţa Marelui Zid, cu toţii începeau să semene unii cu alţii, asemănare care era o mărturisire. Nu se mai putea desluşi întrucît se deosebeau şi se deosebiseră unii de alţii. Şi se desluşea şi mai puţin încă la ce folosise să caute a se deosebi, să caute a se întrece, să dorească mai curînd un lucru decît altul, să creadă într-un lucru mai curînd decît în altul ; în clipa din urmă, socotind bine, acestea toate păreau să fi fost totuna : pentru unii ca şi pentru ceilalţi, totul nu fusese decît un fel de a-ţi trece timpul şi acum aceşti oameni care călătoriseră prin viaţă împrăştiaţi şi duşmani, se apropiau şi se adunau cum fac oamenii siliţi să treacă prin aceeaşi poartă. Domnul de Coantré era şi el undeva printre ei, aproape identic cu fiecare din ei (fiindcă aveau cu toţii aproape acelaşi chip), nu mult mai presus de cei răi şi criminali, nu mult mai prejos decît eroii şi slăviţii. Deodată se trezi din somn într-o zvîcnire. Nu mai era Coantré cel cu sufletul ales, nici Coantré căruia îi mai rămăsese o mică speranţă, ci un alt Coantré, încă necunoscut, care se ridică brusc în capul oaselor, agăţîndu-se de cearşaf cu pumnii strînşi şi rămase astfel drept, nemişcat, cu ochii măriţi, ca un liliac pironit pe un zid. Sufletul zbătîndu-se îi sugea pielea de pe faţă, îi săpa cearcănele şi obrajii, aproape desfi-

gurîndu-l. Mîini de gheaţă i se aşezaseră pe mîini, dar acum nu le mai simţea ; trecuse dincolo de toate acestea. Pe urmă dădu drumul cearşafului şi mîinile i se îndreptară spre drevele de fier ale patului. Deodată strigă cu o voce cumplită : „Doamnă Mélanie, stai cu mine ! Nu vreau să mor singur !“ Mîna sa dreaptă, încleştîndu-se pe dreava patului cu o putere de gorilă, o răsuci ca pe o frînghie. Apoi căzu pe pernă, scoţînd o expiraţie adîncă.

XI

După două zile. Chandelier, văzînd că domnul de Coantré nu se mai arată, fu cuprins de o îndoită îngrijorare : să nu fi nemulţumit pe baron fiindcă-i nemulţumise nepotul şi să nu se fi întîmplat ceva. Se duse deci să bată la uşa casei Picot. Uşa era închisă şi obloanele la fel ; nu răspundea nimeni. Se gîndi că domnul de Coantré se întorsese poate la Paris dar, găsind totuşi lucrul ciudat, îi scrise baronului.

De sute de ori avem presimţiri. De nouăzeci şi nouă de ori, ele se dovedesc false dar o dată se nimereşte să se adeverească ; atunci facem pe grozavii şi spunem că există *lucruri misterioase*. Cînd domnul Octave primi scrisoarea lui Chan-

delier, avu intuiţia, într-adevăr extraordinară, că Léon murise. Şi în aceeaşi clipă, ţîşni din el cu puterea unei rachete dorinţa ca aşa să şi fie.

Îl trimise pe Papon la Fréville cu primul tren. Îşi spunea : „Dacă va fi murit, ce soluţie miraculoasă ! Ai avea tot dreptul să crezi în providenţă."

Trecuseră patru zile de cînd Léon nu se mai arătase. Papon şi Chandelier se duseră la primar care hotărî ca uşa casei Picot să fie deschisă de către un lăcătuş.

Îl găsiră pe domnul de Coantré mort, întins pe pat. Nimic în cadavrul lui nu merita o descriere. Chemat în grabă, Gibout constată o congestie cerebrală tipică şi primarul dădu permisul de înmormîntare.

Cînd primi telegrama lui Papon, domnul Octave îi trimise un mandat telegrafic cu recomandarea ca totul să fie făcut precum se cuvenea, dar fără cheltuieli de prisos, şi trupul să fie înmormîntat în cimitirul din Fréville. Ca să vină şi el, personal, la înmormîntare nici nu putea fi vorba.

Avusese o clipă de tulburare aflînd de moartea lui Léon. Pe urmă îşi spusese : „Admiţînd că aş fi avut vreo vină — ceea ce nu e de loc sigur şi ar trebui considerat mai pe-ndelete, ţinînd seamă de fiecare amănunt — la ce bun să mă mai frămînt ? Acolo unde se află el acum nu mai poate judeca. Ar fi absurd şi inutil să scormonesc ca să stabilesc dacă am avut sau nu vreo vină. Toate astea aparţin acum trecutului."

Doamna Emilie se arătă foarte înduioşată. Despre Léon îşi închipuise orice, dar nu că era şi muritor. „Şi Dumnezeu ştie că am făcut pentru el tot ce-am putut!“ După un moment consacrat amintirilor apoi văicărelii, fiindcă trebuiau iarăşi aduşi din Le Hâvre specialişti ca să dezinfecteze casa paznicului, cu toate că operaţia aceasta se mai făcuse cu şase săptămîni înainte cînd murise paznicul, se retrase în camera ei şi îngenunchind pe scăunelul ei de rugăciune, se rugă pentru Léon.

Domnul Elie primi ştirea în pensiunea de familie pe care i-o găsise domnul Octave, ţinută de o văduvă, persoană de condiţie bună, care la început, în timpul războiului, închiriase una din camerele ei unui ofiţer american. De acolo, ajunsese să ia chiriaşi în pensiune, fără ca acest business s-o micşoreze în ochii familiei şi prietenilor săi, fiindcă avea o acoperire patriotică: mică contribuţie personală adăugată la datoria franceză faţă de Statele Unite. Cu telegrama în mînă, domnul Elie rămase mult timp ca lovit, cu ochii săi stinşi pierduţi în gol, gîndindu-se: „Iată ce mă aşteaptă şi pe mine“.

Înştiinţată printr-o scrisoare, Mélanie îşi simţi picioarele tăiate, intră la portar, ceru un scaun şi căzu pe el cu un aer de pe altă lume. Trebui să i se aducă un pahar de apă etc. Printre trăncănelile ei, spuse şi un lucru demn de menţionat: „Bietul domn de Coantré! A murit fiindcă nu mai avea pe nimeni cui să se *declare.*“ (Cui să-şi verse focul.)

Domnişoara de Bauret primise la Cannes, unde făcea o curte în draci unui tînăr polonez extrem de fermecător, scrisoarea domnului de Coantré în care-i expunea situaţia lui. Ridicase din umeri, iritată : „Să fim serioşi, e vorba doar de nişte nenorociţi de bani, în timp ce eu trebuie să lupt să leg de mine un om !“ Dar trimisese cu prima poştă un mandat de cinci sute de franci care ajunsese după moartea lui Léon. Telegrama domnului Octave anunţîndu-i această moarte o ajunse tot la Cannes. Nu avu nici o şovăială : cu nici un preţ, chiar dacă ar fi trebuit să se certe cu întreaga familie (dar ştia bine că nu te puteai certa cu nimeni pentru Léon), nu se va deranja nici pentru înmormîntare, nici pentru orice altceva. Cum spusese tuturor mai dinainte că nu va avea alt itinerar decît acela hotărît de capriciul ei, făcu pe moarta şi, după opt zile, cînd hotărî că înmormîntarea trebuia să fi avut loc, rugă pe o prietenă, care se plimba prin Corsica, să trimită baronului, semnată cu numele ei, o telegramă astfel concepută : „Aflu abia acum ştirea, telegrama urmîndu-mă din oraş în oraş. Dezolată, prea tîrziu etc.“ Îi scrise domnului Octave, pe aceeaşi cale, o scrisoare desăvîrşită.

Gibout îi scrise şi el baronului o scrisoare care, de asemenea, fu socotită desăvîrşită. Îi spunea că ştiinţa este uneori neputincioasă să prevadă o manifestare rapidă a naturii. Vorbea despre Léon în termeni desăvîrşiţi. „Era mulţu-

mit să vină să mă vadă ca să poată vorbi cu mine despre genealogii."

Toată lumea care afla era la început foarte impresionată, în primul rînd de caracterul dramatic al întîmplării, dar apoi toţi se bucurau pentru Léon care, altfel, ar fi dus o viaţă foarte tristă, pe cînd aşa se refugiase lîngă maică-sa. Se bucurau chiar şi pentru domnul Octave, ieşit astfel cu eleganţă dintr-o situaţie care-i oferise rolul cel mai frumos de jucat dar care, pînă la urmă, ar fi devenit apăsătoare ; baronul era privit acum cu un strop de înduioşare inspirată de cineva care a scăpat dintr-o catastrofă. Este ceva primar în faptul de a te mira de indiferenţa oamenilor în faţa morţii unuia dintre semenii lor. Nici unul din toţi aceşti oameni despre care vorbim nu-l iubise pe domnul de Coantré. Cum ar fi putut trezi în ei moartea lui altceva decît indiferenţă ? Aveau din fericire o impresionabilitate nervoasă care le îngăduia să-şi compună fizionomia necesară.

La Fréville, importanţa care i se dădea făcea să bată inima lui Papon. Trăiască moartea, care face pe oameni importanţi ! Papon era un om destoinic. De şaptesprezece ani în serviciul domnului Octave, numai de trei îl fura, umflînd regulat cheltuiala pentru piaţă cu patru sute de franci pe lună. Devotat stăpînului său şi emoţionat de rolul ce i se dădea în această împrejurare, îi apăra în chipul cel mai vajnic interesele. Astfel, alese lemnul cel mai ieftin pentru

coșciug, socotind, ca un bun servitor ce era, că nu trebuie făcute cheltuieli pentru ceea ce nu se vede.

Îndată după ce se deschise ușa casei Picot și în timp ce se proceda la primele constatări, Papon, încredințat că nimeni nu putuse număra acel mărunțiș înaintea lui, fură opt franci dintr-o ceașcă în care domnul de Coantré, din manie de celibatar, strînsese vreo treizeci de franci mărunțiș, fiind de părere că trebuie să ai întotdeauna mărunțiș la îndemînă. Dar nu în asemenea mărunte beneficii consta bineînțeles adevărata plăcere pe care neașteptatul deces i-o dădu lui Papon. Chiar dacă am presupune că ar exista niște moștenitori pe care moartea lui *de cujus*[1] îi mîhnește într-adevăr, mîhnirea lor le este aproape întotdeauna ușurată de voluptatea pe care o au de a scotoci în lucrurile mortului, de a viola secretul intimității sale, de a nădăjdui că vor descoperi ceva scandalos în acea magmă cuprinsă în orice cameră mortuară (obiecte, corespondență, dosare etc.), un fel de secreție pe care zi de zi o produce fiecare om și în inima căreia își face cuibul. Societatea oferă indivizilor o fericire intensă cînd le îngăduie, în anumite cazuri, de a păcătui cu complicitatea Legii : moștenitorului care poate fura în mod legal, polițistului care poate brutaliza în mod legal, judecătorului care poate comite o nedreptate în mod

[1] Termen juridic latin desemnînd pe cel ce este moștenit.

legal, colonistului care poate asasina în mod legal pe băştinaşul ai cărui ochi nu-i plac. Scotocind în lucrurile domnului de Coantré, într-o apăsătoare atmosferă de poliţie judiciară, Papon gustă una din plăcerile cele mai *rafinate* din viaţa lui. Deschise un pachet de scrisori adresate de mult de doamna de Coantré fiului ei şi legate cu un şiret de pantofi şi citi cîteva dintre ele. Dar erau atît de inocente încît îl plictisiră şi nu citi mai departe. Vîrî în buzunar carnetul intim al lui Léon ca să-l citească în tren, la întoarcere (îl va pune în valiză cînd va ajunge). Un anumit pachet sigilat îl făcu să turbeze de curiozitate ; purta menţiunea : „Să fie ars fără a se citi după moartea mea“. Ar fi putut să-l citească şi apoi să-l arunce, dar nu îndrăzni. După ce totul se sfîrşi, se îmbuibă cît patru la Chandelier, căci lucrurile lugubre ca şi cele sublime dau poftă de mîncare.

Lucrurile rele — foarte multe — care s-ar fi putut spune despre Léon la Fréville nu fură spuse, fiindcă Papon şi Chandelier nu-şi vorbeau decît în împrejurări oficiale, socotindu-se unul pe altul drept „ţăran“ şi „slugă“.

Domnului Octave nu-i trecuse nici o clipă prin minte să se ducă la Fréville pentru înmormîntare : temperatura nu era destul de blîndă şi bronhiile sale nu ar fi suportat-o. Cu atît mai puţin ar fi suportat-o doamna Emilie, de o sănătate atît de delicată. Domnul Elie spuse că nu mai era la vîrsta la care poţi lua, iarna, trenul la şapte dimineaţa, că nu ar face aşa ceva pen-

tru nimeni, nici chiar pentru fratele lui ; domnul Octave fu destul de drăguţ şi nu-i oferi maşina pentru a-i lăsa posibilitatea acestui pretext. Toată familia fusese înştiinţată dar nimeni nu se duse la Fréville. Gibout se scuză : avea o consultaţie la Le Hâvre la ora aceea. Sicriul domnului de Coantré nu fu urmat decît de valetul unchiului său.

Papon aduse la Paris cufăraşul domnului de Coantré : era tot ce mai rămăsese din casa de Coantré, întocmai ca lada azvîrlită de valuri pe mal, singură rămăşiţă a unui vas pierdut. Baronul găsi înăuntru obiecte mărunte de gospodărie, un crucifix, o cutie cu unelte. Într-un carnet de adrese erau strecurate articole tăiate din ziare, consacrate *longevităţii,* ceea ce dovedeşte că, oricît de amară ar putea părea unora viaţa domnului de Coantré, el dorea ca ea să nu se sfîrşească atît de curînd.

Papon dădu domnului Octave facturile plătite la Fréville. Printre ele se găsea şi socoteala meselor luate de Léon la Chandelier. Domnul Octave găsi că Léon mînca mai mult decît s-ar fi cuvenit din partea cuiva care nu avea bani. Şi se încruntă cînd citi : „Două romuri, 1 fr. 50“, a doua zi : „trei romuri, 2 fr. 25“, apoi „ o sticlă de rom, 15 fr.“ Consumul de alcool era atît de impunător fiindcă Chandelier dublase consumaţiile lui Léon, punînd la socoteală mîncăruri şi romuri pe care Léon nu le luase. „Era deci beţiv ! se gîndi baronul. Asta explică multe !“ Şi căzu într-o lungă visare.

Una dintre manifestările clasice ale prostiei omenești este pretenția de a reconstitui animalul întreg folosindu-te de un singur os. Numai că, spre deosebire de Cuvier, ea o face pornind de la date false, osul în chestiune aparținînd unei alte specii. Cînd o fată tînără, cu avere, refuză două sau trei partide pentru simplul motiv că i s-a părut că nu era cerută pentru ea însăși, ce plăcere au oamenii să explice acest refuz afirmînd că fata este lesbiană! Cum de nu ne-am dat seama mai devreme? Cum totul se limpezește acum! Ce înseamnă să fii un spirit înaintat! Datorită acestor petece murdare de hîrtie, domnul de Coantré era văzut acum absorbind în cîteva zile o cantitate destul de considerabilă de alcool, din care jumătate era simplă născocire a unui cîrciumar șmecher, iar cea consumată de-adevăratelea nu se datora decît reflexului de apărare al unui nenorocit care simțea nevoia să se încălzească, înghețat cum era de frigul morții. Grație lor, domnul Octave reconstituia acum totul, înțelegea totul: *et nunc, reges, intelligite.* Faptul că Léon bea — fapt de aci înainte *notoriu* — explica limpede ca lumina zilei și falimentul cu aparatele de mărit, și excentricitatea vieții sale, și gustul lui pentru tot ce era popular; ce s-o mai lungim: aceasta era cheia care lămurea totul. Chiar și „emotivitatea" sa. „Cînd era emoționat și voia să se îmbărbăteze, desigur, băuse un pahar." Venind să-și viziteze fratele puțin timp după această glorioasă descoperire, domnul Elie exclamă: „Vasăzică bea!" „La

masă n-am observat nimic — adăugă domnul Elie — dar în camera lui putea face tot ce voia."
Să scoatem pălăria în fața domnului Elie pentru acest răspuns în care era o sclipire de cinste. Este o mare greșeală să ai o încredere nelimitată în răutatea omenească : se întîmplă rar ca oamenii să ne facă tot răul de care ar putea fi în stare.

Presupusa înclinare a lui Léon spre păhărel îngădui domnului Octave să se creadă delicatețea personificată, hotărînd să nu-i sufle un cuvînt doamnei Emilie despre trista lui descoperire. O lăsă să creadă că fusese perspicace cînd se arătase neîncrezător în capacitățile nepotului său, că făcuse bine să nu-l ajute mai mult și că — la drept vorbind — era providențial că bietul omuleț se evaporase în clipa dorită. Desigur, ar fi fost meritoriu ca o asemenea concluzie să nu fi fost trasă dacă socotim toate înlesnirile pe care providența le aducea.

Apucîndu-se să facă inventarul cufărului lui Léon, domnul Octave văzu pachetul sigilat : „Să fie ars fără a fi citit după moartea mea". Îl arse — foarte mîndru de eleganța gestului său — fără să ia cunoștință de conținutul lui ; nu s-ar fi simțit mai glorios dacă, dorind să dovedească o credință religioasă oarecare, s-ar fi pîrjolit singur. Domnul Octave puse de-o parte scrisorile doamnei de Coantré către fiul ei — pentru a le citi într-o zi pe-ndelete — și vrafurile, dosarele întregi de cifre, cuprinzînd socotelile doamnei de Coantré : pădurea de cifre în care trăise

această femeie fără o lețcaie. În schimb, citi cu atenție jurnalul zilnic al lui Léon, lipsit de altfel de interes pentru că menționa mai ales fapte materiale de ordin casnic. Totuși, cînd ajunse la propozițiunea : „Am făcut sentiment cu bătrînul Octave... Vom vedea !..." zîmbi, fără răutate. Însemnarea aceasta nu schimba nimic din ideea pe care și-o făcuse despre Léon și tot gîndul acesta îi fu cuprins în cuvintele pe care și le spuse : „Asta nu e rău !"

Uneltele lui Léon domnul Octave le dărui șoferului. Se gîndi să dea cîte ceva din boarfele lui preotului de la biserica Trinité pentru săraci. Dar un fel de șovăială respectoasă a lui Papon, cînd îi împărtăși această intenție, îl făcu să-și dea seama că nu se cuvenea să dăruiești lucruri într-un asemenea hal de murdărie și de jerpeleală (în așa măsură — povestea Papon la bucătărie — „că ar alerga ele singure la albia de rufe dacă ar putea merge"). Vexat că primise o lecție de la servitor (lucru care se întîmpla destul de des), domnul Octave nu mai voi nici măcar să fie aruncate zdrențele în lada de gunoi a casei, temîndu-se ca portarul să nu deschidă pachetul și, cercetîndu-i conținutul, să nu ghicească de unde ajunseseră acolo. Papon împachetă hainele domnului de Coantré în niște numere vechi din *Daily Mail*, și le aruncă în timpul nopții într-un boschet din scuarul din fața bisericii Trinité.

Purtînd întotdeauna ghinion, domnul de Coantré a fost cît pe-aci să dea naștere unui lucru

de necrezut : o umbră în prietenia de aproape cincizeci de ani dintre baron și domnul Héquelin du Page. Baronul află printr-o terță persoană că prietenul lui găsea că nu prea se purtase bine cu nepotul. Se simți ulcerat. Ca lumea să se înșele, treacă ! Dar ca bătrînul lui prieten, care-i cunoștea toate gîndurile (în afară de cele pe care i le ascundea) să-și poată face o imagine atît de greșită despre el și să dea o sentință atît de nedreaptă, aceasta era greu de îndurat. La fel s-ar fi indignat și Léon dacă cineva i-ar fi spus că se purtase urît cu mama lui. Foarte impresionat, domnul Octave începu să explice prietenului său în ce fel își făcuse mai mult decît datoria față de Léon. Dar domnul Héquelin du Page îl întrerupse declarîndu-i că afirmația aceasta îi era de ajuns și că nu mai era nevoie de nici un cuvînt. Această scurtă scenă avu aparența sublimului.

Pe măsură ce anii trec, domnul Octave arată din ce în ce mai multă bunăvoință față de amintirea lui Léon. Spre surprinderea lui, moartea nepotului nu i-a adus, așa cum s-ar fi așteptat, nici un neajuns de ordin material și este recunoscător lui Léon că — așa cum pare a se dovedi — nu a cunoscut variatele și nenumăratele mijloace pe care le au morții de a sîcîi pe cei vii. Baronul a deschis un credit lui Chandelier pentru ca mormîntul nepotului său să fie întreținut precum se cuvine : vrea neapărat ca locul de veci al fiului surorii sale să nu pară părăsit. Mai mult : acum trei ani, înghețul plesnind pia-

tra funerară, domnul de Coëtquidan a pus să se reconstruiască întreg mormîntul dintr-un material de calitate mai bună și să se sape pe el armele și coroana contelui deși, în ce-l privea, continua să facă toate rezervele asupra dreptului pe care-l avea defunctul la această coroană; dar față de morți poți arăta unele îngăduințí, fiindcă nu vor gusta nici o plăcere de pe urma lor. De cîte ori domnul Octave și sora lui se duc la Fréville, mormîntul lui Léon de Coantré este împodobit cu flori întotdeauna proaspete.

Mai-august 1933.

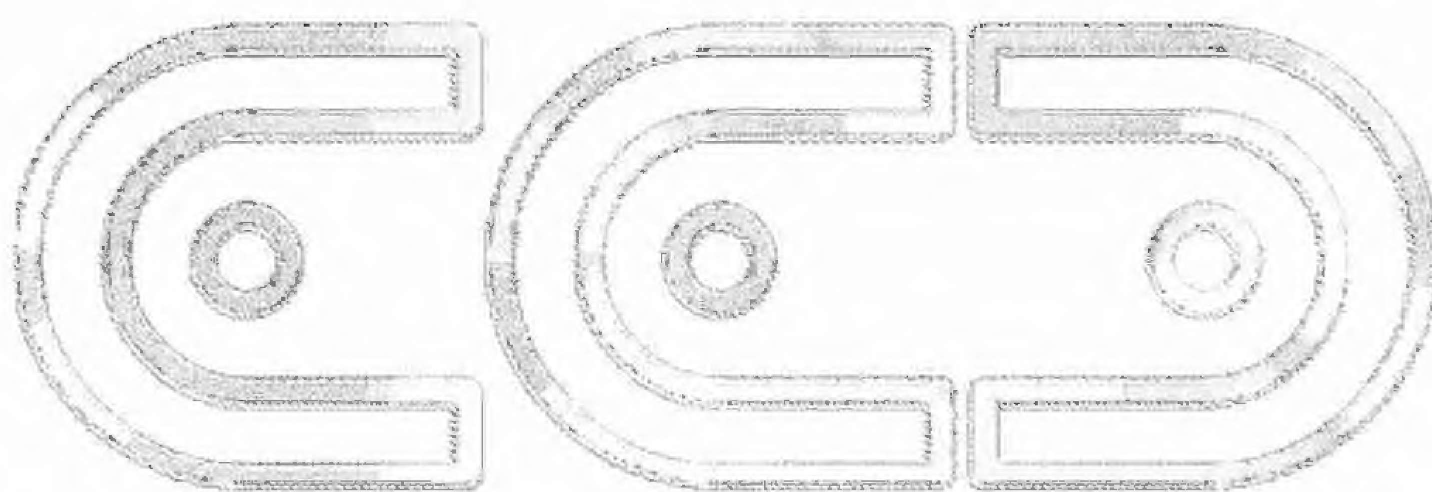
Cuprins

Redactor responsabil : ANGELA CIŞMAŞ
Tehnoredactor : AURICA IONESCU

Dat la cules 09.02.1968. Bun de tipar 03.06.1968. Apărut 1968. Tiraj 50.160 ex legate. Hîrtie tipar înalt B mat de 63 g/m². Format 700×900/32. Coli ed. 10,78. Coli tipar 9. A. nr. 0.0027. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 84—31=59.

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, Bucureşti, Republica Socialistă România
Comanda nr. 1301

Scanare și prelucrare digitală

AVENTURA

CM

de

Anonim

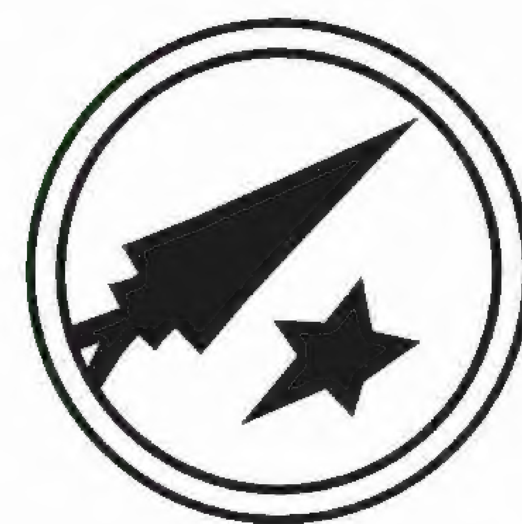

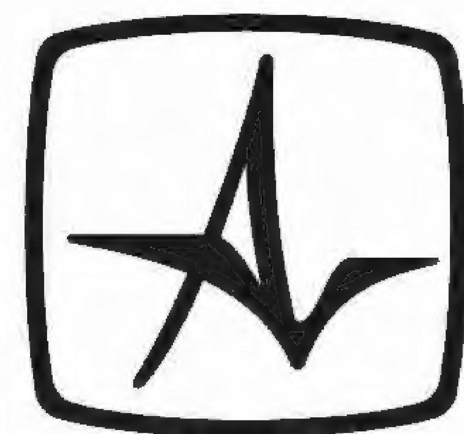
CG

și

CAT Graur

Antwerpen

COLECȚIA SFINX

2024

